

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	19
'AHO	M nite, 3 'Okatopa 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakaafonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukui'aulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakata

Dr. P hiva Tu'i'onetoa
T vita Lavemaau
Sione Vuna Fa'otusia
S misi Taelangi Fakahau
Poasi Mataele Tei
Dr. Saia Ma'u Piukala
Semisi Lafu Kioa Sika

Hou'eiki Fakaafonga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha' angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakaafonga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakaafonga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakaafonga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakaafonga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakaafonga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakaafonga N pele 'Eua

'Eiki Fakaafonga N pele Ongongong Niua

Kau Fakaafonga Kakai

Fakaafonga Fika 4 Tongatapu

Fakaafonga Fika 9 Tongatapu

Fakaafonga Fika 12, Ha'apai

Fakaafonga Fika 13, Ha'apai

Fakaafonga Fika 15, Vava'u

Fakaafonga Fika 16, Vava'u

M teni Tapueluelu
Penisimani 'Epenisa Fifita
Vili Manuopangai Hingano
Veivosa *Light of Life* Taka
S miu Kuita Vaipulu
'Akosita Havili Lavulavu

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 19/2016
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho Monite 3 'Okatopa, 2016
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	Lao Fakaangaanga Fika 12/2016: Lao Fakaangaanga Ki he Koloa Vai 2016
Fika 05	:	<u>LIPOOTI KOMITI:</u>
		5.1 Fika 4/2016: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Ngaahi Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 13 – 27/2016)
		5.2 Fika 5/2016: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 28/2016 mo e Tohi Tangi Fika 6/2016 – 'oku fekau'aki mo e Lipooti 'a e Kautaha kuo Lesisita 'a e Kau Ngaue Faka-Fa'ahi Ta'u 'a Tonga 'i 'Aositelelia)
Fika 06	:	<u>FAKAMATALA FAKATA'U:</u>
		6.1 Potungaue Ki Muli mo e Fefakatau'aki 2015
		6.2 Potungaue Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula 2014 & 2015
		6.3 Potungaue ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga ki he ngaahi ta'u 2012/2013, 2013/2014 & 2014/2015
		6.4 Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga ki he ta'u ngata ki he 30 Sune 2015
Fika 07	:	Lipooti 'A'ahi Faka-Fale Alea Vahenga Fili Vava'u 15
Fika 08	:	Lipooti 'A'ahi Faka-Fale Alea Vahenga Fili Ha'apai 13

Fika 09	:	Lipooti Folau Fekau‘aki mo e Pule ‘a e Lao mo e Ngaahi Totonu ‘a e Tangata. Lonitoni, Pilitania 7 - 8 Sepitema, 2015.
Fika 10	:	<u>KOMITI KAKATO:</u>
		10.1 Lipooti Fakata‘u Potungaue Tanaki Pa‘anga Tukupau mo e Tute, Siulai 2014 – Sune 2015.
		10.2 Fakamatala Fokotu‘utu‘u Ngaue Fakapa‘anga – Pangike Pule Fakafonua ‘o Tonga – Fepueli 2016
		10.3 Fokotu‘u Faka-Fale Alea Fika 1 – 12/2016
		<u>10.4 Ngaahi Ngaue ke Lipooti ki Fale Alea ke Fakapapau‘i:</u>
		<u>10.4.1 Ngaahi Lao Fakaangaanga:</u>
		(i) Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Pule‘i ‘o e Toutai 2016 (Fika 10/2016) – (ke ‘ave ki he Komiti Lao)
		(ii) Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaue Fakapule‘anga 2016 (Fika 11/2016) – (ke fakafoki)
		10.4.2 <u>Ngaahi Lipooti/Fakamatala Fakata‘u:</u>
		(i) Lipooti Fakata‘u ‘a e Komisoni Fili 2015 (ii) Lipooti Fakata‘u ‘a e Poate Sino‘i Pa‘anga Malolo mei he Ngaue 2014/2015 (iii) Fakamatala Fakata‘u ‘a e ‘Ofisi ‘Atita Seniale ki he ta‘u 2014/2015 (iv) Fakamatala Fakata‘u Potungaue Ngoue, Me‘atokoni, Vaotata mo e Toutai 2014 (v) Fakamatala Fakata‘u Potungaue Fakamatala ‘Ea, Ma‘u‘anga Ivi, Ma‘u‘anga Fakamatala, Tokangaekina ‘o e Fakatamaki Fakanatula, ‘Atakai, Feliuliuaki ‘o e ‘Ea mo e Fetu‘utaki 2015. (vi) Potungaue Sitetisitika ‘o Tonga 2014 (vii) Potungaue Fefakatau‘aki, Takimamata & Ngaue ‘a e Kakai 2012, 2013 mo e 2014
		10.4.3 <u>Ngaahi Lipooti Folau:</u>
		(i) Lipooti Folau Fekau‘aki mo e Fakataukei ki he Ako Ngaue ki he Vakai Fakalukufua ki he Konivesio ‘a e Ngaahi Pule‘anga Fakatahataha ki he Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu (UNCAC) mo e Kautaha Fakamamanilahi ‘a e Hou‘eiki Fale Alea ki hono Fakafepaki‘i ‘a e Ta‘efaitotonu (GOPAC), fakataha mo e UNODC mo e NDP ‘i he malumalu ‘o e Poloseki ‘a e Ngaahi

		Pule‘anga Fakatahataha ki he Vahefonua Pasifiki fekau‘aki mo hono Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu (UN-PRAC). Nadi, Fisi ‘i he ‘aho 20 – 21 Siulai, 2015.
		(ii) Konifelenisi hono 16 ki hono Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu, ‘aho 2 – 4 Sepitema, 2015 Putrajaya, Maleisia
		(iii) Fakataha ‘a e Hou‘eiki Fale Alea ‘o ‘Esia Tonga ke fakangata ‘a e Mali Kei Ta‘u Si‘i, ‘aho 25 Ma‘asi 2016, Kathmandu, Nepal.
		(iv) Fakataha ki hono tali ‘o e ‘Asenita ki he Fakalalakaka ‘o e 2030, ‘aho 25 - 27 Sepitema 2015 mo e Fakataha Lahi hono 70 ‘a e Ngaahi Pule‘anga Fakatahataha, ‘aho 28 – 29 Sepitema, 2015 – Niu ‘Ioke, ‘Amelika.
		(v) Konifelenisi ‘a e Hou‘eiki Memipa ‘o e Fale Alea fekau‘aki mo e Tupu Tokolahi mo e Fakalalakaka ‘i he teuteu atu ki he Fakataha G7 ISE-SHIMA, Tokyo, Siapani – ‘aho 26-27 ‘Epeleli, 2016
		(vi) Konifelenisi Faka-Fale Alea Fakamamanilahi ne fokotu‘u ‘e he Kautaha Fengaue‘aki Faka-Fale Alea fekau‘aki mo e Pangike ‘a Mamani mo e IMF, Washington D.C, ‘Amelika ‘aho 10 – 12 ‘Epeleli, 2016
		10.4.4 Fakamatala Pa‘anga ‘a e Pule‘anga Tonga ki he ta‘u ‘oku ngata ki he ‘aho 30 Sune 2015
		10.4.5 Lipooti Fika 01/2016: Komiti Tu‘uma‘u ki hono Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu
		10.4.6 Lipooti ‘A‘ahi Faka-Fale Alea ki he Vahefonua Niuafou‘ou
		10.4.7 Fakamatala Fokotu‘utu‘u Ngaue Fakapa‘anga – Pangike Pule Fakafonua ‘o Tonga, ‘Aokosi 2015.
Fika 11	:	Ngaahi Me‘a Makehe:
Fika 12	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	9
Lotu	9
Ui ‘a e Fale	9
Poaki	9
Me’a ‘a e Sea.....	10
Kole fakamolemole ki he Fale Alea ki he ‘ulungaanga ta’	10
Tokanga ki he palopalema he nounou penisini ‘i Vava’u.....	11
Folau ki he fakataha ke fakaivi taki kakai fefine	13
Tu’unga M mipa Fale Alea kakai fefine he Pasifiki.....	13
Fokotu’u fa’u ange Vava’u 16 Lao Fakaangaanga ki he Kakai Fefine.....	14
Vikia fakataha’anga kakai fefine Pasifiki ‘i ai memipa Fale Alea fefine ‘a Tonga	14
Fakataha ke fakataukei Vava’u 16 ‘i Nu’usila & ‘Asitel lia	15
Tali Pule’anga ki he hoha’a ki he palopalema nounou fakapenisini Vava’u	16
Tokangaekina e m hina ‘Okatopa kanisa huhu (hufanga he fakatapu)	17
Tohi kole ke toloi tali Lao Fakaangaanga ki he Vai 2016	18
Tohi mei he K miti Fakatupulekina ‘o e Ngoue	18
Tokanga ki he ‘uhinga lau e tohi mei he K miti te’eki fakahu mai Lao Vai.....	19
Tohi mei he Komiti ki he Fakatupulekina e Ngoue	19
Tali Pule’anga fekau’aki mo e Lao Fakaanga’anga Ki he Vai	21
Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Koloa Vai 2016.....	22
P loti’i ‘o tali Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Koloa Vai 2016.....	22
Tu’utu’uni Sea ke toloi Lao fai ngaue ki ai ‘a e K miti	23
L pooti fika 4/2016 K miti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea	23
Fakama’ala’ala he L pooti fika 4/2016 K miti Ngaahi Totonu Fale Alea	24
‘Ikai tali Vava’u 16 fokotu’u Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea.....	24
Fakama’ala’ala he Kupu 176 Tohi Tu’utu’uni Fale Alea	25
Fiema’u ke fai fakapotopoto e fatongia he ko e tukuhau e kakai	25
Taukave Vava’u 16 ‘i ai totonu ke fakaa’u mai fiema’u hono vahenga ki Fale Alea.....	26
Taukave mahu’inga fengau’e aki mo e Pule’anga he ngaahi Fokotu’u Tu’utu’uni.....	26
Tokanga ‘oua aofangatuku K miti Ngaahi Totonu ki ha Fokotu’u Faka-Fale Alea	26
Ke vakai’i fakalelei ha ngaahi fokotu’u ki Fale Alea he ‘oku fekau’aki ia mo e \$.....	28

Mahu'inga ki he kau M mipa ke fakapotopoto'aki taimi 'o e Fale Alea	28
Tokanga ki he tokolahi kau N pele he K miti Totonu e Fale Alea.....	29
Taukave totonu ke tokolahi ange kau Memipa ta'eKapineti he ngaahi K miti	30
Fokotu'u ke tali Lipooti fika 4/2016 Komiti Tu'uma'u Ngaahi Totonu Fale Alea	30
Tokanga ke 'oua fokotu'u mai ha tu'utu'uni ki Fale Alea ke tu'utu'unia Pule'anga	30
Fokotu'u ke lau ngaahi Fokotu'u Tu'utu'uni Vava'u 16	31
Taukave mahu'inga ke alea'i Fale Alea ngaahi fiema'u kakai	31
Fokotu'u ke tukuhifo L pooti fika 4/2016 ki he K miti Kakato	31
Tokanga ki he totonu Fale Alea ke tukuatu ki he Pule'anga ha me'a ke ng ue ki ai	32
Taukave kuo pau ke faitu'utu'uni Fale Alea ki he Lipooti fika 4/2016 e K miti.....	32
P loti'i 'o tali 'a e L pooti Fika 4/2016 ki he K miti Kakato'	33
Fokotu'u fika 13/2016.....	34
Fokotu'u fika 14/2016.....	35
Fokotu'u Fika 15/2016.....	37
Fokotu'u Fika 16/2016.....	38
Fokotu'u Fika 17.....	39
Fokotu'u Fika 18.....	41
Fokotu'u faka-Fale Alea Fika 20/2016	43
Fokotu'u faka-Fale Alea Fika 21, 2016.....	45
Fokotu'u ika 23 'o e 2016.....	46
Fokotu'u Fika 22/2016.....	47
Fokotu'u Fika 24/2016.....	49
Fokotu'u Fika 25/2016.....	49
Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 26/2016	50
Fokotu'u 'ave ngaahi Fokotu'u Faka-Fale Alea Vava'u 16 ki he Pule'anga.....	51
Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 26/2016	53
Fokotu'u faka-Fale Alea fika 27/2016.....	54
Fakamatala Fakata'ú. Kalaké. Potung ue Ki Muli & Fefakatau'aki 2015.....	56
Me'a 'a e Sea.....	57
L pooti Fakata'u 'a e Potung ue Tanaki Tukupau & Tuté 2014/2015	58
Fokotu'u ke tali L pooti Fakata'u Potungae Tute & Tukupau	59
P loti'i 'o tali L pooti Fakata'u Potung ue Tute & Tukupau	59

Fokotu'utu'u ng ue fakapa'anga, Pangik Pule Fakafonua 'a Tonga, Fepueli 2016	60
Fakam l 'ia 300 miliona tupu pa'anga mohe e fonua	60
Tokanga ki he tu'unga hikihiki totongi koloa he fonua	61
Tokanga ki he 'uhinga hiki ai totongi koloa he mahino holo totongi lolo	62
Tokanga ki he t kehekehe fakamatala 'e holo totongi lolo	62
Tokanga ki he ngaahi kautaha fakapa'anga 'ikai ko ha pangike.....	64
Tokanga ki he uesia kakai fonua he faitu'utu'uni ki he ngaahi kautaha ta'efakapangike	65
Tokanga ki he uesia faka'ekonomika e fonua he ngaahi tu'utu'uni ng ue fakapa'anga Pule'anga.....	66
Kole Pule'anga ke nau vakai'i ngaahi polisi ke hilifaki ngaahi kautaha ta'efakapangike	66
Fakama'ala'ala ko e l pooti ke 'omai tu'unga 'i ai Tonga he'ene tupu faka'ekonomika	67
L pooti ngaahi ng ue kuo lava mei he K miti Kakato.....	68
P loti'i 'o tali L pooti Komisoni Fili ki he 2015.....	69
P loti'i fakal kufua 'o tali 'a e 'u Lipooti mei he K miti Kakato	69
Alea'i toloi e Fale Alea ki he 11:00 'apongipongi	71
Kelesi.....	72
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	73

Fale Alea 'o Tonga

Taimi: 1000–1010 Pongipongi

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea Le'ole'o 'a e Fale Alea

'Eiki Sea Le'ole'o: Hou'eiki, tau fakafeta'i p ki he 'Otua Mafimafi 'i he fakalaum lie lelei kimoutolu he pongipongi ni. Ko u kole heni ki he Minisit 'o e Ngaahi Pisinisi, kamata'aki mu'a 'a e tataki e pongipongi ni e fai ha'atau lotu. M 1 .

Lotu

(Na'e fakahoko 'e he 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Pisinisi 'a e Pule'angá, Hon. Poasi Tei, 'a e lotu kamata ki he 'aho ni)

<001>

Taimi: 1010-1020

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakam 1 heni ki he Minisit 'o e Ngaahi Pisinisi 'i he lotu lelei. Hang ko ia ko e fakafeta'i 'o e pongipongi ni Hou'eiki ko ha 'Otua 'oku ne tofi'a'aki 'a e Tonga ko ha 'Otua 'oku tauhi 'ofa. Ko e tali leva hotau vaivai ki he taki au ko ha 'Otua 'oku ne huluhulu 'a e vaha'i hala kovi ko 'etau lea ia hotau vaivai ke taki au. 'E tala 'e hai te ne li'aki heni te ne a'utaki ki he fonua lelei.

M 1 e lotu lelei 'Eiki Minisit ka tau hoko atu mu'a ki he 'etau 'asenitá. Ko u kole ki he Kalake T pile ke fai mu'a e tali ui 'o e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga m 1 .

Ui 'a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o 'Ene ' fió, kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai kae 'at ke fakahoko hono ui e Fale ki he pongipongi ní, 'aho M nite 'aho 3 'o 'Okatopa 2016.

Kalake T pile: 'Eiki Sea kole ke u toe fakaongo mu'a.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io 'at p ko e fakatokanga'i p na'e poaki mai folau 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga m 1 . Hoko atu.

Poaki

Kalake T pile: 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Lalahi mo e Takimamata, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Nuku. 'Eiki Sea ko e ngata'anga tali ui e Fale hang p ko ia 'oku ke mea'i ko e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'oku kei me'a folau 'i he fatongia ka 'oku hang p ko ia na'a ke me'a'aki 'oku poaki folau 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga mo e Palani Fakaonua pea 'oku poaki mai mo 'Eiki N pele Vaea. Ko e toenga 'o e Hou'eiki 'oku 'ikai ke tali honau ui 'oku 'i ai 'a e tui 'oku nau me'a t mui mai p . M 1 'Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: ‘Io, m l ‘aupito Kalake. ‘Ai p ke toe fakapapau‘i ...

<002>

Taimi: 1020-1030

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: kapau na‘e fai ha poaki, he ‘oku ‘ikai ko koe ‘oku ke tali mai ‘a e poaki. M l kae fakatokanga‘i ‘etau ng ue ko ia.

Me‘a ‘a e Sea

M l . Tapu pea mo e ‘afio ‘a e ‘Otua Mafimafi ‘i hotau lotolotonga, ‘Otua ko e Tamai, ‘Otua ko e ‘Alo, ‘Otua ko e Laum lie M ‘oni‘oni. Tapu mo e Tu‘i ‘o Tonga, Tupou VI, tapu mo e Ta‘ahine Kuini, Nanasipau‘u, tapu ki he Kuini Fehuhú, peh ‘eku fakatapu heni ki he Pilinisi Kalauni ‘o Tonga. Fakatapu makehe heni ki he ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga kae ‘uma‘ e Tokoni Pal mia mo e Hou‘eiki Kapineti ‘o e Pule‘anga. Fakatapu heni ki he Hou‘eiki Fakafofonga N pele, peh ki he Hou‘eiki Fakafofonga Kakaí. Peh ‘eku fakatapu heni fakalukufua, kapu e tala fakatapu ni ki Ha‘a Takilotu, Ha‘a Tauhifonua, kae ‘uma‘ e kakai ‘o e fonuá. Fakatapu heni ki he Kalake ‘o e Falé mo e ngaahi kupu feng ue‘aki e tauhi ‘etau ng ue, peh ‘eku fakatapu heni ki he kau ng ue fakamafola leá, sola mo ha v langi. Fakafeta‘i ki he ‘Otua Mafimafi hang ko e tala ‘a hotau fonua ni ‘oku tau tui ki he ‘Otua mo‘ui, mon ‘ia ‘a Tonga ‘ene ‘Otua ‘aki ‘a Sihova. Pea ko ia ai ‘Eiki Pal mia, ‘oku ou talitali lelei ‘a e Feitu‘u na ki he Fale Alea ‘o Tonga ki he pongipongi ni. Hang ko e talitali lelei e Hou‘eiki Minisit e Kapinetí, Hou‘eiki e Fakafofonga N pelé pea mo e Hou‘eiki ‘o e Fakafofonga e Kakaí. Fakafofonga‘i atu p e Sea e Fale Aleá ‘a e talamon ke fakalaum lie lelei ‘a e ‘Otua, ‘o fa‘o fale mo fakamon ‘ia ‘ene kelesí ‘iate kimoutolu. Pea peh foki ki he kamata fo‘ou ko eni ‘oku lave‘i p he motu‘a ni lahi e ngaahi ngafa ‘o e ng ue, fakataha pea mo e ngaahi feme‘a‘aki ki tu‘apule‘anga, tau tui kotoa p ko e lelei kotoa p ia ki he‘etau ng ue mo ‘etau ‘ofa mo ‘etau tukup ki hotau ki‘i fonua ‘oku tu‘u ‘i ‘osení. Tauange ke tapuekina e Feitu‘u na ‘Eiki Pal miá kae ‘uma‘ e Hou‘eiki Minisit peh ki he Hou‘eiki ‘o e Fale ni, ha fealealea, ha feme‘a‘aki lelei ‘i he ‘aho ni, pea tau muimui p ki he‘etau tu‘utu‘uní, hang ko ia ‘oku lolotonga fatu he taimi ni ‘etau ngaahi Tohi Tu‘utu‘uní. ‘E ‘i ai p ngaahi taimi ki he feme‘a‘akí hang ko e ngaahi fakatonutonu mo e fehu‘i ‘e ‘i ai e ngaahi fakafo‘ou ko eni, hiki fo‘ou ‘etau Tohi Tu‘utu‘uní, ‘e tokoni ia ki ho‘omou feme‘a‘akí ke ‘oua ‘e fa‘a tolona ‘a e Fale ‘Eiki ni ‘i he ngaahi faka‘uhinga ‘o ‘ikai tatau pea mo e fa‘unga ng ue ‘o e Fale ni. Kau kole mu‘a ki he Fakafofonga Kakai ‘o Niuá, tuku atu e taimi ko ení, talitali lelei koe pea peh ki he vahe fonua ‘oku ke fakafofonga‘i ke ke me‘a mai. M l .

Kole fakamolemole ki he Fale Alea ki he ‘ulungaanga ta’

Fe‘ao Vakati : M l Sea. Tapu p mo e Feitu‘u na Sea, tapu atu ki he ‘Eiki Pal mia ‘o Tonga kae ‘uma‘ e Tokoni Pal mia, kae ‘uma‘ e Hou‘eiki M mipa e Kapinetí. Tapu atu ki he Hou‘eiki M mipa e Hou‘eiki N pele e fonuá. Fakatapu ki he M mipa e kau Fakafofonga e Kakaí. Sea hang p ko e lotu kuo tau ‘inasi ai he pongipongi ni, tau fakafeta‘i p ki he ‘Otua Mafimafi he fakalaum lie lelei e Feitu‘u na ‘uma‘ e ‘Eiki Pal mia pea mo e Hou‘eiki M mipa e Fale ‘Eiki ni, tau to e ‘inasi ‘i he faingam lie mo‘uí, to e kamata e feme‘a‘aki ‘i he ‘aho ko eni. Sea fakam l

atu he ma'u e faingam lie e motu'a ni ke fakahoha'asi e Fale 'Eiki ni he pongipongi ni. Makatu'unga p Sea 'a e fakahoha'á, faka'amu p ke fakahoko atu Feitu'u na Sea 'eku matu'aki kole fakamolemole ki he Feitu'u na, pea ki he 'Eiki Sea e Fale Alea 'o Tonga, 'uma' e Hou'eiki M mipa kotoa e Fale 'Eiki ni, peh ki he kau ng ue e Fale Aleá, koe'uhí ko ha ngaahi fakahoko fatongia pea mo ha fakaf tunga ne 'ikai ke hoa mo taau mo e fatongia e Fale 'Eiki ni. 'Oku ou kei tui p Sea ki he mahu'inga hono kei pukepuke e ma'uma'uluta e ng ue ho Fale ni pea 'oku 'oatu ai 'eku kole fakamolemole ki he Feitu'u na 'Eiki Sea pea mo e Hou'eiki M mipa e Fale 'Eiki ni, 'uma' e kau ng ue e Fale Aleá foki. Sea, kei tukup p ke kei fakahoko e fatongia pea mo e ng ué 'aki 'a e lelei tahá mo e ngaahi kaveinga ke langa hake e fakalalakaka e fonuá pea mo e tu'unga e mo'ui e kakai 'o Tongá. Sea kei kau heni 'eku pou pou lahi ki he ngaahi ng ue fekau'aki mo ha ngaahi faingam lie fekau'aki mo e Hou'eiki Fafiné 'uma' 'etau f nau fefiné ki ha ngaahi ng ue langa fakalalakaka ki he 'enau mo'uí, akó pea mo honau malu'i ki he nofo pea mo e ' takai 'o e koló, siasí pea mo e f milí fakafo'ituitui foki. Sea ko e fatongia fakasev niti ki hoku k ingá, ki he Ongo Niuá 'e kei fakahoko 'aki p ia e tukuingata 'i he loto mateaki mo e 'osikiavelenga, ke tulifua ki he kaveinga na'a ku tukup fakakakato ki Niuatoputapu kae 'uma' 'a Niuafou foki. Fakatauange ke kei fai tapuekina mai kotoa kitautolu 'e he 'Otua Mafimafi, 'i he laum lie 'o e 'ofa mo e fakamolemole hang ko e lotu 'o e pongipongi ni, pea mo e talamon atu 'Eiki Sea ki he kamata e feme'a'aki ho Fale 'Eiki he pongipongi ni. Fakamo'oni p mo e lau e punaké, kuo u fakafeta'i p ki he 'Eiki kei tuku mai ha fatongia ke u fai, kau faka'amu p ke taau ke 'aonga 'ene fu'u ng ue mai. 'Ofa lahi atu Sea ki he Feitu'u na Hou'eiki M mipa pea mo e kau ng ue he Fale 'Eiki ni. Fakam l atu Sea e ma'u faingam lie, leveleva e fakahoha'a. M l 'aupito.

'Eiki Sea Le'ole'o: Kuo u fakam l heni ki he Fakafofonga e Ongo Niuá he me'a lelei, ko 'etau tukup p ia, he 'ikai tu'u 'etau ng ué 'i ha ta'au e taimí ka te tau tulituli p , he'etau vaivaí, pea 'oku ou fakam l atu he pole pea mo e fakalotolahi 'oku ke me'a'aki he pongipongi ni pea 'oku mau lotu kotoa atu ma'a e Feitu'u na.

'Oku ou kole heni he faingam lie ko ení ki he Fakafofonga Vava'u 16 ke me'a mai, pea kapau 'e to e ai ha taha he Hou'eiki 'e fie me'a, te u 'oatu p ho'omou taki miniti 'e 4, ka tau foki ki he'etau 'asenitá. M l , me'a mai 'Eiki Fakafofonga.

Tokanga ki he palopalema he nounou penisini 'i Vava'u

'Akosita Lavulavu: Tapu pea mo e 'Eiki Sea Le'ole'o e Fale Alea 'o Tonga. Fakatapu ki he 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki Kapinetí, fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pelé, peh foki ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí pea peh ki he Kalaké mo e kau ng ue hono kotoa p . 'Eiki Sea, kuo u fakam l atu ho'o 'omai haku ki'i faingam lie ke u ki'i fakahoha'a ai he pongipongi ni, ka kimu'a ai 'Eiki Sea, 'oku ou ma'u ha faka'apa'apa lahi 'aupito ki he kau ma'u mafai 'oku nau tokanga'i 'a e me'a ni, ka 'i he 'ene mamafa mo mahu'inga kiate au 'a e vivili mo e fiema'u 'a e kakai 'o Vava'u 16 mo Vava'u mo e faingata'a na'a nau tofanga mo iá, 'i he nounou 'a e penisini 'i he vahefonua Vava'ú 'o laka hake 'i he m hina 'e 1, pea ko e toki me'a fakaloloma mo'oni eni ki he ngaahi f milí, ngaahi pisinisí, pisinisi fakatakimamatá, f nau akó hono 'ave kinautolu ki Neiafu ki he akó, mo leleaki'i ha mahaki ki falemahaki, kau toutai fakalotofonuá, kau ngoue ki 'uta, ngaahi siasí, kae tautautefito ki he Sepitema 'a e Hou'eiki Fafine 'o Vava'ú pea mo e kakai

fakalukufua e vahefonua Vava'ú, he'eku hoko ko e Fakafofonga Fale Alea 'o e Kakai 'o Vava'u 16, 'oku ou faka'amu ke 'oua pea 'oua na'a to e faifaiange kuo to e hoko ha me'a peh ni ki he kakai 'o Vava'ú. 'Oku ou faka'amu mo tau lotua ko 'ene faka'osi eni ha'ane to e hoko ha me'a peh ni ke to e nounou e penisiní mo e loló ki he fiema'u 'a e kakai 'o Vava'ú. 'I he ki'i taimi nounou kuo u hoko ai ko e Fakafofonga Fale Aleá, kuo kamata ke mahino kiate au 'oku fu'u lahi hono li'aki mo hono ta'epalani'i lelei mo hono fokotu'utu'u lelei 'a e ngaahi me'a 'oku fel ve'i pea mo e mo'ui faka'aho 'a e kakai 'o Vava'ú. Pea 'i he'eku tui, 'oku fu'u fiema'u 'a e *reform* lahi p ko hano liliu lahi 'aupito ke fakahoko ki he ngaahi me'a lahi 'oku fel ve'i mo e mo'ui faka'aho e kakaí ' e vahefonua Vava'ú, koe'uhí ke 'oua 'e to e hokohoko atu ha uestia peh kiate kinautolu mo honau ngaahi f milí 'Eiki Sea. Pea 'oku ou tu'u p Sea ke u fakah atu 'eku ta'efiem lie mo 'eku loto mamahi ki he me'a na'e hokó, he 'oku ongo 'aupito ia ki he finemotu'a ni, 'a e tangi mai 'a e kakaí ke u tokanga, ke u tokoni,

<003>

Taimi: 1030-1040

'Akosita Lavulavu:Pea u peh ange kiate kinautolu. Pea fakamolemole p 'Eiki Sea, na'a peh 'oku ou tukuaki'i ha taha. K ko u fakatauange p 'e malava ke tali 'e he Fale Alea, ke 'i ai ha ki'i k miti makehe, ke nau vakai'i mo siofi, mo l pooti mai ki Fale ni, 'a e palopalema ko eni, pea mo hono solova'anga ki ha kaha'u, ke 'oua 'e to e hoko ha me'a peh ni.

'Oku 'ikai ko ia p , ka ko u tui 'oku 'ikai ke *safe* p hao 'a e founa lolotonga 'oku tau fakahoko ai hono 'ave 'a e loló mo e penisiní ki he 'otumotu Tokelau. 'I he 'eku tui, 'oku palopalema 'aupito 'a e *safety* ki he founa lolotonga, 'oku tau fakahoko'aki 'o kau heni 'a Vava'u, Ha'apai, Niua mo 'Eua, 'Oku ou tui 'oku totonu ke 'oua te tau to'o ma'ama'a eni 'Eiki Sea, he ko e mo'ui 'a e kakai mo e fiema'u 'a e kakai, 'oku totonu ke 'uluaki mu'omu'a ia ki he Fale 'Eiki ni, 'i ha to e me'a. 'Oku mahino p kiate au 'oku lahi ange 'etau tokanga ki he t naki pa'angá mei he ngaahi laiseni 'oku tau foaki atu ki he ngaahi kautaha loló mo e ngaahi pausá, ka 'oku ki'i vaivai 'etau *follow-up* mo muimui'i 'enau founa ng ue ki hono tokangaekina 'enau ngaahi fakahoko fatongia ke 'oua na'a faifaiange kuo nounou 'a e penisiní mo e loló 'i ha taimi. 'Oku 'ikai ke u tui 'oku totonu ke to e 'omai 'e ha taha, ha to e 'uhinga mo ha to e kumi tonuhia ki he me'a ko eni na'e hoko 'i Vava'u.

'Eiki Sea, neongo kuo solova 'a e pal palema ni, k ki he hongé penisini mo e lolo 'i Vava'u. K 'oku tau fakam l p ki he tokoni mo e pou pou kuo fai mei he 'Eiki Pal miá mo e Pule'angá, pea peh foki ki he kakai taautaha na'a nau tu'u mai 'o tokoni 'i he taimi faingata'a ko eni. Pea peh foki ki he ngaahi kupu fekau'aki kotoa p , kae lava 'o tokoni'i 'a e kakai ko eni 'o Vava'ú. Pea neongo Sea, 'oku 'ikai ke tau lau kafo, k 'oku tau lau lava p , ko e me'a ia 'oku lau. Ko e ni'ihí kuo nau ng ue fakamaile ua mo feilaulau honau taimi, kae tokoni ki he kakai 'o Vava'u 'i he taimi 'o e faingata'a, pea ko e me'a ia 'oku lau, pea ko e me'a ia 'oku tau fakam l ai. Pea hang p ko ia 'Eiki Sea, kuo lava lelei 'o solova 'a e palopalema ni, pea kuo lava 'o 'omai ha penisini mei Nu'usila. Pea 'i he taimi tatau, 'oku to e lava 'o 'omai mo e lolo mei Fisi pea kuo lava ke solova ia.

‘I he taimi tatau, ‘oku kei fiema’u p ke fai hono vakai’i ‘a e tefito ‘o e palopalema ni, ke lava ‘o ‘oua na’a to e hoko ha fa’ahinga me’a peheni ‘i Vava’u ‘Eiki Sea. ‘Oku ou tui, ‘oku totonu ke fai ha me’a tatau ki Ha’apai mo ‘Eua mo e ongo Niuu.

‘Eiki Sea, ko e me’a hono ua, ‘oku ou fie fakahoha’a atu ai ki he Feitu’u na. ‘Oku ou fie ‘oatu p ha’aku ki’i l pooti kongokonga lalahi p ki he folau na’a ku lava atu ai ‘i he lolotonga ko ‘a e m l l ko eni ‘a e Falé.

Folau ki he fakataha ke fakaivi taki kakai fefine

Ko e ‘uluaki, ko ‘eku folau atu ki Fisi. Na’a mau toko valu fakak toa mei Tonga ni, na’e lava atu ki he fakataha ko eni. ‘A ia na’e fakapa’anga k toa p eni ‘i he *UN Women*. Pea ko hono taumu’a ‘o e fakataha ko eni ‘Eiki Sea, ko hono fakaivia ‘a e kakai fefine ki he ngaahi lakanga faka-politikale mo fakataki. ‘A ia ko e *Pacific Regional Consultation on Women’s Political Empowerment and Leadership*. Ko hono taumu’a tefitó, ke malava ‘a e kakai fefiné mo e kakai tangatá ‘o fakahoko fatongia fakataha ‘i he ngaahi ng ue mo e ngaahi tu’unga faka-politikale kotoa p ‘i Tonga ni. ‘Ikai ko ia p , ‘oku malava ke hoko ‘a e kakai fefine ko e pou pou lelei mo e tokoni lelei ki he ngaahi tu’unga mo e ngaahi lakanga fakataki kotoa p ‘i he Pule’angá mo e Fale Aleá.

Tu’unga M mipa Fale Alea kakai fefine he Pasifiki

Ko e tu’unga ‘o e Hou’eiki Fafiné ‘i he Pasifiki ‘i he ngaahi lakanga taki faka-politikalé, ‘oku anga pehe ni. Ko Fisi ko e m mipa ‘e toko 50 kakai fefine ‘e toko 8, Kilipati m mipa toko 46, kakai fefine ‘e toko 3. Niuu m mipa ‘e toko 20, kakai fefine ‘e toko ua, Papua Niukini, ko e kau m mipa ‘e toko 111 kakai fefine ‘e toko 3. Palau m mipa ‘e toko 9, kakai fefine ‘e toko 3. *Cook Islands*, m mipa ‘e 24 kakai fefine ‘e 4. Samoa m mipa ‘e 50, kakai fefine ‘e 5. Tuvalu m mipa ‘e 15 fefine p ‘e 1. Tonga m mipa ‘e 26 fefine p ‘e 1. *Marshall Islands* m mipa ‘e 33 kakai fefine ‘e 3. *Solomon Islands*, m mipa ‘e 50 fefine p ‘e 1. *Nauru* m mipa ‘e 19, fefine p ‘e 1. Tokelau memipa ‘e 20, ‘ikai ha fefine ‘i Tokelau. *Federated States of Micronesia* m mipa ‘e 14 ‘ikai ha fefine. Vanuatu m mipa ‘e 52, hala ke ‘i ai ha fefine.

Ko e ngaahi fonua ko eni ‘i he Pasifiki mo honau ngaahi tu’unga ‘o e .kau mai ‘a e kakai fefine..

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a mai! K taki p Fakafofonga, me’a mai ko e fakatonutonu p ko e fehu’i. Me’a mai Fakafofonga Tongatapu 4.

Mateni Tapueluelu: M l ‘Eiki Sea. Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, m l ho’o laum lie ki he pongipongi ni. Pea ko u faka’apa’apa lahi ki he Fale Alea ‘o Tonga.

Sea, ko ‘eku kole p ko hono ‘uhingá ko e ‘asenita ng ue hotau Fale Sea, mo e taimi nounou ‘oku toe. Ko e fu’u pepa matolu ko eni ‘oku hili ‘i mu’a ‘iate kitautolu. ‘E laum lie lelei p ‘a e Fakafofonga ko eni mei Vava’u, he ‘i ai ‘a e taimi ‘e to e fakah l pooti tohi mai ai ‘a e ngaahi folau kotokotoa ‘Eiki Sea, ‘o fakafou mai ki heni pea toki feme’a’aki ai ‘a e Fale ni, na’a lava mu’a ke toki fakah mai ‘a e l pooti ko eni ‘o e folau na’e si’i me’a atu ai, ‘i he l pooti ko ia ‘Eiki Sea, kotoa p ‘a e ngaahi folau ‘e fakah tohi mai peh Sea, ke toki feme’a’aki ai ho Falé p ko e K miti Kakato ‘o tali, ka tau hokohoko atu mu’a Sea, pea ko e kole p na’a laum lie lelei ki ai Sea, ko e tokoni atu p . M l Sea

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito Fakafofonga Fika 4 ‘o Tongatapu. Vava’u 16!

‘Akosita Lavulavu: Fakam l atu Sea, te u to’o kongokonga lalahi p taimi nounou p to e p ki’i miniti ‘e 2 Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Sai! ‘Oatu p ko e ‘uhinga ko ‘etau Tonga ke fai atu ha ki’i faka’apa’apa atu kia koe ko e fefine. Sai p ke me’a mai ‘a e ‘Eiki Pal mia?

Me’a mai ‘Eiki Pal mia. Ko u lave’i p kuo kamata ke hokohoko mai ‘a e feme’a’aki. Me’a mai ‘Eiki Pal mia.

Fokotu’u fa’u ange Vava’u 16 Lao Fakaangaanga ki he Kakai Fefine

‘Eiki Pal mia: Fakatapu atu ki he Feitu’u na kae ‘uma’ ‘a e toenga ‘o e Hou’eiki. Ko u fanongo lelei atu ‘aupito, ‘aupito ki he me’a ko eni ‘oku fakahoko mai ‘e he Fakafofonga ko eni. Ko ‘eku ki’i kole p ‘a’aku, fel ve’i ko eni mo ‘ene fokotu’utu’u mai ke ‘i ai ha ‘inasi ‘o e kakai fefine. ‘Oku ou kole ki ai p te ne fa’u mai ha Lao Fakaangaanga ki he kakai fefine ke fakah mai ki heni he ‘oku faka’ofa’ofa ‘aupito ‘a e fokotu’u ia. Pea ‘oku ou tui ko ‘ene nounou tahá, fa’u mai ‘e ia ha Lao Fakaangaanga he ko u tui ‘e poupou’i ‘e Fale ni ia ‘o fakah mai pea ke tau alea’i heni ‘a e me’a ko ia, ka ko u fanongo lelei atu p ki ai.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Mo’oni ‘aupito ‘a e ‘Eiki Pal mia Fakafofonga. Ko ho faingam lie ‘o e tokotaha kotoa p heni ki he ngaahi mon ‘ia peh , ko hono fa’u ha’ate Lao Fakaangaanga, kae faka’osi mai ho’o miniti ‘e ua, hang ko e kole ‘a e Tongatapu Fika 4.

‘Akosita Lavulavu: M l Sea. Ko u kole fakamolemole atu p k ko e anga p eni ‘o e ki’i L pooti ‘i he folau na’a ku fakahoko. Ko e Lao Fakaangaanga ‘oku ou lolotonga ng ue ki ai ‘Eiki Sea. M l ‘aupito. ‘Eiki Sea...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Fakam ‘opo’opo mai koe, pea te u kamata lau atu ‘a e sekoni ‘e 120 he taimi ni.

Vikia fakataha’anga kakai fefine Pasifiki ‘i ai memipa Fale Alea fefine ‘a Tonga

‘Akosita Lavulavu: M l Sea. ‘Eiki Sea, te ke to’o ‘e koe ‘a e miniti ‘a e finemotu’a ni, fakamolemole atu. ‘Eiki Sea, ‘i he fakataha’anga ko eni ‘Eiki Sea, na’e fiefia ‘aupito ‘a e kakai ko eni ‘i he fakataha’anga ko eni. ‘Oku nau peh ‘oku fakalalakaka si’i ‘a Tonga ni mo e Fale Alea ‘o Tonga ni Sea, ‘oku ‘i ai ‘a e fefine ‘i Fale Alea ni. Pea mo e faka’amu ke fakakau mai ‘etau f nau fefine kei taimi ki hono teuteu mo hono fakalotolahi’i kinautolu ke ‘i ai ha’anau kaha’u mo ‘i ai hanau tu’unga ‘i he lakanga taki ki he Fale Alea mo e Pule’anga ki he kaha’u. Pea ‘i he’ene fepoupou’aki fakataha mo e ng ue fakataha te tau ma’u leva ai ha fonua ‘oku napangapangam lie mo fakalalakaka ‘o tatau p ‘a e Hou’eiki Fefine mo e Hou’eiki Tangata ‘i he langa fonua ‘oku tu’uloa mo tolonga. Pea ma’uma’uluta ‘a e melino mo e

Lord Fusitu’a: Sea, ko e ki’i tokoni p ki he Fakafofonga.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a ki lalo Fakafofonga. ‘Oku toe ‘a e sekoni ‘e 45 he taimi ni.

Lord Fusitu'a: 'E sekoni p 'e hongofulu 'a e me'a ko eni. Ko e ki'i tokoni atu p ki ai.

Eiki Sea Le'ole'o: 'Ikai teke toe tokoni koe. Me'a mai koe ke 'osi. M l me'a ki lalo.

Fakataha ke fakataukei Vava'u 16 'i Nu'usila & 'Asitel lia

Akosita Lavulavu: M l Sea. Ko e fakataha leva hono ua na'a ku kau atu ki ai 'Eiki Sea, na'e 'i ai hono kongā na'e fakahoko ia 'i Nu'usila pea kongā na'e fakahoko ia 'i 'Atelaite, 'Asitel lia. Ko e taumu'a 'a e fakataha ko eni 'Eiki Sea, ko hono fakaafe'i atu 'a e finemotu'a ni ke malava ke fakalotolahi'i mo fakam lohia pea mo fepoupouaki mo e kau m mipa fefine ka 'oku nau hoko ko e kau Fakafofonga Fale Alea 'i he Pule'anga Nu'usila, pea peh ki he Pule'anga 'Atelaite 'i 'Aositel lia.

Pea ko e fakataha ko eni na'e fakapa'anga kotoa ia 'Eiki Sea, 'e he *Pacific Women's Parliamentary Partnership*, 'a ia ko e Pule'anga 'Aositel lia mo e Pule'anga Nu'usila. Ko e ngaahi me'a leva na'e t ai 'a e fakamamafa 'Eiki Sea.

Ko e 'uluaki. Ko hono mahu'inga ko ke 'i ai ha 'Ofisi mo ha tokotaha ng ue pau 'i he v henga fili takitaha 'i he Hou'eiki M mipa Fefine kotoa p . Na'e t 'a e fakamamafa ki he mahu'inga ke 'i ai ha 'ofisi pau 'i he v henga fili 'a e Fakafofonga ...

<004>

Taimi : 1040-1050

Akosita Lavulavu : ... Fakafofonga, pea ke 'i ai ha me'ang ue lelei ke malava 'o tokoni'i 'a e v hengā, mo e Fakafofongā. Pea 'oku ou tui, Sea, ko e me'a mahu'inga 'aupito, 'e Sea, ke 'i ai ha 'ofisi 'o e Fakafofonga 'i he v henga taki taha. Pea na'a ku to e lava atu foki 'o mamata totonu, 'Eiki Sea, ki he founa totonu 'oku nau lava ai ke fakah ai ha ngaahi fokotu'u Faka-Fale Alea, pea peh foki ha ngaahi Lao Fakataautaha, ki he Falé, pea u lava ke u mamata ai p ki he anga ko hono tipeiti'i ha fa'ahinga fokotu'u, pe ko ha fa'ahinga Lao 'i Fale Alea. Pea 'oku ou ongo'i, 'Eiki Sea, na'e 'i ai e me'a lahi na'a ku ako 'i he folau ko eni 'i he'eku lava atu ko ki he Falé, pea 'oku ou tui p , Sea, 'oku 'osi hoku taimi. Pea 'oku ou fakam l p , 'Eiki Sea, he ma'u faingam lie. Pea 'oku ou ma'u ha 'ofa lahi atu ki he Feitu'u na, 'Eiki Sea, pea peh foki ki he kau M mipa e Fale 'eiki ni, Sea. M l .

Eiki Sea Le'ole'o : M l . Fakam l ki he Fakafofonga Vava'u 16, ki mu'a pea toki me'a mai e Fakafofonga 'Eiki N pele 'o Niua, 'oku ou lave'i p na'a mo me'a fakataha mo e Fakafofonga Vava'u. Ko 'etau Kupu 176, 'o 'etau Tohi Tu'utu'uni ko eni, 'oku fakafou ke toki paaki, Fakafofonga, 'oku 'i ai kotoa 'a e me'a ko na'e me'a atu ki ai 'a e 'Eiki Pal miá. 'A e ngaahi tau'at ina ke fokotu'u mai ki he ngaahi K miti. 'Oku 'i ai e K miti 'e h ki ai. Me'a mai e Fakafofonga Niua, pea toki me'a mai e Minisit Polisi.

Lord Fusitu'a : M l Sea. Tapu mo e Feitu'u na,

Eiki Sea Le'ole'o : Mou laum lie lelei p 'oku lahi p e taimi, pea ko 'etau ng ue 'oku 'ia kimoutolu p . M l .

Lord Fusitu’a : Ko e ki’i me’a nounou p eni, Sea. Fakam l atu ki he Feitu’u na. Ko e tokoni atu p ki he me’a ‘a e fika 16. Ko e folau ko te ma fai mo e 16, ‘oku toki fai ia he uike kitu’a, Sea. Pea ‘oku ou tui ko e ngaahi kaveinga ko na’a ne me’amai’akí, ‘oku lahi e ngaahi kaveinga ko ‘e toki solova ia he folau ko iá. ‘Oku ou tui p te ma feng ue’aki lelei pea mo e Fika 16, ke ma fatu ha ngaahi fakakaukau, pea mo ha ngaahi makatu’unga ng ue ke fai’aki e folau ko iá. Pea ‘oku

‘Eiki Sea Le’ole’o : Ko e ki’i fakatonutonu atu p , ‘Eiki N pele. ‘Oku sai p ho’omo ng ue fakatahá, kae fai p ki he tu’utu’uni ‘oku mo me’a ai mei he Fale ni, ‘o fakatatau ki he k miti e ngaahi K miti Tu’uma’u. ‘O ‘ikai to e ‘i ai ha me’a ‘i tu’a, fakafu’ituitui. Nofo p ki he tu’utu’uní. M l ‘aupito, ‘Eiki N pele.

Lord Fusitu’a : Mahino ‘aupito, Sea. Pea ko e me’a ko iá, ko e fakataha ‘a e kakai fefiné, pea ‘oku fai ai p mo e K miti ‘a e kakai fefiné, ‘oku Sea ai e motu’a ni. Pea ‘oku ou tui ko e ng ue langa fonua p ‘e fakahoko ai, pea ‘e solova ai e ‘ me’a ni. Fakam l atu, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o : Fakam l atu, ‘Eiki N pele. Ko e ‘Eiki N pele koe ‘oku ke taki he ‘ me’a kotoa ki he fakatupulekina e fakalalakaká. Fakamon ‘ia atu ‘a e folau ‘e hokó. Me’a mai e ‘Eiki Minisit Polisi.

Tali Pule’anga ki he hoha’a ki he palopalema nounou fakapenisini Vava’u

‘Eiki Minisit Polisi : ‘Eiki Sea, ‘oku ou fakam l atu he ‘omi e ki’i faingam lie ko ení, ke fai atu ai ha ki’i tali nounou p ki he me’a na’e tokanga ki ai e Fakafofonga Fika 16 ‘o Vava’ú. Tapu mo e Hou’eiki ‘o e Fale Aleá, kae ‘at ke fakahoko atu ‘a e ki’i tali nounou ko eni. Ko e mo’oni na’e hoko ‘a e faingata’a ko ia ki he Vahefonua Vava’u, ‘i he ‘ikai ko ia, ‘i he t mui ko ia ‘a hono ‘ave e loló ki ai. Pea na’e ‘osi fai p ‘a e tokanga ki ai ‘a e K miti Fe’ungá. Ko e K miti foki eni ‘oku Sea ai ‘a e motu’a ni ki he ‘uhinga na’e hoko aí. Fai leva, ui leva e Pule ‘o e Kautaha Lolo, ‘o lava mai ki ai, pea ko e ‘ me’a ko na’e hokó, na’e ‘osi ‘ai p mo e *press release* ‘o ‘ave ai ki he fonuá, ke nau me’a ki ai. Ka ko e ‘uhinga lahi ko na’e hokó, na’a nau fetongi e vaká, ki he vaka ‘oku lahi ange, koe’uhí ke to e ma’ama’a ange ‘a hono fetuku ko ia ‘o e lolo ki Vava’u. Pea na’e ‘i ai e ki’i faingat maki he fo’i fetongi e vaka ko iá, ‘o ‘ikai ke ma’u e vaká ‘i hono taimi totonu. Na’e ‘i ai e vaka na’e ‘ai kimu’a pea ko e me’a ia na’e toe tolona ai ‘a e fo’i vaha’a taimi ‘o hoko ai ‘a e palopalema.

Kaikehe, ne hoko e palopalema, pea ko e me’a eni na’e hokó. Na’e ‘i ai leva ‘a e fa’ahinga na’a nau tokanga mai ke nau hanga ‘o ‘umosi e fo’i taimi ko iá. Pea ‘oku ‘i ai p e Lao e taimi ko ia, ka ‘umosi pehe’i ‘e ha taha, ‘a e taimi ko ia ‘o e ‘ave loló. Ko e koloa foki eni ia ‘oku pule’i hono mahu’ingá. Kau ia he ngaahi koloa ko ‘oku tokanga’i ko ‘i he K miti Fakafuofua, K miti Fe’unga ko ia ‘a e Pule’angá, pea na’e ‘i ai e tokanga ki ai, ke, nautolu ko na’a nau tokanga mai he fo’i vaha’a taimi ko iá, ke nau muimui ki he Laó, ‘i he kongá ko iá. Mo’oni p e taimi ‘oku hoko ai e faingata’a, ka ‘oku ‘ikai ko ha taimi ia ke tau maumau’i ai e Laó, ‘oku ‘i ai p hono t kunga. Pea ko ia na’e tokanga ki ai, he koe’uhí foki ‘oku ‘i ai hono ngaahi faingata’a. Na’a ‘ohovale ‘oku, feitu’u ke ‘ave ‘o *store* ai ‘a e loló, ke malu p , na’a hoko ha faingata’a ai. Pea ko ia, na’e fai p ‘a e tokanga lahi ki ai ‘a e Potung ue, ki he kongá ko iá. Pea ‘oku ‘i ai p ‘a e

fakam l ki he Tu'i 'o e Langi, kuo ngalingali kuo solova atu 'a e t kunga ko iá. M l 'aupito Sea, 'a e ma'u e faingam lie. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o : M l 'Eiki Minisit , ko e faka'amu ia 'a e Fakafofonga 16. M l 'aupito e ng ue 'a e Pule'angá, ka 'oku nau faka'amu p ke 'oua 'e to e t tu'o ua peh , he 'oku uesia e ngaahi mo'ui s siale e fonua. Me'a mahu'inga e akó. Ka 'oku fakam l atu ki he Pule'anga, m l e ng ue lahi, kae toe fakatokanga'i atu. Me'a mai e 'Eiki Minisit Mo'ui. Pea 'oku ou lave'i mahalo ko 'ene lava p ia kuo lava e feme'a'akí, ka tau h ki he'etau 'as nita. Me'a mai.

Tokangaekina e m hina 'Okatopa kanisa huhu (hufanga he fakatapu)

'Eiki Minisit Mo'ui : Tapu p pea mo e Feitu'una, Sea, pea 'oku ou fakatapu ki he Pal miá, kae'uma'á e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Aleá. Tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua Mafimafi, Sea, 'i he fakat 'uta m tu'u kitautolu ki he kamata'anga e to'u Fale Alea ko eni. Pea 'oku tau tui kotoa p ko e to'u Fale Alea eni, te tau ng ue fakataha ai ke tau fakahoko atu e langa fonua kuo tuku mai ke tau fakahoko ki he fonua ni.

Sea, ko e ki'i fakahoko atu p ki he Feitu'una, Sea, ko e m hina 'Okatopá, 'oku kamata ai hono fakamanatua fakam manilahi 'o e m hina ko ia hono tokangaekina 'o e kanis huhú, h fanga he fakatapú. Pea mahu'inga 'aupito, 'oku kamata e ngaahi polokalama ia he 'aho ni, 'o lele kakato ia he m hina ni, Sea. 'Oku 'i ai p e faka'amu ke mea'i 'e he Feitu'u na, kae 'uma' e Fale 'eiki ni, pea mo e kakai p e fonuá, 'a e tokangaekina makehe 'a e fokoutua 'oku ne uesia lahi 'a e kakai fefine 'o e fonua ni, kae 'uma' 'a m mani fakal kufua. Ko e mahu'inga ki he kakai e fonuá, ke nau tokangaekina 'a e ngaahi polokalama 'oku fakahoko atu mei he Potung ue, pea mo e mahu'inga 'o e m hina ko eni, 'oku fai e tokanga makehe 'a e Potung ue, fakam manilahi ki hono tokangaekina ko ia 'a e kanis huhu 'o e kakai fefiné. Ko ia p , Sea, e ki'i me'a 'oku fakahoko atú, mo e fakatauange p , ko e m hina ko eni 'oku ui p ia, 'oku fakahingoa ko e *Pink October*, pe ko e m hina 'Okatopa Lanu Pingiki, ke fai hano tokangaekina makehe 'o e m hina ko 'Okatopá, Hou'eiki. M l e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea Le'ole'o : Fakam l ki he 'Eiki Minisit Mo'ui, hono fakatokanga'i e mo'ui 'a e kakaí. Tau ange p 'e ola lelei e ngaahi ng ue na, 'i he talangofua ki he ngaahi fatongia 'oku to'o 'e he Feitu'u na. 'Oku ou lave'i mahalo kuo napangapangam lie e feme'a'akí, he pongipongi ni. Ka tau h mu'a ki he'etau 'as nita fika 4.

Ka 'oku ou kole atu p . Ko e Lao ko eni 'oku 'i ai e kole mei tu'a ke to e toloi, fakatatau ki he ngaahi me'a fakatekinikale fekau'aki p ia mo e ngaahi feng ue'aki 'a e kakaí, kae 'uma' pea mo e 'Eiki Minisit 'oku ne tokanga'í. Ka 'oku kole atu p mu'a 'a e tohi 'oku fai mai 'aki 'a e tokoni ki he Lao ko eni. 'A ia ko e Lao Fakaangaanga Fika 12/2016. Ko e Lao Fakaangaanga ki he Koloa Vai. Ka 'oku kole atu p ki he 'Eiki Minisit , ko 'ene 'osi p e lau atu 'etau tohi ko eni, kole mai ke toloí, fakafofonga'i mai mei he loto e kakai, ke toe fai ha feng ue'aki mo e Pule'angá, ha *consultation*, pea 'osi ia pea toki me'a mai e 'Eiki Minisit , ka te u feinga p ki he mafai 'o e Fale ni, 'i he Lao Fakaangaanga ko eni, pe ko e h ha'amou laum lie lelei, ki mu'a ha'atau tu'utu'uni ke lau, 'oku kole mai ke toloi. 'Oku kole ki he Kalake ke ha'u mu'a 'o lau e tautapa toloi e Lao Fakaangaanga ki he Vai, 2016, ke faingam lie ke mea'i mo alea'i 'e he Hou'eiki, mo e k inga e fonuá, ke toki me'a mai e Minisit Fonua.

Tohi kole ke toloi tali Lao Fakaangaanga ki he Vai 2016

Kalake T pile : Tapu mo e ‘Eiki Sea e Fale Aleá, ‘Eiki Pal mia mo e

Lord Nuku : ‘Eiki Sea, ko e ki’i fie lave’i atu p , ‘Eiki Sea, koe’uhí ko e Lao ko eni ‘oku te’eki ai ke fakah mai ia ki ho Falé, ‘Eiki Sea. Ka koe’uhí kuo tau lau ‘etautolu e tohi l unga ki aí, ‘Eiki Sea. Ko ‘eku ‘uhingá p ‘aku, ko e Laó ia ‘oku te’eki ai ke lau ia ‘i ho Falé, ka kuo fakah mai e tohi l unga ia, ‘oku te’eki ai ke fai ha ng ue ia ‘a e Falé ki he Lao ko eni...

<006>

Taimi: 1050-1100

Lord Nuku:... pea kuo t pile’i mai p Sea, k koe’uhí ko hono.. ke tau hanga ‘o tali ‘oku te’eki ke fai ha’atau ng ue ki ai, p ‘e lau e laó, koe’uh kae toki... K taki p Sea ‘oku ‘ikai ko e fiepoto atu ki he Feitu’una k ko e anga p ia ‘o e fiema’u..

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko e anga p ia ‘o e fakatekinikale ‘etau ng ué, ‘oku lava p ‘a e Seá ‘i he tu’u peh ‘a e tu’utu’uní neongo ‘oku t pile’i. ‘E m nava lelei p ai ‘a e tu’unga ‘e ‘i ai ‘a e fo’i laó, ‘i hano lau tu’o taha. Pea mo h mai ha tohi ke toloi. ‘Oku ki’i fepaki, k ‘oku tonu ho’o fakatonutonu. Kole p mu’a ke tau fononga p mu’a he me’a ‘oku tataki atú, fakamolemole p , he ko e ‘uhinga..

Lord Nuku: M l .

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l , Kalake, ko ‘oku laum lie lelei ‘a e ‘Eiki N pelé, lau ki he Hou’eiki mo e kakai.

Tohi mei he K miti Fakatupulekina ‘o e Ngoue

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki M mipa kakato ‘o e Falé, kae ‘at ke lau atu ‘a e tohi mei he K miti ki he Fakatupulekina ‘o e Ngoue.

‘Aho 29 Sepitema, 2016

‘Eiki N pele Tu’ivakan
‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa

‘Eiki Sea,

Tautapa ke tali Lao Fakaangaanga ki he Vai, 2016, kae faingam lie ke mea’i mo alea’i ‘e he Hou’eikí, mo e k inga ‘o e fonua. M l e to’o fatongia k fakafa mei he Feitu’u na. ‘Oku ‘oatu ‘a e tautapa ‘a e K mití ke Fakatupulekina ‘o e Ngoue, *Agriculture Sector Growth Committee* ki he Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tongá, ke toloi ‘a e Lao Fakaangaanga ki he Vaí, 2016 *Water Bill*, 2016, kae ‘oange ha faingam lie ke me’a mo fevahevahe’aki ‘a e Hou’eikí mo e k inga ‘o e fonuá, ki he Lao Fakaangaanga. Ko e K miti ki he Fakatupulekina ‘o e Ngoué, ko e K miti

F ngaue'aki *Public Private Partnership*, 'i he vaha'a 'o e Pule'anga 'o 'Ene 'Afió, mo e ngaahi kupu p kautaha kehekehe mei he sekitoa taautaha. 'Oku kau he kau m mipa 'o e K mití, 'a e kau taki mei he Potung ue Ngoué, Potung ue Leipa mo Fefakatau'aki, Potung ue Pa'angá mo e kau taki mei he kautaha 'o e Kau Ngoue Fakatahataha 'o Tongá, *Tonga Growers Federation*. Kautaha 'a e kau ngoue mo e uta ki mulí, *Tonga Growers Export Network*, Kautaha ki he Fefakatau'aki Tonga *Chamber of Commerce*, Kautaha 'a e kau ngaohi koloa fakamea'a Tonga *Handicraft Association* mo e kautaha Tokoni ko e *MORDI* Tonga. 'Oku Sea he K mití 'a e 'Eiki Minisit 'o e Ngoue, Me'atokoní mo e Vaot .

Ko e Lao Fakaangaanga ki he Vai, 2016. Kuo fokotu'utu'u ke fakahoko hono alea'í 'i Fale Alea, ko e Lao mahu'inga faufaua ki he k inga hono kotoa 'o e fonua. Mo'oni e mo'oni ko e vaí, ko e mo'ui. 'Oku tui ta'eveiveiua 'a e K miti ki he Fakatupulekina 'o e ngoué, kuo fiema'u ke tauhi fakapotopoto mo mapule'i lelei 'a e vaí, ko e koloa 'a e fonuá, ke fakapapau'i ke napangapangam lie 'a e ngaahi ma'u'anga vaí, 'e he ngaahi to'utangata hoko. K 'oku 'ikai tui 'a e K mití ki he Lao Fakaangaanga ki he Vaí, 'i hono tu'unga lolotongá, makatu'unga 'i he ngaahi 'uhinga 'oku fakah atu.

S miu Vaipulu: Sea, ki'i fakahoha'a atu.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai..

Tokanga ki he 'uhinga lau e tohi mei he K miti te'eki fakahu mai Lao Vai

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea mo e Hou'eiki 'o e Fale. Ko e h e 'uhinga 'oku lau ai 'a e tohi 'a e k miti, lolotonga 'oku te'eki ke fakah mai 'a e laó ki ho Fale? 'E peh p 'etau ng ué he kaha'ú, ke pule'i p ia mei ha k miti mei tu'a? 'Oku ou kole atu ke 'uluaki fakah mai 'a e laó, pea tau toki ng ue ki ai. Ko e h e me'a 'e 'uluaki l unga'i mai ai 'a e laó ia 'oku te'eki ai ke lau, ke mahino ki he Falé 'oku 'i ai 'a e ng ue heni. M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito Fakafofonga Vava'u 15. Ko e anga p ia 'o e tu'utu'uni 'a e motu'a ni, he mahino kuo 'osi t pile'i 'a e Laó. Ko e 'uhingá ko e tu'unga ko ia 'oku 'i ai 'a e Laó, he ka lau, kuo mahino 'e fokotu'u mai ke toloi. Ka ko 'eku fakamaama atu he'eku ng ue p 'a'aku p *procedure* na'a lau kae toloi, pea toki fakah mai 'a e tohi ko , pea toki 'i ai ha ' ng ue ki ai he kaha'u. Ko u kole p mu'a ke faka'osi , 'osi ia pea tau foki leva ki he ' senitá mo e Tu'utu'uni, pea 'oange ki he Minisit ke toki fai ha'ane me'a tu'a taimí, pea tau toki fai leva 'etau tu'utu'uni ki he Lao Fakaangaanga ko eni. 'Oku ou kole atu p ke mou laum lie lelei p m l .

Tohi mei he Komiti ki he Fakatupulekina e Ngoue

Kalake T pile: (*hoko atu e lau*)...

1. Mole 'a e totonu 'a e k inga te nau 'utu vai. Ko e totonu 'a e tangatá ki he vaí, 'oku mahino ko e totonu ta'ele'e ia p ko e *fundamental human right*. 'Oku fokotu'utu'u 'e he Lao Fakaangaangá, ke to'o 'a e totonu ko ení mei he kakai 'o e fonuá, 'aki hono ta'ofi e keli vai 'a ha taha, tukukehe kapau kuo ne ma'u ha laiseni mei he Pule'anga.

Kupu 14.1 'I he'ene peh , 'e fiema'u ke laiseni 'a e ngaahi vaiupu tukufakaholo he ngaahi koló mo e ngaahi 'api hono kotoa.

Kupu 14.1(b) & (c).'Oku 'ikai taau, pea 'oku fepaki 'a e fokotu'utu'u ko ení, mo e totonu ta'ele'e'ia 'a e tangatá ki he vaí, tautautefito ki he kakai kuo nau 'utuvai fakasi'isi'i mei honau ngaahi vaiupu tukufakaholo. 'I he Lao ko ia 'a 'Aositel lia ki hono Pule'i 'o e Vai 'a 'Aositel líá, *Water Management Act 2000*, 'oku faka'at 'a e kakai kuo nau 'utuvai fakasi'isi'i - *small water users* ke nau 'utuvai fe'unga mo e fiema'u 'a honau ngaahi 'apí pea mo hono tauhi 'enau fanga monumanu (h fanga he fakatapu) 'o 'ikai fiema'u ha laiseni. 'Oku 'ikai ha tokanga mahino ia 'i he fokotu'utu'u 'a e Lao Fakaangaanga ko ení, ki he tu'unga makehe ko ia 'o e 'utuvai fakasi'isi'i.

2. Fepaki 'a e Lao Fakaangaangá mo e Konisit tone.

'E fakamasiva'i 'e he laó 'a e kakai 'o e fonuá, 'aki hono too 'enau totonu faka'aufuli 'enau totonu ta'ele'e'ia ke 'utu pea mo ng ue'aki ha vai, mei he ngaahi ma'u'anga vai, kuo laui to'utangata 'i honau ngaahi f mili. 'Oku fepaki fakahangatonu 'eni, he na'ina'i kuo hifoaki mei he kupu 20 'o e Konisit tone 'o Tongá, 'a ia 'e tapu 'aupito ke fokotu'u mei he ngaahi laó, koe'uhí ko ha me'a kuo fai *Retrospective Laws*, 'i he me'a 'a ia, 'e fakasi'isi'i p to'o mei ai 'a e liliu 'a e ngaahi ngofua, 'a ia 'oku lolotonga ng ue'aki 'i he taimi 'a ia 'e fakahoko ai ha Lao. *Clause 20 Retrospective Laws. It shall be lawful to enact any retrospective laws in so far, as they may curtail*

'Eiki Sea Le'ole'o: Hoko atu.

Kalake T pile:

3. Nounou e taimi 'o e laiseni. 'Oku fokotu'utu'u 'i he kupu 14.8 'o e Lao Fakaangaangá, ke ta'u p 'e 3 'a e laiseni to'o vai, m tu'aki nounou 'aupito 'a e ta'u 'e 3. 'E 'ikai lava ke fokotu'utu'u ha palani ng ue 'oku lelei, 'i he ta'emahino p 'e hoko atu 'a e laiseni to'o vai 'i he 'osi 'a e ta'u 'e 3. Ko e laiseni to'o vai 'i he ngaahi fonua mulí, 'oku a'u ki he ta'u 'e hivangofulu-m -hiva, k 'oku malava ke liliu 'a e lahi 'o e vai kuo to'ó, 'o makatu'unga 'i he lahi 'o e vai 'oku 'at ke to'o fakal kufuá, pea mo e ngaahi fiema'u kehekehe ki he vai. 'Oku fokotu'u 'e he Lao Fakaangaangá, ke ta'u p 'e 3 'a e laiseni to'o vai.
4. Le'o 'o e kakai. 'I he kupu 10 'o e Lao Fakaangaangá, 'oku fokotu'utu'u ke toko 7 'a e kau m mipa 'a e K miti Fakafonua ki he Vai – *National Water Resources Committee*. Ko e kau m mipa 'o e K mití, 'e kau ai 'a e toko taha ko ha Fakafofonga mei ha kautaha 'ikai ke faka-Pule'anga – *Non Government Organization*. 'Oku tokolahi 'a e ngaahi kupu, mo e ngaahi kautaha 'oku nau ng ue'aki 'a e vaí, kau ai 'a e k inga 'o e fonuá, kau ngoué, kinautolu 'oku ngaohi 'a e fua 'o e fonuá ke uta ki mulí, kau ngaohi koloa mei tahí, ngaahi kautaha ngaohi koloa (*manufacturing*) ngaahi kautaha hiva vaí, ngaahi h telé mo e ngaahi 'api nofo totongi ki he kau folau 'eve'evá, ngaahi falekaí, ngaahi 'apiakó, ngaahi siasí, ngaahi falekoloá, ngaahi 'ofisi mo e ni'ihi kehe. 'E fakaa'u f f 'a e ngaahi le'o ko ení, ki he K mití.

5. 'Ikai ha alea ki he Lao Fakaangaanga. Ko e ngaahi Lao lalahi 'oku kau ai 'a e totonu ta'ele'eia hang ko e Lao ko eni. Kuo pau ke 'oange ha faingam lie ki he hou'eiki mo e k inga 'o e fonuá ke nau alea, pea 'omai mo 'enau ngaahi fakakaukau mo e fokotu'utu'u fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga ko iá. Na'e 'ikai ke tukumai 'a e Lao Fakaangaanga ki he vai ki he fonuá, ke fai hono alea'i. 'Oku 'ikai fen pasi 'eni mo e tu'utu'uni ki he fisi kitua 'a e fakahoko fatongia (*transparency*) mo e pule lelei (*good governance*).

Ko ia ai, 'oku 'oatu 'a e tautapa 'a e K miti Fakatupulekina 'a e Ngoué, ki he Hou'eiki m mipa 'o e Fale Aleá, ke toloi 'a e Lao Fakaangaanga ki he Vai, 2016 *Water Bill* 2016, kae 'oange ha faingam lie ke 'oange he feme'a'aki, mo fevahevahe'aki e Hou'eiki mo e k inga 'o e fonuá ki he Lao Fakaangaanga.

Fakatauange te mou tali lelei 'emau tautapa.

Faka'apa'apa atu

.....

Afeaki

(Tokoni ki he Sea ke Fakatupulekina 'a e Ngoue)

'Eiki Sea Le'ole'o: M l , Hou'eiki, ko hotau taimi kuo t mai, tau ki'i m l l ka mou toki me'a mai. M l .

(Na'e m l lo heni 'a e Fale)

<008>

Taimi: 1115-1130

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Le'ole'o 'o e Fale Alea.

(Pea na'e me'a hake leva 'a e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, Lord Tu'i' fitu ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakam l atu Hou'eiki ho'omou kei laum lie lelei, 'oku ou kole mu'a heni ki he Minisit Fonua ke fai mai ha'ane me'a ki he feme'a'aki na'a tau toki 'osi he Lao Fakaangaanga ko eni ki he Vai pea toki fai ha ... holo e tu'utu'uni ki he 'etau Lao Fakaangaanga ko eni, kau kole p ki he Hou'eiki mou laum lie lelei, me'a mai Minisit .

Tali Pule'anga fekau'aki mo e Lao Fakaanga'anga Ki he Vai

'Eiki Minisit Fonua: Sea, 'oku, m l e laum lie, laum lie e Hou'eiki e Fale. Sea ko e me'a fo'ou eni 'oku l unga'i e fo'i laó ia 'oku te'eki ai ke h mai, ka neongo ia ko e, 'oku ou tali p au e kole Sea ka ko 'eku kole 'a'aku f f mu'a ke lau tu'o taha p pea tuku hifo ki he K miti Kakato, toki fai ha feme'a'aki 'a e K miti Kakato kapau 'oku peh 'e he K miti Kakato ke, ke toe fakafoki ki he K miti Lao 'a e Fale ke toki me'a mai e k miti ko ena nau fai e l unga 'o fai e tali fehu'i mo faka'eke'eke, ka u 'oatu e ki'i puipuitu'a Sea. Ko e fuofua *draft* ko eni ko lao ko eni he 2004.

A'u ki he 2006 hā mai ki he Kōmiti Lao ko eni kō 'o e Fale Alea Sea. L'unga'i ai e fo'i lao ko e 'uhingá ko e Potungue ko eni 'oku 'i ai e 'Atakai, Feliuliuaki e 'Ea pea to e fakafoki leva ke fakahā 'enau fakakaukau ko 'anautolu. 'Osi ia toe 'omai leva ki he Kōmiti Lao 'a e Fale Sea he 2012 'o loto leva ai e kōmiti ke 'ave ki he Kōmiti Lao ko eni kō 'a e Fale ke nau me'a mo ia he taimi ko 'oku fai ai ko 'a e 'ahi ko faka-Fale Alea ko ki he 'otu motu mo e me'á. Pea na'e si'i 'ave pehe'i holo ai e ki'i fo'i lao Sea, takai he fonua ni fakataha mo e polokalama he leti , mahino p'ia ka au ko e kōmiti ia ko eni 'oku 'ikai ke nau fanongo leti , mo 'enau ' 'fokotu'utu'u ko mo 'enau hano ko he ' me'á, mahino 'oku 'ikai ke mahino ka nautolu ia e lao ko eni Sea. Ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha'aku mamahi au Sea ai 'oku sai p'ia ko e, na'a faifai pea peh ko e Pule'anga ko eni 'oku nau hanga 'o fakafufuu'i mai ha lao ki he fonua ni ke fakavave'i, 'ikai mole ke mama'o Sea. Pea ko 'eku kolé p' 'aku Sea ke kōtaki ke tuku p' mu'a ke tau lau pea tuku hifo ki he Kōmiti Kakato ke fai ha tu'utu'uni kapau 'oku nau peh ke to e fakafoki ki he Lao Kōmiti ko ena 'a e Fale pea 'at' leva ki he kaka'i mo e ' kōmiti ko eni kō 'oku nau, 'ikai ke nau fiem lie ke nau to e me'a mai ki ai, to e fai ha talanoa'i pea toki fakafoki mai leva ki he Fale 'Eiki Sea. M 1 .

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oku ou fakamālu atu ki he 'Eiki Minisit' he'ene fakatonutonu mai, ka 'oku 'i ai p'e tu'utu'uni ngue 'a e motu'a ni 'e lau tu'o ua ia pea hang' ko e me'a na'a ke me'a ki ai pea poupu'i 'e tuku hifo ia ki he kōmiti. Pea ko ena 'oku ke me'a mai 'oku tonu ke fai ha ngue ki ai, kiate au mahalo 'oku fakapotopoto ange ke lau tu'o taha pea tuku ki he Kōmiti Tu'uma'u ke me'a mai 'a e kakai kōna'a nau fai mai 'a e tohi fehu'i p' ko f' e kōmiti 'oku totonu ki ai 'a 'ene tu'utu'uni p' ko e Kupu 176 'i he'etau Tohi Tu'utu'uni, fai hano feme'a'aki ai kae toki fai hano fakalelei'i mei he kōmiti 'oku ha'ana e fatongia 'o e fo'i Lao Fakaangaanga ko eni kae toki tuku mai mu'a ki he Fale. Mou laum lie lelei ki ai? Kuo 'osi poupu, 'oku ou kole heni ki he Kalake ke lau tu'o taha. Ko ia 'oku loto tau p' loti ke tali 'a e Lao Fakaangaanga Fika 12, 2016 ke lau tu'o taha pea toloi pea tuku ki he Kōmiti Tu'uma'u ke fai ha ngue ki ai mo ha *consultation* mo e kakai kae toki fai ha ngue ki ai he kaha'u, fakahā 'aki ho loto ke hiki ho nima, kae ki mu'a ke fai 'etau p' loti, kole mu'a ki he Kalake ke lau e lao, lau tu'o taha, ka tau toki p' loti.

Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Koloa Vai 2016

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Koloa Vai 2016.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha lao ke tu'utu'uni ki hono pule'i, malu'i mo hono fakatolonga 'o e ngaahi koloa vai 'a e fonua.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he fakataha alea 'o e Pule'anga 'o peh ,

Konga 'uluaki, Talateu, Kupu 'uluaki hingoa nounou, 'E ui 'a e lao ni ko e Lao ki he Ngaahi Koloa Vai 2016.

P loti'i 'o tali Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Koloa Vai 2016

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia 'oku loto ke tali 'a e Lao Fakaangaanga ko eni ke lau tu'o taha fakatatau ki he Kupu 131 pea tuku ki he Kōmiti Lao ke fai ha'anau ... (kovi 'a e ongo) ...

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Penisiani 'Epenisa Fifita, M teni Tapueluelu, Vili Manu'opangai Faka'osiula Hingano, 'Akosita Havili Lavulavu, 'Eiki Minisit' Fefakatau'aki, 'Eiki

Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 13.

Tu'utu'uni Sea ke toloi Lao fai ngaue ki ai 'a e K miti

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 . Tali lelei 'e he Hou'eiki, toloi atu e lao ko ia ke fai e ng ue mo hono fakalelei'i pea toki fakah mai ki he Fale ni 'i he kaha'u ke fai ha ng ue. M 1 'aupito. Tau hoko atu ai p ki he'etau 'asenita ng ue, mou me'a hifo Hou'eiki ki ho'omou funga tesi, 'oku 'i ai p 'etau ' tu'utu'uni ng ue ai ka 'oku tufa atu kiate kimoutolu ke fai ha'amou me'a ki ai kae toki t pile'i ki 'amui pea 'e toki fakah mai ia ki he Fale ni.

'A ia ko e 'asenita fika f mo e fika nima 'o e 2016 mei he K miti Tu'uma'u ki he Pa'anga mo e Ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'angá mo e fika nima 2016 mei he K miti Tu'uma'u ki he Lao. Kuo ma'u 'e he motu'a ni ko eni kuo tufa atu kiate kimoutolu ke mou me'a ki ai kae toki t pile'i pea toki faka'asenita'i ia 'apongipongi p ko e vave tahá, tuku mai ke fai ki ai ha alea.

M 1 . Tau hoko hifo leva ki he fika nima, ko 'etau ngaahi L pooti 'a e ngaahi k miti fika f 2016. Ko e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fekau'aki mo e ngaahi Fokotu'u Faka-Fale Alea fika 13 mo e 27, ki he 27 'o e 2016. 'Oku ou kole atu ki he Sea ke, ki he k miti ko eni ke me'a mai, fai hano fakama'ala'ala e tali mei he k miti fekau'aki pea mo e ngaahi fakatonutonu fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea fika 13 'o e ngaahi fika tu'uloto ai ki he 27 'o e tatau 'o e tohi, m 1 .

S miu Vaipulu: Sea kole mu'a Sea tapu mo e Feitu'u na Sea mo e Fale Alea 'o Tonga. Kole mu'a ke fakah atu ki he Fale ka u toki lava 'o fakama'ala'ala ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia. 'Io, Kalake ... K taki p Hou'eiki 'oku ou hanga 'o tesi'i ma'u p p na'e fai ho'omou homueka. 'Oku 'ikai ke u lele fakahehu... fakato'ohema, loto laine p ko u tesi he fu'u m hina 'e taha ko eni p na'a mou fai ho'omou homueka, ta ko ena 'oku mou ' ' p fai ho ... M 1 'aupito. Hoko atu 'etau 'asenita.

L pooti fika 4/2016 K miti Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea

Kalake T pile: L pooti Fika 4, 2016 e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea Fale Alea 'o Tonga,

'Oku ou faka'apa'apa mo fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e L pooti Fika 4, 2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea. Ko e tefito'i kaveinga 'o e l pooti ni ko e ola 'a hono vakai'i 'e he k miti 'a e ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea fika 13 ki he 27 'o e 2016.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 4, 2016 'a e k miti ni ke me'a ki ai e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Faka'apa'apa atu,

.....
Hon. S miu Kuita Vaipulu

(Sea K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea, 'Aho 23 'o Sepitema 2016)

Kalake T pile: M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l . Kole ki he 'Eiki Sea 'o e K miti Tu'uma'u ko eni 'o e Totonu 'a e Fale Alea ke me'a mai 'o fakamaama ki he tu'utu'uni kuo fai 'e he k miti.

Fakama'ala'ala he L pooti fika 4/2016 K miti Ngaahi Totonu Fale Alea

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na Sea mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale. Ko e fakam 'opo'opo ko 'a e k miti Sea 'a e ' fokotu'u ko eni 'oku h p ia 'i he peesi ono 'i mui 'oku 'i ai e, 'a e lau ai 'a e k miti ka 'oku 'alu hifo 'oku 'i ai e (f) fo'ou Sea.

'I he 'uluaki 'oku fokotu'u 'e he k miti, 'oku fakatokanga'i 'e he k miti 'a e ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea 13 ki he 27 pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi kaveinga 'oku lolotonga ng ue p ki ai 'a e Pule'anga. Pea 'e malava ke 'oatu hangatonu ki he Pule'anga ke nau vakai'i.

Ua 'Eiki Sea 'oku fakapotopoto ange ki he 'Eiki M mipa na'a ne fakah mai 'a e ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea ni ke fetu'utaki hangatonu ki he Hou'eiki Minisit 'oku fekau'aki mo e ngaahi kaveinga 'o e ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea ni. 'E malava ke fakahoko ai 'a e ngaahi ng ue 'oku fiema'ú.

Ko e tolu, ke toe fakamanatu ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale ni ke ng ue'aki lelei mo fakapotopoto 'a e ngaahi faingam lie 'o e founga ng ue 'o e Fokotu'u faka-Fale Alea.

Pea ko hono f 'Eiki Sea ke tali ke lau 'a e ngaahi fokotu'u he kuo 'osi kakato 'a e fiema'u 'a e Tohi Tu'utu'uni. Pea ko e fokotu'u ko faka'osi 'Eiki Sea hono nima ...

<009>

Taimi: 1130–1140

S miu Vaipulu: .. ke tali mu'a 'e he Fale ni 'a e l pooti 'a e K miti Tu'uma'u ki he Totonu 'a e Fale Alea. Fokotu'u atu Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l . Fakam l atu ki he Seá. Fakatatau ki he'etau tu'utu'uni 176 fo'ou, 'e toki 'i ai e ngaahi tu'utu'uni ia ki he lau 'o e ngaahi l pooti peh ni ka 'e toki ha'u ia ki 'amui. Pea 'oku loto e Vava'u Fika 16 ke ki'i me'a mai kau toki fakakakato atu.

'Ikai tali Vava'u 16 fokotu'u Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

'Akosita Lavulavu: Fakam l atu 'Eiki Sea. Tapu mo e 'Eiki Sea, pea u fakatapu ki he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Kapinetí, tapu heni ki he Hou'eiki Fakafofonga N pelé pea peh foki 'eku fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. 'Eiki Sea ko u kole fakamolemole atu ki he Feitu'u na mo 'eku faka'apa'apa atu pea peh foki 'eku faka'apa'apa ki he, mo kole fakamolemole ki he

sea pea mo e kau m mipa ‘o e K miti Tu’uma’ú ki he Totonu ‘a e Fale Alea ki he fokotu’u kuo nau ‘omaí ki he fekau’aki mo e ngaahi fokotu’u ko eni ko fika 13 ki he 27, ‘a ia ko e ngaahi fokotu’u ia na’e fakah mai ‘e he finemotu’a ni ma’a Vava’u 16. ‘A ia Sea ko u kole fakamolemole atu p Sea ka ‘oku ‘ikai ke u tali ‘e au ia ‘a e fokotu’u mai ko eni ‘Eiki Sea. Pea ‘oku ‘ikai ke u fiem lie ki ai, hono ‘uluakí ‘Eiki Sea, tau foki p ki he tohi kulokula ko . Ko e Ngaahi Tu’utu’uni ‘o e Ngaahi Fakataha mo e Ngaahi fatongia ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. ‘Eiki Sea, ‘uluakí, ko e fatongia ‘o e k miti tu’uma’u ko eni Sea ‘oku ‘omai he tohi tu’utu’uni kulokula ko nau toki fakah atú, ki he me’a ‘oku totonu ke nau fai, ‘a ia ‘oku ‘asi kotoa ia ‘i he peesi 66. Pea ‘i he kupu 176. Pea ko u loto p ke u lau atu ‘Eiki Sea. Kaveinga ‘o e K miti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonú.

Fakama’ala’ala he Kupu 176 Tohi Tu’utu’uni Fale Alea

S miu Vaipulu: Sea ki’i fakatonutonu atu ‘Eiki Sea. ‘Osi mahino’i p ‘e he motu’a ni ia ‘Eiki Sea mo e Hou’eiki k miti.

Sea K miti: Me’a mai. Tali si’i ho’o me’á Fakafofonga ko u lolotonga sio ki he ngaahi tu’utu’uni fo’ou mo ‘etau ng ue. Me’a mai. Mou muimui ki he’etau tu’utu’uni . Me’a mai.

Fiema’u ke fai fakapotopoto e fatongia he ko e tukuhau e kakai

S miu Vaipulu: .. ‘a e kupu 176 ‘Eiki Sea. ‘Oku ‘osi fakah p ia ‘i he l pooti ko eni fakalukufua e fatongia ‘o e k miti. Ko e me’a ko ‘oku tukumai ‘e he k miti ko e fakamanatu ki he Hou’eiki M mipa ‘o e Falé, ‘Eiki Sea, ko e ‘omai kotoa ko ‘ pepá, t naki ko ‘a e fokotu’u ko eni ‘e hongofulu tupú. Ko e me’a ko ia ‘Eiki Sea ko e tukuhau eni. Neongo ko e Fale ni, ka tau fakatokanga’i ko e pa’anga tukuhau eni ‘a e fonuá ‘oku fai’aki e ng ue ko eni. ‘Oku fiema’u ke fai p hotau fatongiá pea fakapotopoto. ‘Oku ‘i ai e ‘ ng ue heni ‘oku lolotonga ng ue p ‘a e Pule’angá ia ki ai. Pea ‘oku ‘i ai p kau Minisit ‘i he k miti pea ‘oku kau mo eni mo e ‘ me’a ko ia ‘Eiki Sea ‘i he fale’i ko ia ‘oku ‘omai. Pea ko ‘emau tukuatu p ia mo mau fokotu’u atu ke lau ‘a e ‘ tu’utu’uni ko , ‘a e ‘ fokotu’u ko eni ‘Eiki Sea, ‘oku ‘asi p ia he kupu 4 fo’ou ko ia ko na’a ku fakahoko atú Sea ke lau ‘a e me’a ko eni he Fale ni pea fokotu’u atu e l pooti Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito Fakafofonga. Ka u ki’i kole atu p ‘e Vava’u 16. Ko e fakalahi na eni e fakatonutonu ki he kupu fo’ou 176 eni ‘a eni ‘oku t loto mai ai e fakamaama ‘oku fai ‘e he Seá, ‘e toki fai hono paaki fo’ou. Hang ko eni, kupu ‘uluaki si’i, kuo pau e fatongia ‘o e K miti tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea a.1 (i) Faka’eke’eke ngaahi me’a fekau’aki mo e totonu ‘a e Fale Alea kau atu ki ai mo hono vakai’i p ‘oku ‘i ai ha tu’unga fe’unga ‘o ha ngaahi faka’ilo faka-Fale Alea. b. fakahoko ng ue ki he ngaahi tohi tangi, fokotu’u ke fokotu’u tu’utu’uni ‘oku fakah mai ‘i ha tohi mo ha to e ngaahi pepa ng ue makehe. Kaekehe, ko e ngaahi ng ue eni ia ‘a e k miti ko eni ‘e Fakafofonga, ko e *screen* p , kae lava ke h mai ‘oku h hoa tatau pea mo e ngaahi tu’utu’uni ‘o e k miti e 176 ke lava ke fokotu’u mai ki Fale Alea ni. Hang ko e me’a ko ‘a e Sea, kuo lava ‘a hono faka’auliliki ‘a e pepa na’a ke ‘omaí, ka ‘oku ke mea’i, ‘oku ‘i ai p taimi ‘oku ‘i ai e fakangatangata fakatatau ki he Konisitútoné ‘a e fakangatangata ‘o e mafai ‘o e Fale Alea pea mo e Pule’angá he’etau ivi feng ue’aki ‘a e Falé pea mo e Kapinetí, hang ko ia kuo fokotu’u mai he fakam ’opo’opó. Ka ‘oku ‘ikai ke loto fiem lie ki ai e Feitu’u na. Ka ki he motu’a ni, kuo lava kakato ‘a e fatongia ia ‘a hono *screen* mo e ng ue ‘o e tu’utu’uni faka-Fale Alea ‘oku tuku ki he k miti tu’uma’ú. Ko e ngata’anga ‘o e tu’utu’uni ‘a e k miti tu’uma’ú . Pea ‘oku malava leva ke hoko atu ‘a e ng ue ‘a e Feitu’u na ia pea mo e va’a fengaue’aki pea mo e

Pule'angá. Tukukehe ka 'oku 'ikai ke fiem lie ki ai e Feitu'u na, 'e lava p ke to e fakah mai ha'o ng ue fo'ou ke fakah mai ki he kupu 176 'o ha'u ki he ngaahi k miti. Ka ke me'a mai.

Taukave Vava'u 16 'i ai totonu ke fakaa'u mai fiema'u hono vahenga ki Fale Alea

'Akosita Lavulavu: 'Eiki Sea ko u kole fakamolemole atu p 'Eiki Sea ka ko u fie refer p Sea ki he peesi 37 konga 5, ngaahi me'a ke alea'i 'i he Fale Alea vahe 'uluaki, ngaahi fokotu'u p ko e ngaahi motions. 'A ia Sea 'oku 'asi p h ko e, Kuo pau 'e 'ikai ha fokotu'u 'e to e 'omai 'e ha M mipa hili e 'aho 31 'o 'Aokosi 'Eiki Sea, tukukehe ha fokotu'u 'e fakangofua 'e he Fale Alea p ha fokotu'u faka'ilo. 'Eiki Sea, ko e 'uhinga ko u fakah mai ai e ngaahi fokotu'u ko ení 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ko ha'aku fakah fakafo'ituitui ia 'a e finemotu'a ni 'Eiki Sea. Ko e ngaahi fokotu'u ko ení ko e fakah mai mei he k inga ko eni ko mei Vava'u 16. Pea 'oku mahalo p Sea 'oku ngali maumautaimi 'a e ngaahi fokotu'u ko ení Sea ki he anga ho'omou vakai ka 'oku 'ikai ke maumautaimi ia Sea ki he finemotu'a ni pea peh ki he kakai ko eni ko hoku v henga 'Eiki Sea. Pea ko e 'uhinga ko Sea 'oku 'omai ai ki he Fale ni Sea he 'oku 'i ai p 'eku totonu ki ai he ko e Fakafofonga Fale Alea au 'o Vava'u 16 'Eiki Sea. Pea ko u fakam l p ki he recommendation pea ko e fokotu'u mai ko eni ko k miti Sea ke u vakai hangatonu ki he, ke u 'alu hangatonu p au ia ki he Minisit 'Eiki Sea. Ka 'oku, nau 'osi 'alu p ki he ni'ihi 'o e kau Minisit ko ení pea ko e mei lava eni e m hinga 'e 3 'Eiki Sea ko u kei tali p pea ko e tali p 'oku 'omai Sea 'oku tau toki sio ki ai. Pea ko e m hina eni 'e 3 Sea 'oku tau kei sio p ki ai Sea. 'A ia Sea ko u peh p 'oku sai ange p ke fakah mai p ki he Fale ni 'Eiki Sea, a'u ko ia ki he ta'u fo'ou 'Eiki Sea, 'oku 'asi p he tohi tu'utu'uni ko ení, 'e to e fai ha vakai ki ai he ta'u fo'ou 'Eiki Sea p na'e fai ha ng ue ki he ngaahi fokotu'u ko eni ko mei he finemotu'a ni p ko e V henga Vava'u 16 Sea. Ko u fakam l atu Sea.

Taukave mahu'inga fengaue'aki mo e Pule'anga he ngaahi Fokotu'u Tu'utu'uni

'Eiki Sea Le'ole'o: M l . Ko u fakam l atu au Fakafofonga ho'o laum lie lelei. Ko e fa'unga p eni ia na'e hu'unga mai ai 'a e tohi 'a e Feitu'u na ho'o l pooti ke fai e ng ue 'a e k miti pea ke lau p ia 'e he k miti 'o 'ikai ke lau ia ko ho'o ng ue 'i he l pooti ki he Fale. Ko e 'uhinga ia 'oku fai ai e fokotu'u he tu'utu'uni ko eni 'a e, 'i he lau 'a e tu'utu'uni 'a e k miti ko eni na'e fou mai ai ho'o ngaahi l pooti ke fai p ha feng ue'aki mo e Pule'angá he 'oku mahulu hake mahu'inga hang ko e me'a na'e me'a ki ai e Sea, ko e pa'anga tukuhau kotoa 'eni 'e fai'aki e ngaahi kole ko eni he l pooti ko ení. Kuo pau ke feinga e Pule'angá ke t naki. Pea kapau kuo kamata ke m nava mai e kakai he mamafa 'a e ngaahi koloa pea 'oku 'i he Hou'eiki Minisit ke tukutuku lelei 'a 'etau ngaahi ng ue ko ení he 'oku 'i ai p ngaahi tafe'anga mon mei muli 'oku fakatauhua 'e he Pule'angá ki he ngaahi ng ue peh ni mo e ngaahi palani fakavahefonua. Ko u tui p te ke fie... me'a mai 'Eiki N pele.

Tokanga 'oua aofangatuku K miti Ngaahi Totonu ki ha Fokotu'u Faka-Fale Alea

Lord Nuku: Tapu p pea mo e 'Eiki Sea. Tapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' e kau m mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. 'Eiki Sea, ko e fakahoha'a atu 'a e motu'a ni ia 'o fekau'aki pea mo e ' fokotu'u ko ení 'Eiki Sea. Ko u tui ko e ' fokotu'u ko ení na'e fakah mai ia ki he fokotu'u ki Fale Alea ke alea'i 'e he Falé. 'Oku 'i ai p ngaahi fokotu'u ia 'oku 'omai, 'a ko 'oku kau ai e faka'ilo faka-Fale Alea ke 'ave ki he k miti ko ení ke nau hanga 'o vakai'i p 'oku tatau pea mo e founda ng ue ke fakah ai 'Eiki Sea. 'A ia na'e fakah e ' fokotu'u ia ko ení 'o meimei 'alu ia he founda impeachment p ko ha fa'ahinga fokotu'u ko e fokotu'u ki he Fale Alea Sea. Ko u

poupou atu au ia ko e taimi ko 'e alea'i ai e ' fokotu'ú, he ko e ' fokotu'u ia ko ení ko e ' fokotu'u mai p 'e tali 'e he Fale Alea ke hoko atu e ng ue 'a e Pule'angá ki ai p 'ikai. Ka koe'uhi ko e founa ko na'e fakah ai 'a e fokotu'u, ko e ' fokotu'u ko ení ki he k miti, Sea 'oku 'ikai ke u, 'oku ou tui ki he me'a ko ia na'a ke, ngaahi fokotu'u ko 'oku 'uhinga ke 'ave ki he k mití. Ko e ' fokotu'u ko ení ko e ' fokotu'u eni ia 'o fekau'aki pea mo e fiema'u 'a e kakai e fonua. Pea ko e 'uhinga ia Sea 'oku ou to e tu'u ai 'o fakahoha'a atú, ki he taimi ko 'e ng ue'aki e ' fokotu'u pea 'ange leva ha faingam lie ki he Fakafofongá ke ne malanga'i p 'e 'ave ki he, p 'e tali he 'e Fale Alea ke 'ave ki he Pule'angá ke hoko atu e ng ue p 'e pekia p fokotu'ú ia 'i he feitu'u ko , 'i he k mití. ...

<001>

Taimi: 1140-1150

Lord Nuku: ... Ka 'oku 'ikai ke u tui Sea 'oku tonu ke 'ave 'a e fokotu'u ko eni ki he k miti ko eni ko K miti Tu'uma'u 'a e Falé ke nau hanga 'o ng ue pea 'omai e fokotu'u ki heni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha faingam lie 'o e Fakafofonga ha'ana 'o e fokotu'u ke ne hanga 'o malanga'i 'o fekau'aki pea mo e ngaahi fiema'u ko 'a eni ko na'e 'uhinga ai 'ene fakah mai. Ka ko e 'uhinga 'eku tokoni atu Sea koe'uhí na'e ngata foki 'i 'Aokosi 'a 'etau ngaahi fokotu'u 'atautolu ... ki Fale Alea.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io ko e kehekehe ia 'o e l pooti pea mo e tohi tangi ke lau fakatatau ki he kupu 176 ko ha me'a ke lau 'e lau. Ko e me'a ko e l pooti ke l pooti he Kupu 176 ke fai ha ng ue ki ai 'a e K miti Tu'uma'u 'i tu'a ko e Sea ia 'o e k miti ko ia te ne fakahoko mai ki he Fale pea fai e tu'utu'uni 'a e motu'a ni.

S miu Vaipulu: Ko ia.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai.

Lord Nuku: 'Eiki Sea ka ko e 'uhinga 'eku fakahoha'a atu 'i he peesi 37 'a ko na'e me'a atu ki ai ko e ngaahi fokotu'u 'oku ngofua ke fokotu'u ha taha ki Fale Alea 'o fekau'aki mo ha fiema'u hono v hengá p ko e kakai p ko e, ko e 'uhinga ia 'oku ou fakahoha'a atu ki ai. Kehe ia mei he peesi ko ena ko 'a ko na'a ke me'a mai ki ai Sea. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o: ... fo'ou ia pea 'oku lave'i p he motu'a ni 'a e mahu'inga 'o e ...

S miu Vaipulu: Sea ko e kupu f ke fakatokanga'i 'e he Hou'eiki 'oku 'i ai 'a e kupu f fo'ou 'i he l pooti. 'A ia 'oku fokotu'u atu ai ke lau 'a e ngaahi fokotu'u ko ení pea hoko atu ai 'a e Fale ia. Ko e ngaahi me'a ko ki 'olunga he kuo 'osi fakakakato 'a e ' tu'utu'uni ko 'a e Falé.

Lord Tu'iha'angana: Sea ke u tokoni atu.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai.

Ke vakai'i fakalelei ha ngaahi fokotu'u ki Fale Alea he 'oku fekau'aki ia mo e \$

Lord Tu'iha'angana: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e, 'ikai ko 'eku tokoni atu p ki he Sea 'emau k miti ke ki'i, hang p ko e me'a, 'oku mo'oni 'aupito p 'a e Fakafofonga Vava'u ia 'ene taukapo ki he'ene, 'oku 'ikai ke peh ka ko e fokotu'u mai p he k miti ia 'oku m hino pea 'oku fokotu'u mai ko ena hang ko e me'a kupu f ke lau 'a 'oku fokotu'u mai ko . Ko e 'uhinga fakatatau ia ki he tu'utu'uni 'oku me'a mai 'aki 'e he Vava'u 16. Ka ko e ki'i tokoni mai p 'a e k miti ki he Hou'eiki M mipá 'oku 'amanaki ke fai ha'amou ngaahi fokotu'u ke vakai'i fakalelei'i ange hono teuteu ke 'ai homou fokotu'u. 'Oku 'ikai ke u peh 'oku maumautaimi p ta'e'aonga ha fokotu'u ka ko e tokoni mai p .

Ko e ' fokotu'u 'a e Fakafofonga 16 Sea. Pea 'oku ou tui kapau 'e lau mei he taimi ni 'e 'osi e 'aho ni 'i hono lau e fokotu'u ko pea fakataha p mo e ' me'a 'e lava 'o hang ko eni na'a ne peh na'e 'osi f me'a'aki mo e kau Minisit m hino ia. Pea 'oku ou tui Fakafofonga kapau 'oku ta'etali mai he m hina 'e tolu 'a ia 'oku m hino ko e peh mai 'e he Minisit 'ikai. Ko e to e fakah mai p ko eni ki Fale Alea ni ko e me'a tatau p . Mahalo 'e to e fakah p 'o fakahoko atu he ko e ' fokotu'u k toa ia ko ení 'oku fekau'aki ia mo e pa'anga Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia.

Lord Tu'iha'angana: Kuo tau 'osi mea'i p he Feitu'u na mo e Hou'eiki tau 'osi paasi e patiseti 'a e Pule'anga 'o vahevahe ke ng ue he ta'u fakapa'anga ko eni. Pea ko e ' fokotu'u k toa ia ko ko e fekau'aki ia mo e pa'anga fo'ou ke t naki mai ke fakahoko'aki e ' fokotu'u ko eni. Ka ko e ki'i tokoni mai p 'a e k miti ia ki he kau Hou'eiki. Sai faka'ofa'ofa p ia 'oku fou p ia 'i he tu'utu'uni mo e ngaahi me'a kotoa p pea ko 'oku peh mai 'e he Fakafofonga ia 'oku 'ikai ke ne tali 'e ia 'a e tokoni ko faka'ofa'ofa p ia. Fakahoko p ho'o fokotu'u 'a koe pea ko 'oku fokotu'u mai he k miti ia ke lau. Pea hang toki tu'utu'uni ko ia taimi Sea ke lau 'a e fu'u pepa ko .

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia.

Lord Tu'iha'angana: Ke fai ha f me'a'aki ki ai he 'oku fakatatau p ia ki he tu'utu'uni. Ka ko e anga p ia ki'i tokoni ... m l .

Mahu'inga ki he kau M mipa ke fakapotopoto'aki taimi 'o e Fale Alea

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oku tali lelei p ia he motu'a ni m l e fakamaama. Kae hang ko e kupu fo'ou ko eni na'e fokotu'u mai he Sea 'o e K miti. Hou'eiki kuo pau ke tau fakapotopoto 'etau ng ue'aki e taimi 'o e Fale Alea 'i he ngaahi fokotu'u pea tau hanga 'o mea'i lelei 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Pule'anga mo e fa'unga ng ue 'oku tofa 'i he ngaahi kaveinga 'o e Pule'anga. Ko u loto eni ke u fakamamafa'i me'a ia ko eni 'oku m hino lelei p kia tautolu. Ka 'oku ou kole p au ki he ng ue fakataha.

'Oua 'e ng ue'aki 'a e politiki 'i loto ke tau hanga 'o teke ha me'a ke fihia ha me'a ki ha tafa'aki 'aki e faka'uhinga'i ha me'a kehe 'i ha me'a 'oku totonu p hono ng ue na'a tau paasi 'i he patiseti. Hang ko e fokotu'u na'e fai 'e he Fakafofonga 'e he Sea 'o e K miti ko eni. 'Oku lolotonga nofo e Pule'anga 'o folau mo e fu'u kau peau 'o e patiseti ko e pa'anga tukuhau kuo t keti ke t naki

mei he kakai. Ko e ngaahi me'a ko eni 'oku nofonofu atu ai 'a e k miti ko eni ko e fakatokanga'i p kimoutolu ke tau nofo p mo hotau v f ng ue'aki mo e Pule'anga kae 'oua 'e tu'u e Fale ni ke tau va'inga'i 'e kitautolu 'a e sikalamu ha me'a 'oku lolotonga 'oku tonu p ha'atau paasi ia he Fale ni ke fakalele'aki e Pule'anga t lia 'a e mo'ui 'a e kakai 'oku pelepelengesi 'aupito 'i he ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi fokotu'u 'oku tau fai 'i he Fale ni.

Ko e ' fokotu'u ko eni 'e fiha ng fulu tupu ko eni ka toe to'o he 'Eiki Pal mia ha pa'anga makehe mei he patiseti, ko e h 'etau me'a 'e fai? Kapau 'e fakapotopoto 'a e ngaahi K miti Tu'uma'u 'o e Fale Alea ke ne siofi mo fakanifo ki he ng ue 'oku pal leli mo laine mo e ng ue 'a e Pule'anga 'e tonu ai 'etau 'unú pea 'e kei tonu ai 'a e f 'unga hotau fonua ni. Si'isi'i 'a e longoa'a si'isi'i hifo mo e ngaahi ongoongo 'oku ma'u hala ki he fa'unga fakalao totonu 'oku tataki ai 'a e Pule'anga. Faka'ofu'ofa kiate au 'a e ngaahi fokotu'u ki he Fale Alea ka ko e taimi ko 'oku tau ng ue'aki ai 'a e hele kehe ke 'auhani'aki 'a e tu'utu'uní ko u kole atu tau nofo p he loto laine. T lia na'a mate ha taha 'i ha ng ue 'oku totonu p 'oku ne fai ka 'oku tau hanga 'o t ha ngaahi maka ke tau t 'ulu ma'u pea toki *stepping stone* ai. Mahalo ko e fakapotopoto eni 'a e k miti hang p ha vai Pal mia tau ng ue'aki e mo'oní kae tu'u e kavei koula e f 'o e fonua ni mo e lotú mo 'etau Konisit tone kae m nava 'a e fonua. Ko e anga ia 'eku fale'i kia kimoutolu 'oku fu'u lahi 'eku fakahoha'a. Me'a mai 'Eiki Pal mia.

Tokanga ki he tokolahi kau N pele he K miti Totonu e Fale Alea

'Eiki Pal mia: Fakam l atu Sea tapu atu mo e Feitu'u na kae 'uma' 'a e toenga 'o e Hou'eiki. Sea 'oku ou vakai hifo ki he k miti ko eni 'oku 'anautolu 'a e fokotu'u ko ení. Ko e kau m mipa ko e Sea ko Samiu Kuita Vaipulu, *Lord Tu'ivakan*, *Lord Tu'i' fitu*, *Lord Tu'iha'angana*, *Hon. Sione Vuna F 'otusia*, *M teni Tapueluelu* mo *Lord Fusitu'a*. Sea fakamolemole atu na'e 'ikai ke u hanga 'o fakatokanga'i 'a e k miti ko eni. 'I he'eku vakai hifo ki he fokotu'utu'u ko 'o e k miti ko eni 'oku ou peh 'oku 'ikai ke fakapotopoto. Tokotaha p mei he Hou'eiki Minisit 'oku kau heni. Pea 'ikai ngata aí ko e toko f heni ko e kau *Lord* k toa.

Lord Tu'iha'angana: Ko e fakatonutonu p Sea ke, 'ikai 'oku me'a 'a e 'Eiki Pal mia kae fakatonutonu p 'oku kau mo e Minisit Pa'anga ia kae mahalo 'oku 'ikai ke 'asi. Ka 'oku kau heni. Ko e Minisit Lao mo e Minisit Pa'anga.

'Eiki Pal mia: 'Io ka ko e me'a ko 'oku 'omai kiate au ko e...

'Eiki Sea Le'ole'o: 'E fai p tokanga ki ai 'Eiki Pal mia me'a ke tokanga ki ai ka 'oku 'i he malumalu p foki 'o e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'a 'ene to'o 'a e kau M mipa.

Lord Tu'iha'angana: K taki 'e Sea mo e tokoní p 'Eiki Pal mia ko e h 'a e Sea 'a e Fale Alea mo e Tokoni Sea 'oku na kau p foki naua ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Kau p ia he k miti kotoa p 'i he tu'utu'uni ...

Lord Tu'iha'angana: 'A ia ko e 'uhinga ia 'oku lahi ai 'a e kau *Lord*.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia.

Lord Tu’iha’angana: He ko e Sea mo e, ko e ongo *Lord* ia ‘e ua ‘oku na tau’at ina ‘oku tatau p ‘a e k miti kotoa ‘i he Fale Alea ‘oku na kau p naua ia ki ai ha fa’ahinga k miti.

‘Eiki Pal mia: Kapau ‘oku peh pea ‘ai p ha *Lord* ‘e toko tolu. Ko ‘eku ‘uhinga ‘a’aku ia ke ma’u ‘a e palanisi ko hono alea’i ha me’a mahu’inga. ‘Oku ou fokotu’u atu ko e fokotu’u ko eni ‘oku ‘ikai ke n pangapangam lie ‘a e kau M mipa ko ‘oku nau fakakaukau’i e me’a mahu’inga ko eni.

Lord Fusitu’a: ‘Eiki Sea ko e kole ki he Pal mia kapau te ne tali pea lelei ki he Feitu’u na.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l me’a mai ‘Eiki N pele. Tuku p ke lava lelei e me’a ‘a e Pal mia pea ke toki me’a mai. He ko e ...

Taukave totonu ke tokolahi ange kau Memipa ta’eKapineti he ngaahi K miti

Lord Fusitu’a: ‘Ikai hang kaite au ‘oku ‘osi mea’i p ko hono mo’oni ko e ki’ifakamanatu p ki he ‘Eiki Pal mia. Ko e taimi ko na’e me’a ai ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘oku ‘ikai ke Kapineti pea te ke mea’i lelei ko e founa totonu p ke ki’i tokotokolahi ange ‘a e kau ta’e-Kapineti ‘i he ‘ k miti ke palanisi lelei ‘etau ng ue. ‘Oku ‘osi me’a mai p ‘a Kapineti ia mo honau ngafa mo honau ivi pea tau f tokoni’aki leva ke tau f lingiaki ‘i he k miti. Ke tau f poupouaki ‘i he ngaahi fatongia. ‘A ia pea ko e me’a p na’a ke fa’a me’a ‘aki ‘i ho’o kei ‘i he te’eki ai ke ke Pal mia. Pea ‘oku ou tui na’a ko ha founa ‘oku fakapotopoto p ia ke fai e ngaahi *check and balance* ko ‘oku tau fiema’u.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a mai Tongatapu fika f m l ‘aupito. Ko u tui p ke me’a mai e Fakafofonga fika f kae fai ‘etau ng ue ke tau ‘unu.

Fokotu’u ke tali Lipooti fika 4/2016 Komiti Tu’uma’u Ngaahi Totonu Fale Alea

M teni Tapueluelu: Ko ia tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea kae peh ki he Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea. Ko u tui ‘Eiki Sea ko e me’a ko ‘oku taki ki ai he ‘e ‘Eiki Pal mia ‘a e tokanga ‘a e Fale ni ko u tui na’a ko ha *issue* eni ia ke toe fai ha tokanga ki ai ‘amui ka ko e fo’i l pooti ko eni kuo ‘omai ko u fokotu’u atu au ke tali. ‘A ia ko e aofangatuku ‘o peh , ke tali ‘a e l pooti fika f 2016 ‘a e K miti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.

Tokanga ke ‘oua fokotu’u mai ha tu’utu’uni ki Fale Alea ke tu’utu’unia Pule’anga

‘Eiki Sea ‘oku ou ‘ofeina ‘aupito ‘a e tautapa ‘oku fai ‘e he Fakafofonga ko eni ‘o Vava’u ‘o fekau’aki mo e ngaahi pol seki mo e fokotu’u ‘oku fakahoko ‘e he Pule’anga. ‘O hang ko e me’a ko ‘oku fai ‘e he Feitu’u na ke tau hanga ‘e tautolu ‘o fakam lohi’i ‘a e Pule’anga ke fakahoko ‘a e fo’i ng ue makehe ia mei he me’a ‘oku tohi’i ‘i he patiseti na’a tau hanga ko ‘o fakapaasi. ‘Oku mau t fanga p ‘i he palopalema tatau ‘Eiki Sea. Ko e motu’a ni fiu au he kole ki he Pule’anga ke tanu homau hala. ‘E ‘osi p ‘a e teemi ‘a e Pule’anga ko eni ‘oku ‘i ai p tanu kae ‘ikai ko ha me’a ia ‘Eiki Sea ke u hanga au ‘o fokotu’u mai ha tu’utu’uni faka-Fale Alea te u fakam lohi’i ai e nima ‘a e Pule’anga he ‘oku ‘i ai hono ‘uhinga ‘oku si’isi’i e pa’anga . Kuo ma’u e m hino ia ko ia ‘Eiki Sea pea ‘i he’ene peh te tau sio p ki he lelei fakalukufua...

<002>

Taimi: 1150-1200

M teni Tapueluelu: ko ia 'oku ou kole fakamolemole p mo 'ofeina e tautapa 'a Vava'ú, ka 'oku ou peh p 'Eiki Sea 'oku fakapotopoto e me'a 'oku 'omai he k mití, ke tau fakatokanga'i p pea tuku p mu'a ki he Pule'anga, kae tali mu'a e l pooti ko 'Eiki Sea, kuo u fokotu'u atu. M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko e fokotu'u e pea pou pou. Me'a mai Vava'u 16 ka tau p loti.

Fokotu'u ke lau ngaahi Fokotu'u Tu'utu'uni Vava'u 16

'Akosita Lavulavu: Kole fakamolemole atu p 'Eiki Sea ka kuo u kole atu p Sea ke, 'o fokotu'u atu Sea ke lau, ke tukuhifo ki he K miti Kakató 'Eiki Sea, pea 'oku ou pou pou lahi 'aupito ki he me'a na'a ke me'a mai ki ai 'Eiki Sea. 'Oku ou tui au ia Sea 'oku 'ikai ko e pa'angá e palopalemá 'Eiki Sea. Ko 'etau palopalemá 'Eiki Sea kuo u tui p ko e founga ng ue ko 'oku tau fakahoko 'aki 'etau ngaahi fatongiá 'Eiki Sea, pea 'oku ou tui p Sea ko e taha eni e fatongia e Fakafofonga Fale Alea 'Eiki Sea, ke fakah mai p ko e 'omai ha ngaahi fokotu'u faka-Fale Alea ki he Fale ni 'Eiki Sea. Pea kapau Sea 'oku mou peh 'e moutolu ia 'oku 'ikai ke totonu ke 'omai ha fokotu'u faka-Fale Alea pe 'oku maumau taimi 'Eiki Sea pea ko e h pea 'oku tonu ke to'o ia mei he Tohi Tu'utu'uní 'Eiki Sea. Ka 'oku 'asi he 'Eiki Sea,

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oua, fakamolemole Fakafofonga.

Taukave mahu'inga ke alea'i Fale Alea ngaahi fiema'u kakai

'Akosita Lavulavu: 'Aho 31 'o 'Akosí 'Eiki Sea na'e fakahoko k toa mai 'eku ngaahi fokotu'u ko ení Sea kimu'a he 'aho 31 'o 'Akosí, ko e 'uhingá Sea, he na'a ku 'alu au ia ki hoku kakaí, ng ue mo 'eku kakaí, talanoa mo 'eku kakaí, ko 'enau me'a eni 'oku fiema'u Sea. Pea 'oku mahu'inga eni ia ki he finemotu'a ni 'Eiki Sea, kae peh ki he kakaí, pea 'oku mahu'inga ke 'omai ki Fale ni, ke tau alea'i 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga ia 'oku 'i ai e Fale Alea ke tau alea'i e ngaahi me'a peh ni 'Eiki Sea. Ka 'oku ou fakam l atu 'Eiki Sea e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito Vava'u 16 e maama, hang ko ia kuo fakahoko mai p ia mei he K mití, 'oku 'i loto kotoa p ai 'a e me'a 'oku ke me'a ki ai, 'e fai p 'a e ng ue 'a e Fale Alea ni ke fakatokanga'i ki he Pule'angá pea toki fai he Pule'angá 'a 'enau hanga 'o fakatokanga'i 'a e 'u me'a ko ení. Me'a mai e 'Eiki Minisit T naki Pa'angá, kae toki faka'osi mai he 'Eiki Pal miá, ka tau p loti .

Fokotu'u ke tukuhifo L pooti fika 4/2016 ki he K miti Kakato

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea e Falé, mo e 'Eiki Pal miá. Sea...(kovi e ongo)... pea mo e Sea ko eni e K miti fokotu'utu'u ko eni ki he Fale Alea. Kuo u vakai hifo ki he l pooti Sea 'oku ai e ngaahi 'isi mahu'inga 'oku lave ki ai. Pea...(kovi e ongo)... 'oku lava e ng ué. Kau ai p Sea...(kovi e ongo)... lave ki ai 'a e Fakafofonga Vava'u 16 Sea, 'oku ou fokotu'u atú f f ke tau tali mu'a 'etautolu e l pootí ke tukuhifo ia ki he K miti Kakató, ke fai ai hono talanoa'i mo hono t langa'i. M l Sea e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko e fokotu'u , 'oku 'i ai ha pou pou?

Tokanga ki he totonu Fale Alea ke tukuatu ki he Pule'anga ha me'a ke ng ue ki ai

Lord Nuku: 'Eiki Sea, k taki p 'Eiki Sea, ko 'eku ki'i fehu'i atu p 'a'aku ia 'Eiki Sea ki he anga 'etau founda ng ué. 'Oku ai foki e fakahokohoko ng ue 'a e Falé, ka ko e 'uhinga atú, ko f taimi, 'oku ai foki e taimi 'oku alea'i ai e ngaahi fokotu'ú. Ke 'uhí kapau 'é mohetolo e ngaahi fokotu'u ko ení, ko f taimi ko 'oku 'at ai ko ke alea'i ai e ngaahi fokotu'ú pea alea'i leva ai, ke 'oange ha faingam lie 'o e Fakafofongá ke ne malanga'i 'ene ngaahi fokotu'ú. Ko e founda ko 'oku tau fai he taimi ni ke tali 'o tuku ki he Pule'angá 'oku ou tui au 'oku 'ikai ko ha ngaahi totonu ko Fale Alea ni Sea 'oku 'ikai ke tukuange e ngaahi faingam lie ko iá. Ko e 'uhinga 'eku fokotu'u atú he kuo 'ave fokotu'u ko ení ki he K mití ke nau hanga ..., pea kapau na'e 'ikai ke tali 'e he k mití ai e ngaahi fokotu'u ko ení ko 'ene 'osí p 'ana ia ai. Ka ko e 'uhingá 'oku ngofua, he 'oku 'ikai ko e fokotu'u kotoa p 'oku ngofua ke tau hanga 'o alea'i 'a e fokotu'u tohí. Ko e fokotu'u ngutú 'oku fokotu'u atu p ia pea poupu'i pea hoko atu hono alea'í. Ka ko e 'uhinga 'eku kolé atu 'a'aku ia, 'ave 'a e me'a ko ení ki he taimi e fokotu'ú pea fai ai e fatongia 'o e Fakafofongá. He ko e me'a ko 'oku hoko he taimi ni 'Eiki Sea kapau he 'ikai ke tukuhifo ki lalo ki he K miti Kakató, ko 'etau 'atungá eni 'etau hanga 'o maumau'i e tu'utu'uni ho Falé Sea. Pea 'oku ou kole fakamolemole atu ai,

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia. 'Oku ou tuku atu p 'e ai e tu'utu'uni 'a e Falé ka ko e, moutolu Hou'eikí 'oku mou faka'uhinga'i 'a e tu'utu'uni 'a e K mití, 'oku ou nofo au he tu'utu'uni 'a e K miti Kakato. Faka'ofa'ofa'ia au he laum lie 'o e faka'uhinga'i 'etau Tohi Tu'utu'uní, ka ko e tu'utu'uni p eni ia e anga e tu'utu'uni ng ué. Kuo pau ke tau falala ki he ngaahi K miti Tu'uma'ú he ko e unga'anga ng ue p ia 'o e loto Fale Aleá. Ke lava ke tau alea'i he Fale Aleá pea mo e K miti Kakató. Ka ke me'a mai ... 'osi ia pea toki me'a mai e 'Eiki N pelé.

Taukave kuo pau ke faitu'utu'uni Fale Alea ki he Lipooti fika 4/2016 e K miti

S miu Vaipulu: Tapu mo e Seá, 'oku 'ikai ke ... mo e Fale 'Eiki ni. 'Oku 'ikai ke fokotu'u atu he K mití ia ke 'oua 'e ta'elau. 'Oku fokotu'u atú ke lau, ke tali 'a e l pootí, pea lau 'a e me'á, pea ko kuo 'osi fokotu'u mai e Minisit ke 'ave ki he K miti Kakató. Ko 'ene 'osí ia. 'Oku 'ikai ke peh ia 'oku alea'i p he K mití pea 'osi. 'Ikai. Kuo pau ke fai tu'utu'uni e Fale ni. M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Tau p loti , he 'oku tau ki'i 'unu mama'o atu mei he 'otu ng ué.

Lord Tu'iha'angana: Sea k taki ko e ... k taki p ko e ki'i tokoni p 'aku ia ke m 'opo'opo mu'a 'a e me'a 'a e Feitu'u na mo e fehu'i p he 'asenitá ki he Kalaké p . Kuo u manatu ko e 'aho faka'osi ko pea tau m l l ko eni pea tau toki ... meimei m hina taha ko eni pea tau toki h mai he 'aho ni, na'e lolotonga lau e 'u Fokotu'u Tu'utu'uni 'a e Fakafofonga 16. Ko e 'uhingá p ko e 'ai ke m 'opo'opo, 'oku te'eki ke 'osi. P 'oku 'i f he 'asenitá, ke lau ia ke 'osi pea toki lau atu mo e 'u fokotu'u ko . Ko e 'uhinga p 'aku ke m 'opo'opo, he na'e lolotonga lau e 'u fokotu'u, mahalo na'e a'u ki he fokotu'u fika 'oku te'eki ke 'osi. 'Aho fakamuimui ko eni pea tau tapuni ko ení.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia 'oku ou lave'i p 'e au.

Lord Tu'iha'angana: Ka ko 'eku kole p 'aku kapau 'e toki fakam 'opo'opo mai he kau sikalaipé, ke mahino p ke fakakakato e 'u fokotu'u 'a e Fakafofongá, 'a eni 'oku fokotu'u mai he

K mití ke lau mu'a e 'u Fokotu'u Tu'utu'uni ko iá ke 'osi p ko e toki lau mai 'amui pea toki hoko atu ki he 'u Fokotu'u Faka-Fale Aleá.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io mahino ia ki he motu'a ni na'e lau, ko e fakamuimui e me'á na'e lolotonga au e l pooti 'a e Fakafofonga Vava'u 16, ka kiate au mo e maama 'oku a'u mai kiate au he taimi ni, Hou'eiki he 'ikai ke tau fai'aki 'etau ongo'í. Mahu'inga 'a e ng ué ke fakato'oto'o ki he taimi 'o e Fale ni. 'Ikai ke ai ha taha ia 'e ta'eloto ke lau ha Tohi Tangi kakato peesi 'e 10,000 'a e hono kau fakafofonga hono kakaí. Ka ko e fakapotopoto he houa 'e fiha ko eni 'o e Fale ni, ke fakam nava'i 'a e ng ue 'a e Pule'angá 'oku mahu'inga ai 'a 'etau nofo he tu'utu'uni 'etau Tohi Tu'utu'uní, 'o 'ikai ke faka'uhinga'i takai holo 'aki ki he 'etau faka'uhingá ke tau tohoaki'i ai 'etau ng ué ke l l a fau, pea lava ai ke ongoongo kovi'aki 'a 'etau hanga 'o faka'uhinga'í ha fatongia 'oku totonu ke fakahoko. Kiate au, kuo mou me'a mai ke fakahoko e ng ue ki he Fakafofongá, ko ia ai 'oku ou loto ke tau ...

'Io ko e me'a ko na'e me'a mai ki ai e Fakafofonga 'Eiki N pele 'o Ha'apaí 'oku kei 'i loto p ia 'i he 'asenitá 'i he 9.3 'i he K miti Kakató 'oku lolotonga 'i ai p . Ka tau p loti mu'a, ko ia 'oku ne tali ke tukuhifo 'a e L pooti Fika 4/2016 ki he K miti Kakató hang ko ia na'e poupouá ke toki fai ai pea mo e ngaahi ng ue pea mo e loto na'e fai e poupou ki he me'a 'oku ...

Vili Hingano: 'Eiki Sea, fakatapu atu p mo e Feitu'u na. Ko e *recommendation* ko ena 'oku 'omai he K mití 'oku 'ikai ke kau ai e me'a ko ena 'oku ke me'a mai 'akí.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia. Mahino ia kiate au. Ka ko e kolé 'e 2 'a e 'Eiki Minisit pea mo e 'Eiki N pelé, ke tukuhifo ke fai ha ng ue hang ko ia na'a tau muimui mai he 9.3, lolotonga lau p 'a e me'a ko ení te'eki 'osi ...

Vili Hingano: Ka ko e fakahoko atú Sea hang ko e me'a ko ena 'oku ke lolotonga me'a mai 'akí 'oku lolotonga 'i loto p 'i he 'etau 'asenitá.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io mahino p ia.

Vili Hingano: 'Ikai ke to e fie ma'u ia ke tau to e p loti. Tau p loti p tautolu ia ke tali 'a e l pooti.

P loti'i 'o tali 'a e L pooti Fika 4/2016 ki he K miti Kakató

'Eiki Sea Le'ole'o: Tau p loti. Ko ia 'oku loto ke tali 'a e L pooti Fika 4/2016, mei he K miti 'a e Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá, fakah 'aki 'a e hiki ho nimá.

Kalake T pile: 'Eiki Sea, 'oku loto ki ai 'a e Penisimani 'Epenisa Fifita, M teni Tapueluelu, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit Fefakatau'akí, 'Eiki Minisit Mo'uí, 'Eiki Minisit Ngoué, 'Eiki Minisit Ki He Pa'anga H mai & Tuté, 'Eiki Minisit Fonuá, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku. 'Eiki Sea, 'oku loto ki ai e toko 17.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l , kuo tali ia. Pea 'oku ou fakam l ho'omou nofo ma'u 'i he

‘etau tu‘utu‘uní. Taimi ‘oku ou ng ue á, mou ‘ ‘ ma‘u p ke tau ng ue. Mou foki eni ki he loto laini na‘a ku ‘uhinga atu ki mu‘á. Tau hoko hifo ki he ‘etau ‘asenita 5.2 kimu‘á. Fika 5 2016.

Fakamolemole atu ko ‘etau tali e p loti kuo pau leva ke lau. Kole ki he Kalake T pile ke fakakakato e fatongia ko iá. Kuo u sio kia moutolu ‘oku mou puputu‘u. ‘Ikai ke ai ha me‘a ia ‘e fihí heni. Ko ‘ene fihí p ia ko e kehekehe ‘etau fakakaukaú, ka ‘oku nofo p ia ‘i loto. Kapau te mou ki‘i me‘a hifo p ki he tataki kimoutolu he ‘asenitá, t lotom lie p ia. Ka ‘oku pau p ke fai homou fatongiá, fai mo e fatongia e motu‘a ni. Hoko atu. Ko ‘etau taimí, tulituli ma‘u p ki he ‘etau taimí. M 1 .

Kalake T pile: Tu‘utu‘uni Faka-Fale Alea, 2016, ‘Aho 23 ‘o ‘Akosi, 2016.

Lord Tu‘ivakan ,
‘Eiki Sea Fale Alea ‘o Tonga,
Nuku‘alofa.

‘Eiki Sea,

Fokotu‘u ke fakakau atu ha ngaahi fe‘auhi sipoti ki he ngaahi fonua motú he sipoti ‘o e ta‘u 2019.

‘Oku ou faka‘apa‘apa mo fakahoko atu ‘eku Fokotu‘u Faka-Fale Alea ki he Feitu‘u na mo e Hou‘eiki M mipá, ke fai ha feme‘a‘aki ki ai.

1. Ko e fokotu‘ú ke fakakau atu mu‘a ‘a e vahefonua ‘o e ‘otu motú ki he sipoti ‘oku ‘amanaki fakahoko ‘i he ta‘u 2019. Pea ko e faka‘amú ke fokotu‘u mo fakakau ha ongo fo‘i sipoti

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Kole atu ki he Kalaké, ke ki‘i taimi ai, ko kuo t ‘etau taimí, ka mou toki me‘a mai ke tau hoko atu. M 1 .

(Na‘e m 1 l heni ‘a e Fale)

<003>

Taimi: 1400-1410

S tini Le‘o: Me‘a mai ‘a e ‘Eiki Sea Le‘ole‘o ‘o e Fale Alea, *Lord Tu‘i*‘i fitu.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Tau fakafeta‘i p ki he ‘Otua Mafimafi ‘i he fakalaum lie lelei kimoutolu Hou‘eiki. Fakatapu heni ki he Hou‘eiki Minisit ‘o e Kapinetí, peh ki he Hou‘eiki Fakafofonga ‘o e kau N pelé pea peh foki ki he Hou‘eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí.

Tau hoko atu ai p ki he ‘etau ‘Asenita. Kalake T pile! Hoko atu ai p ‘a e fakakakato ‘etau L pooti ko eni, hono laú, ka tau toki hokohoko atu ai p , M 1 .

Fokotu‘u fika 13/2016

Kalake T pile:

Tau hoko atu p hono lau ‘a e Fokotu‘u Fika 13/2016, ‘i he palakalafi Fika 1.

Ko e Fokotu'ú ke fakakau atu mu'a 'a e Vahefonua 'o e 'otu motú ki he S poti 'oku 'amanaki fakahoko 'i he ta'u 2019 pea ko e faka'amú ke fokotu'u mo fakakau ha ongo fo'i s poti 'e ua ki Vava'u pea 1 ki Ha'apai pea 1 ki 'Eua, ke fakahoko 'a e ngaahi fe'auhi ko iá 'i he ngaahi Vahefonua ko ení.

2. 'Oku makatu'unga 'a e fokotu'u ni, ke hoko hono fakahoko 'a e ngaahi fe'auhi ko eni 'i he ngaahi 'otu motú, ko ha me'a ke ne fakam keti'i atu ai 'a e ngaahi 'otumotu ko eni ki m mani lahi, pea 'e toe tokoni lahi ki he tu'unga 'o e takimamata ki he kaha'ú, 'i he ngaahi 'otu motu ko ení.

'Oku 'ikai ko ia p ka 'oku toe tokoni lahi 'aupito 'a hono fakakau atu 'a e ngaahi Vahefonua ki Tokelaú 'i he ngaahi *event* mahu'iunga ko eni 'i he 2019, ke ne tokoni lahi ki he tu'unga faka-'ekonomika 'o e ngaahi vahefonua ko eni ki he kaha'ú.

3. Hang p ko ia kuo mou 'osi mea'i Hou'eiki. Ko e tokolahi taha 'o e ngaahi kakai mei he ngaahi 'otumotu ko eni 'i Tokelau, he 'ikai ke nau lava mai katoa ki Tongatapu ni ki he s poti, ka 'e hoko hono 'oange 'a e ngaahi kongasii 'o e s poti ki he ngaahi motu 'i tahí, ko ha tapuaki lahi kihe fanau mo e To'utupú, ki hono faka'ai'ai kinautolu ki he mahu'inga 'o e S poti ki he kaha'ú 'o 'enau mo'ui, 'e 'ikai tatau 'a e sio tonú mo e fanongo l tió mo e sio TV ki he si'i k inga ni.

4. Hang p ko ia kuo mou 'osi tokamea'i, ko e tangata 'iloa 'i he S poti 'i he kuohilí, ko e tangata ko Paea Wolfgramm mei 'Utungake mei Vava'u, ha'u mei Vava'u 14. Pea toe hoko atu p ki he ta'u ni ko Taina Halasima mei Feletoa, mei he Vava'u 16. Pea peh foki mo Pita Taufatofua mei Pangai, Ha'apai, mei Ha'a pai 13.

Ko u fakatauange p te mou laum lie lelei ki he Fokotu'u ni.

Faka'apa'apa atu.

(Fakamo'oni ki ai 'Akosita Havili Lavulavu)

Fakafofonga Fale Alea Vava'u 16.

Hoko atu ki he Fokotu'u Fika 14, 2016.

Fokotu'u fika 14/2016

'Aho 23 'Aokosi, 2016.

'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga

Nuku'alofa

'Eiki Sea,

Fokotu'u ke fa'u ha Lao makehe ki he f nau 'i lalo he ta'u 16

Ko u faka'apa'apa mo fakahoko atu 'eku Fokotu'u Faka-Fale Alea ni ki he Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa ke fai ki ai ha feme'a'aki.

1. Fokotu'u ke fa'u ha Lao makehe ki he f nau 'oku 'i lalo he ta'u 16...

‘Eiki Sea Le’ole’o: 12? Te ke fakatonutonu?

Vili Hingano: Sea, k taki ko e ki’i fakatonutonu p ki he kongā faka’osi ko ena na’e lau mai. Ko Pita Taufatofua ia ‘i Ha’apai 12, ‘ikai ko Ha’apai 13.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M 1 ‘aupito Fakafofonga, hoko atu koe Kalake.

Kalake T pile: Ko e Fokotu’u ke fa’u ha lao makehe ki he f nau ‘i lalo he ta’u 16 ‘oku nau maumau’i ha lao ki he k mo e fuhu fakaakó, nofo maau, mihi ‘atosi mo e mihi penisini, ki he ‘enau ma’u ‘a e faito’o konatapu. Lao ki ha fa’ahinga hia p ‘oku nau fakahokó. Ko e faka’amú ke fa’u leva ha lao pea ke tali leva ‘i he vave taha kae lava ke fakamanava’i ke ng ue‘aki leva. He ko ‘ene tuai ange ‘e to e lahi ange ia ‘a e ngaahi pal palema te nau fehanga hangai mo ‘etau f nau ki he kaha’ú.

2. Ko e Fokotu’u ko eni ke malava ke fakakau heni hono fakakehekehe’i ‘a e founga ‘oku tautea ai ‘etau f nau ‘i he Fakamaau’anga, ke kehe. ‘A ia ko e Fakamaau’anga ‘e nofo ‘a e fiema’u ia ‘i he tokotaha mamahi mo e tokotaha faihia, pea mo e Komunit , pea mo hono taumu’a ke tautea’i ‘a e tokotaha faihia. ‘A ia ‘oku fakamahino heni, ko e tokotaha faihiá te ne fua kotoa ‘a e nunu’a ki he hia na’a ne fakahoko. ‘A ia ko honau fatongia ke fakalelei’i, kole fakamolemole, fakafoki ‘a e me’a na’e kaiha’asi p ko e h .
3. Fakataumu’a ‘a e me’a pehe ni, ke ‘oua ‘e to e foua ‘e he tokotaha faihiá ha hala fononga tatau ki he kaha’u. ‘A ia ‘oku fakataumu’a ke nofo p ‘i he tu’unga mo ha levolo ‘i lalo ‘o ‘ikai ki he levolo ‘o e fonuá mo e Pule’angá, kae ngata p ‘i he levolo ‘o e Komunit . Ka ki hono fakatauhua ki he Fakamaau’angá – *Criminal Justice*, ki he kau faihia mo e ngaahi hia ‘oku toe mamafa angé.
4. Ka ko hono kovi ko ia hono ‘ave ‘a e f nau iiki ki he *Criminal Justice*, ‘oku ‘alu atu ia ki ha toe tautea ‘oku toe fu’u lahi ange p ...

<004>

Taimi: 1410-1420

Kalake T pile : ... ‘i he tu’unga ko iá ‘oku fu’u ma’olunga ia pea fu’u lahi ia ke hoko atu ki ai ‘etau f nau iiki.

5. He kuo pau ke *apply* leva ki ai ‘a e ngaahi ‘elem niti ko ‘eni ‘e 3.

- i. *Legislative (Creative Law)*
- ii. *Adjudigation (Court)*
- iii. *Corrections (Jail, prison, probation, parole)*

Ko e ngaahi kongā lalahi ko eni ‘e 3 ‘o e *criminal Justice*, ‘oku nau fakahoko fatongia k toa, mo fakataha ‘i he pule ‘a e Laó, *Rule of Law*, ‘e fu’u faingata’a ke tau fakamaau’i ai ‘etau f nau he ‘oku te’eki ai ke malava ‘etau sisitemi ‘a Tonga ni, *Criminal Justice*, ko eni ‘o ng ue ‘i ha tu’unga ‘oku toe palofesinale ange, koe’uhi ko hotau ivi fakapa’anga, ‘o hang ko e fiema’u faka-kaung ue ‘osi mateuteu kakato, fakanofu’anga,

facilities, fakame'ang ue, pea mo fakaepa'anga foki. Pea 'e fu'u faingata'a ke tau 'ave ki ai 'etau f nau, 'oku te'eki ai te tau mateuteu kakato 'a e Pule'angá, ke nau fakakakato. Ka 'oku ngali t mu'a e fa'u Lao ia, kae t mui mai 'a e ngaahi *facilities*, me'ang ue, kau ng ue, mo hono pa'anga pau ke fakalele'aki, makehe mei he ngaahi ako, mo e ngaahi ako 'e fakahokó.

6. Ko e fokotu'ú mo e faka'amú, na'a malava ke 'i ai ha Fakamaau'anga 'oku to e anga fakakaume'a ange ki he f nau, *Child's Friendly Justice*, 'o 'ikai ke hang ko ia 'oku tau lolotonga ma'u 'i he lolotonga ni, 'i hotau fonuá. Pea 'oku ilifia mo faingata'a ke liliu ai 'a e mo'ui 'etau f nau mei ha'anau feh laaki kuo nau fakahoko. Pea to e fu'u faingata'a ke nau to e tafoki mei ai, pea iku p ko honau fa'itoka. Kae hili ko ia, ko e toko taha kotoa 'e malava p ke liliu 'ene mo'ui 'o tatau ai p pe ko e h . 'E kei lava p ke liliu 'o kapau 'e tonu 'etau founa ng ue 'oku fai kiate kinautolú, pea 'e fu'u fiema'u ke liliu mo 'etau founa sistemi ng ue, ke fe'unga mo e f nau, mo hotau ivi fakapa'anga, mo hotau 'ulungaanga fakafonua, mo e tukufakaholo, pea mo hotau ' takaí fakal kufua, kae tautautefito ki he'etau tui faka-Kalisitiane, mo e lotu m 'oni'oni 'oku mo'ui'aki 'e hotau kakaí. Pea mo ha ngaahi me'a kehe p te u toe t naki atu ki he'eku fokotu'u 'i he taimi feme'a'aki.

Faka'apa'apa atu.,

'Akosita H. Lavulavu.

Fakafofonga Fale Alea, Vava'u 16.

Fokotu'u Fika 15/2016

Fokotu'u Fika 15.

'Eiki Sea. Fokotu'u ke fakakau 'a e Akong ue, work experience, 'i he silapa ako 'a e foomu 5 mo e foomu 6.

'Oku ou faka'apa'apa mo fokotu'u atu ki he Feitu'u na 'eku Fokotu'u Faka-Fale Alea ni, ke fai ha feme'a'aki ki ai ho Fale 'eiki ni.

1. Ko e fokotu'u ke t naki atu ki he Lao Ako, ki hono tu'utu'uni pau ke fakakau 'a e ako ng ue, *work experience*, 'i he silapa ako 'a e foomu 5 mo e foomu 6. Ko e taumu'á ke malava 'e he f nau ko eni, foomu 5 mo e foomu 6, 'o ako ki he founa fakang ue, *learn about work*, ako ki ha ng ue, *for work*, mo ako 'i he ng ue'anga, *through work*, lolotonga p 'enau kei ako 'i he l volo foomu 5, mo e foomu 6.
2. 'Oku faka'avalisi ki he meimei p seti 'e 60 'a e f nau ako kuo nau 'osi mei he foomu 7, pe mei he kolisi, 'oku 'ikai malava ke ma'u ha'anau ng ue, hili 'enau 'osi mei he *high school*, na'e 'ikai ke nau ma'u ha faingam lie ke nau ma'u ha fa'ahinga *work experience*.
3. Ka 'oku p seti ma'olunga ange 'a e ma'ung ue 'a e ni'ihi 'o e f nau na'a nau ma'u ha faingam lie ke nau kau atu ki he akong ue, *work experience*, lolotonga 'ene foomu 5 pe foomu 6. Ko e ngaahi me'a 'oku lelei taha ke fakakau 'a e me'a ko eni, ko e ako ng ue kei iiki 'a e f nau he kolisi.

- (i) Hono malava ke hiki hake ‘enau taukei ‘o hang ko e fetu’utaki mo e ng ue fakataimi ‘a e f nau ni, *transferable skills*, hang ko e *communication mo e team work*.
 - (ii) Ko ‘enau mahino’i p ‘e anga f f ‘a e ng ue mo e fakahoko fatongia ‘a e ngaahi kautaha. *Understanding how organizations work*.
 - (iii) Ke nau malava ‘o ma’u ha lototo’a fe’unga, mo ha mahino fe’unga, ki he feng ue’aki mo e kakai lalahi. *Confidence in working with adults*.
 - (iv) Fakapapau’i ‘oku nau ma’u ‘a e manako ki he ng ue, ‘enau ngaahi taumu’a ‘i he kaha’u. *Confirm interest in career*,
4. Ko e fokotu’u ‘i he mahino ‘oku lahi ‘aupito ‘a e f nau ‘oku nau nofo. Nau nofo p hili ‘enau kei ‘i he foomu 5 p , pe ko e ‘osi p e foomu 5, kuo nau ‘osi kinautolu ia mei he kolisi. Pea ko e ‘uhinga peh e fokotu’u, kapau ‘e malava ke hoko eni ko e tokoni ‘aupito eni ki he ‘enau ma’u mo’ui. Ke kei ma’u p ha’anau ng ue pe ko ha’anau mo’ui, ‘o kapau ‘e hoko eni kiate kinautolu.

‘I he tu’u ‘a e l pooti ‘a e Potung ue Ako, ko e levolo eni mo e foomu ‘oku toko lahi taha ai ‘a e nofo ‘a e f nau mei he Kolisi, ko e foomu 5. Pea ‘oku makatu’unga peh ‘a e fokotu’u, ke tokoni ki he fonua fakal kufua. Ka faifaiangé kuo nofo ‘i he foomu 5, ‘e kei lava p ‘o ma’u ha’ane mo’ui ki hono kaha’u. Pea mo ha toe ngaahi me’a kehe p , te u toe t naki atu ki hono malanga’i ‘eku fokotu’u.

Faka’apa’apa atu,

‘Akosita H. Lavulavu.

Fakafofonga Fale Alea – Vava’u 16.

Fokotu’u Fika 16/2016.

‘Aho 24 ‘o ‘Akosi, 2016.

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga,
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea.

Re: Fokotu’u ke Fakaloloto Uafu si’i Vava’u.

‘Oku ou faka’apa’apa mo fokotu’u atu ‘eku Fokotu’u Faka-Fale Alea ni, ke fai ha me’a ki ai ‘a e Feitu’una mo e Fale ‘eiki ni.

1. Ko e fokotu’u mo e kole ke vahe’i ange mu’a ha patiseti fe’unga ki hono fakaloloto ‘o e uafu si’i ko ia ‘i Vava’u, ‘a ia na’e langa ‘e he *European Union, (EU)* ‘o fakataumu’a ke tau mai ki ai ‘a e ngaahi velovelo mei he ngaahi vaka meili ke nau fakahifo ai. Ko ‘ene tu’u he taimi ni, ‘oku fu’u mamaha ‘aupito ‘a e uafu ko eni, pea ‘e ‘ikai ke to e malava ke to e fai hano faka’aonga’i ‘i he taimi ‘oku tau mai ai ‘a e vaka meili ki

- Vava'u. Ka na'e makatu'unga mei ai 'enau hiki ki he ve'e uafu toutai 'o fakahifo mei ai.
2. Ka ko e fokotu'ú ke malava 'o fai hano fakaloloto 'o e uafu ko ia pea peh foki mo e fo'i vaha'a ko ia 'o e Uafu si'i mo e Uafu lahi ke malava ke faka'aonga'i lelei 'e he ngaahi vaka mei he ngaahi 'otu motu.
 3. Pea 'i he taimi tatau 'oku 'oatu mo e fokotu'u ke to e fakafo'ou mo e ngaahi t'anga maea he kuo popo pea to e fakatupu lavea ki he kakai.
 4. To e fakakau atu he fokotu'u ko eni, ke kau foki heni mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi maama he uafu, pea mo e taulanga ki ha ngaahi fo'i maama 'e 10, ke toe maama ange 'a e taulanga ;'i he ngaahi uafu iiki 'o Vava'u, pea kau foki ai mo e Vai ko L lea mo e fu'u F ko Fieme'a hono fakamatamatalelei'i mo fakamaama.
 5. 'Oku fakafuofua 'a e fakamole ki he fakaloloto ko eni pea mo hono fakafo'ou 'o e t'anga maea ko eni, pea mo hono ngaahi maama hala pe sola ke malava 'o maama he taimi po'uli, ko e pa'anga 'e taha mano 3 afe. (13,000).

Ka tali 'a e fokotu'u ko eni, pea 'e mahino heni 'a e toe lelei ange 'a e taimi 'e fakahifo ai 'a e ngaahi velovelo mei he vaka meili pea 'e to e maama ange he taimi po'ulí 'a e taulanga ki he ngaahi vaka iiki pea mo e uafu iiki 'o Vava'u.

Faka'apa'apa atu,

'Akosita H. Lavulavu.

Fakafofonga Fale Alea – Vava'u 16.

Fokotu'u Fika 17.

'Aho 25 'Akosi, 2016.

'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

Re: Fokotu'u ke faka'at Fakalao ke h mai 'a e ngaahi mahafu ki he me'atau.

'Oku ou faka'apa'apa mo 'oatu 'eku fokotu'u faka-Fale Alea ni ki he Feitu'u na mo e Fale 'eiki ni ke fai ki ai ha feme'a'aki.

1. Ko e fokotu'u ke tali mo kole 'e he Fale Alea ki he Pule'anga ke nau faka'ataa mo fakangofua ha falekoloa 'e taha 'i Tongatapu, taha 'i Ha'apai, pea taha 'i 'Eua, pea taha 'i Vava'u, ke nau malava Fakalao ke nau h mai 'a e ngaahi mahafu ki he ngaahi me'afana kotoa p 'i Tonga ni. Pea ke faka'ataa ke nau h mai 'a e mahafu ki he me'afana 22, 410, 12 mo e 16,

'Eiki Sea Le'ole'o : Fakamolemole p Kalake, ki'i taimi p kae me'a mai e 'Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia : Fakamolemole, ‘oku ou kole fakamolemole atu ki he Feitu’u na, ‘Eiki Sea. Ko e fakalea mai e fo’i me’a ko eni, ko e fo’i Fokotu’u Faka-Fale Alea, ‘a eni ko na’e toki ‘ai. Hang kiate au na’e ‘osi ‘i ai p e malanga ‘anenai. ‘Oku ‘i ai e taimi ke fai ai e ‘ Fokotu’u Faka-Fale Alea. Ka ko ‘eku ...

<006>

Taimi: 1420-1430

‘Eiki Pal mia: ..’Oku sai p ia, tau hoko atu. Ka ko ‘etau fu’u ta’utu ko ení, kae lau k toa ‘a e fu’u me’a ko eni. Ko e ‘osi angé ko e h ‘etau me’a ‘e fai ki ai? ‘E tukuhifo? Kapau ‘e tukuhifo ‘e ‘omai kia mautolu ‘a e Kapinetí ke mau lau ki ai? Kuo ‘osi ‘a e Patisetí, ‘e ‘ikai ke tau to e foki ‘o talanoa Patiseti kapau ‘oku ‘uhinga ‘oku ‘i ai ha ngaahi me’a hena. ‘Oku ou kole atu p ke fai p ‘etau ng ué, ka tau ki’i fakakaukau ange ki he ‘etau ng ué p ‘oku .. ‘Ikai, ko ‘eku fokotu’u atu p he ‘oku ou nofo p au ‘o fakafanongo atu ki he lau mai ko ena ‘a e ‘ Fokotu’u ko ena, ka ‘oku ‘i ai ‘a e taimi ‘e toki fai ai ‘a e ‘ Fokotu’u. Kaikehe hoko atu ‘a e ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘Eiki Pal mia. Na’e fai p ‘a e feinga ‘a e motu’a ni ‘aneuhu, pea ko e anga ‘o e feme’a’akí mo e tu’utu’uni ke laú, pea ‘oku fai ‘a e talangofua ko eni. Kalake, ko kuo to e tukuange mai ‘a e maeá ke tau hoko atu. ‘Oku mo’oni ‘a e ‘Eiki Pal miá, mahalo ‘oku toe ha’atau houa ‘e taha, mahalo ko e ‘osi ia ‘etau me’á. Hoko atu Kalake.

Kalake T pile: Ke faka’at ke nau h mai ‘a e mahafu ki he me’afana 22, 410, 12 mo e 16 ‘o fakatatau mo e laó, mo e lahi ‘o e mahafu ‘oku faka’at ki ha me’afana ‘e taha.

Ua, hang p ko ia ‘oku mou mea’í, ‘oku faka’at ‘a e ngaahi me’afana ia ke laiseni fakatau, pea totongi ‘a e ngaahi laiseni fakataú ‘e he kakai ‘o e fonua. Ka ko e hoha’á he ‘oku ‘ikai ke faka’at p fakangofua ‘e he Pule’angá ia ha falekoloa, p ko ha kautaha, ke nau malava ‘o fakah mai ‘a e mahafú ki Tonga ni, pea toki lava fakatau mei ai ‘a e kakai ‘oku ma’u me’afaná, ke nau fakatau mei ai ‘enau ngaahi mahafu ko ia ‘oku fiema’u. Ka ko ‘ene tu’u he taimi ní, ‘oku laiseni ‘a e me’afaná fakalao, ka ‘oku ‘ikai ke faka’at ke fakah mai ha mahafu ki Tonga ni.

Tolu, hang p ko ia kuo mou ‘osi mea’í, na’e angamaheni ‘aki p ‘e he Falekoloa M lisi ‘i he kuohilí, ke ma’u mei ai ‘a e mahafú, ka ‘i he lolotonga ni, ‘oku ‘ikai ke to e ‘i ai ha me’a peh ia. Ko e faka’amú, na’a malava ke fakahoko eni ‘i he ‘uluaki faingam lie. Ko e taha eni ‘a e ngaahi kole mo e ngaahi me’a na’e kole mai ‘e he ni’ihi..

‘Eiki Sea Le’ole’o: Lau ke le’olahi he ‘oku kamata ke toka ‘a e hou’eiki. ‘Ai ke le’olahi.

Kalake T pile: ...mei he V henga Vava’u Fika 16 ke fakahoko atu ‘enau kole mo e Fokotu’u ko eni. Fakatauange p te mou tali lelei ‘a e Fokotu’u ni.

Faka’apa’apa atu

.....
‘Akosita H. Lavulavu

(Fakafofonga Fale Alea – Vava’u 16)

Fokotu’u Fika 18

Fokotu’u Fika 18 - Fokotu’u ke fa’u ha Lao ki hono langa ‘o e ngaahi fale af – *standard building*. ‘Oku ou faka’apa’apa mo ‘oatu ‘eku fokotu’u faka-Fale Alea ni, ki he Feitu’u na mo e Fale Alea ni ke fai ha feme’a’aki ki ai.

1. Fokotu’u ke fa’u ‘e he Pule’angá ha Lao ki he ngaahi fale af ki hono lalahi mo hono kalasi, mo hono faka-fa’ahinga ki he f mili ki ha langa ‘i ha taimi ‘e hoko mai ai ha af ki ha feitu’u p ‘i Tonga ni. ‘E fiema’u foki ke kau atu ai mo e founa ki hono langa mo e Lao ki he ngaahi me’a kehekehe, faka-kelekelé ke ‘uluaki mahino he taimi ni. Pea ka toe hoko mai ha af p ko ha fakatamaki fakaenatula ki ha vahefonua ‘i Tonga ni, kuo ‘osi maau mo ‘i ai ha founa pau ke tau muimui ai. Pea ka lava ia ‘o fa’u hono Lao makehé, pea ‘e to e vave ange ‘a e me’a kotoa.
2. ‘Oku tau ako kotoa p ‘i he af na’e toki hoko ki Ha’apai ko *Ian* ki he founa ng ue na’a tau fou mai aí, ‘i he lahi ‘a e fet liakí, pea lahi ‘a e lotomamahí, lahi ‘a e fet ’aki kehekehé, lahi mo e fepakipaki ‘i he taimi na’e fakahoko ai makehe mei he fiu tali ’a e kakai.
3. ‘Oku makatu’unga peh ‘eku Fokotu’u faka-Fale Aleá, ke tau fa’u ha Lao pau mo ha founa pau te tau tali ke muimui kotoa ai ‘a Tonga ni, ki ha hoko mai ha fa’ahinga af peh pea fiema’u ai ke langa ha ngaahi fale af . Pea ‘i he’eku tuí, ‘e to e fiefia lahi ange ai ‘a e kakaí, ha to e vave ange ‘a e ng ue ‘a e Pule’angá, ki ha tokoni ki hano langa ha ngaahi fale af ‘i he kaha’u. ‘Oku ou tui ko e me’a eni ia na’e ‘osi totonu ke fakahoko mo fa’u ha fa’ahinga Lao ki ai ‘i he kuohilí, ka na’e te’eki ai ke fakahoko. Na’e hoko ‘a e ngaahi palopalema ‘o e kuohilí, ke tau ako kotoa p mei ai. Pea ‘oku ‘uhinga peh ‘a e Fokotu’u faka-Fale Aleá, pea ka tali pea tau ng ue ki ai ke fakalelei’i ke ‘oua na’a toe hoko. Fakatauange p na’a mou tali lelei ‘a e Fokotu’u ni.

Faka’apa’apa atu

.....

‘Akosita H. Lavulavu

(Fakafofonga Fale Alea – Vava’u 16)

Tokoni Kalake: **Fokotu’u Fika 19, 2016**

‘Eiki Sea,

Fokotu’u ke ‘i ai ha femahino’aki mo e Pule’anga Tonga...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Hou’eiki, ko e me’a ‘oku ou kole atú ke fakapotopoto ho’omou fokotu’ú ‘e ‘osi ‘eku kau ng ue he hokohoko... kae hoko atu ‘etau ng ue.

Tokoni Kalake: .. ‘a e Pule’anga Tongá mo tu’apule’anga ke faka’at ‘a e kakai Tongá, ke nau h ta’evisa ki Nu’usila, ‘Aositel lia mo ‘Amelika.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a mai Fakafofonga, fakamolemole Kalake.

‘Akosita Lavulavu: Fakatapu atu p Sea. Sea ko e ngaahi ‘ Fokotu’u ko ení Sea kapau na’e ‘ikai ke tau to e m l l na’e taimi lelei pea *flow* lelei ‘a e ngaahi Fokotu’ú Sea. Ka ko e ‘uhinga ko ‘etau m l l mahalo ko e ‘uhinga ia ‘oku h faka’angataha mai ai p ‘a e ‘ ngaahi Fokotu’u ko ení Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Oku sai p ia Fakafofonga, fiem lie koe kuo tali lelei ‘e he hou’eiki. Kapau te ke ma’u k toa p ‘e koe ia ‘a e fo’i houa ‘e 2 ko ení, ko e Tu’utu’uni p ia ‘a e Falé, na’a ku feinga atu ‘aneuhu ke mahinó, ka kuo m lohi homou lotó, pea tau leva he Tu’utu’uni ko ia. Hoko atu Kalake, teuteu mai mo ha toko 2.

Tokoni Kalake: ‘Oku ou faka’apa’apa mo fokotu’u atu, ‘a ‘eku Fokotu’u faka-Fale Alea ki he Feitu’u na mo e Hou’eiki M mipá, ke fai ha feme’a’aki ki ai. Ko e Fokotu’u: Ke kole ki he Pule’angá ke nau ng ue mu’a ki he ngaahi alea fakavaha’apule’anga, mo faka-tipilom tika ki ha ngaahi fokotu’utu’u ng ue, mo ha ngaahi fokotu’utu’u feng ue’aki ‘i he vaha’a ‘o e Pule’anga Tonga mo e Pule’anga Nu’usilá, Pule’anga ’Aositel liá, pea peh foki mo e Pule’anga ‘Amelika. Ke ‘i ai ha aleapau femahino’aki ke malava ke nau felotoi ai ‘i ha taimi, mo ha kuonga ke faka’at ‘a e kakai Tongá, ke nau h ta’evisa ki Nu’usila, ’Aositel lia mo ‘Amelika foki.

2. ‘Oku fu’u mahu’inga ke fai mo kamata ha ng ue ki he me’a ni, pea ke lotolahi ‘a e Pule’anga Tongá, ke nau alea mo kole ke ‘i ai ha taimi, ‘e faifai angé kuo malava ‘a e kakai Tongá ‘o h ta’evisa ki he ngaahi Pule’anga ‘e tolu ko eni.

3. Hang ko ia kuo mou ‘osi mea’i, ‘oku lolotonga h ta’evisa mai p a e kakai Nu’usila, ’Aositel lia mo ‘Amelika ki Tonga ni ‘i ha fa’ahinga taimi p , pea to e ta’efakangatangata.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Sea ko e ki’i fakatonutonu Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Eiki Minisit Mo’ui.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Ko e taimi ni Sea ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ia ko e h ta’evisa mai.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

‘Eiki Minisit Mo’ui: ‘Oku toki t ’uta ‘a e ngaahi fonua ko ení, ko e *Visa On Arrival*, toki t ‘a e visa. ‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha.. ke ‘oua na’a takihala’i ‘a e kakai ‘o e fonuá, ‘oku h ta’evisa mai ha fonua ‘i muli ‘i Tonga ni. ‘Oku nau mai ‘o toki t ‘enau visa he’enau t ’uta ‘i mala’evakapuna. Ko e ki’i fakatonutonu p ia mo e tokoni Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito ‘Eiki Minisit Mo’ui, mo’oni ia. ‘Oku tatau p mo ‘etau kau *citizen* Tonga na’a nau mai mei ’Aositel lia, ‘oku pau ke ma’u ‘enau ngofua ke fakal loa taimi ‘enau nofo ‘i Tonga ni, ‘i mala’e vakapuna. Hoko atu Kalake, m l e k taki.

Tokoni Kalake: .. pea toe ta’efakangatangata ki ha fa’ahinga kakai p , mei he ngaahi fonua ko eni. ‘Oku lolotonga ‘at p ia ke nau ha’u ki Tonga ni ta’e ‘i ai ha visa.

4. Ko e taimi tatau 'oku 'ikai ke peh 'a e kakai Tongaá ia 'i he taimi 'oku nau fiema'u ai ke nau folau ki he ngaahi fonua muli ko eni. Kuo pau ke nau 'uluaki kole visa pea toki ngofua ke nau folau ki ai. Pea ko e me'a fakaloloma mo'oni ko e lahi ange 'a e mole 'a e kakai Tongá 'i he totongi kole visá, 'i he taimi ki he taimi 'oku nau fie ma'u ai ke nau folau ki he ngaahi fonua muli ko eni.
5. 'Oku 'i ai 'a e tui 'oku totonu ke tau ma'u 'a e faingam lie tatau 'oku nau ma'u ke nau hu ta'evisa mai ki Tonga ni ke hang ko e aleapau na'a tau toki tali mo e Pule'anga Siaina. 'Oku 'at ke tau folau ta'evisa p , pea 'at ke nau folau ta'evisa, ka 'oku kehe 'aupito 'a e ngaahi alea ia na'e 'osi fakahoko pea mei fuoloa, ke 'alu Visa 'a e kakai Tonga ki Nu'usila, 'Aositel lia mo 'Amelika, kae ngofua ke nau h ta'evisa kinautolu ki Tonga ni.
6. 'Oku 'i ai 'a e tui 'oku 'i ai 'a e fehalaaki lahi 'aupito 'i he founa ne fakahoko 'aki 'a e 'uluaki alea ko eni 'i he kuohili. Ka ko e fokotu'ú ke ng ue fakataha 'a e Fale Alea pea mo e Pule'angá, ke fai ha ng ue ki he me'a ni, pea mo hono fai ha kole, he ko e liliu 'o e alea kuo 'osi fakahokó 'i he kuohili, ke fai hono faka'at ki he kakai Tongá ke nau h ta'evisa.
7. 'Oku mou mea'i lelei p a e fu'u pa'anga lahi mo'oni mo'oni 'oku mole mei Tonga ni koe'uhí ko e folau he kole visá mo e totongi visá 'i he ta'u kotoa p .
8. Ke tokoni mai 'a e Pule'angá, ke kamata fai ha ng ue koe'uhi ko e fie ma'u 'a e kakaí, pea ke tau fakakakato 'a e ngaahi fiema'u kotoa p 'oku fiema'u mei he ngaahi fonua ko eni, kae lava ke folau ta'evisa hotau kakaí ki ai.

Fakatauange p te mou tali lelei 'a e fokotu'u ni.

Faka'apa'apa atu

.....

'Akosita H. Lavulavu

(Fakafofonga Fale Alea – Vava'u 16)

Fokotu'u faka-Fale Alea Fika 20/2016

'Eiki Sea, fokotu'u he fa'u ha Lao ki hono Mapule'i mo Tokangaekina 'a e kau penipeni he ve'e...

<008>

Taimi: 1430-1440

Tokoni Kalake: he hala. 'Oku ou faka'apa'apa mo fokotu'u atu 'eku fokotu'u faka-Fale Alea ke fai 'a e feme'a'aki ki ai 'a e Hou'eiki M mipa he Fale 'Eiki ni.

- 1) Ko e fokotu'u ke fa'u ha lao makehe ki hono mapule'i mo hono tokangaekina e kau penipeni, p ko e kau kolekole 'i he ngaahi ve'ehala, ngaahi hala Pule'anga mo e ngaahi feitu'u peh . 'Oku mahino p ia 'oku 'i ai e lao ki ai pea 'oku tapu ke fakahoko ha penipeni, k 'oku 'uhinga e fokotu'u ke to e fa'u ha lao makehe ke ne mapule'i mo tokangaekina e si'i kakai peh 'i hotau fonua ni.
- 2) 'Oku mahino lelei e tokolahi e kau penipeni 'i he ngaahi manga hala 'i he taimi lahi 'oku tau mamata ai kiate kinautolu pea tau tokoni, ka 'i he taimi tatau 'oku meimei lava 'aki eni e ta'u 'e tolu p to e lahi ange ai 'oku fai p he kakai tatau e penipeni tatau pea 'i he meimei feitu'u tatau 'oku nau tu'u ai mo fakahoko ai.
- 3) 'Oku 'ikai te u tui 'oku kovi e penipeni 'iate ia p . Ka 'oku ou tui 'oku 'i ai e palopalema 'oku toe loloto ange ke fai ha tokanga ki ai 'a e Fale Alea mo e Pule'anga ki he si'i kakai faka'ofa pehe ni. 'Oku mahino mei heni 'oku 'ikai ko 'enau 'i ai ko e fiema'u pa'anga p ko e fiema'u me'akai ka 'oku mahino mei heni 'oku nau fu'u fiema'u tokoni 'aupito faka'atamai, fakasino, fakalaum lie pea mo ha tokoni fakafale'i mo ha tokoni fakaako 'iate kinautolu.
- 4) 'Oku 'i ai e tui 'oku totonu ke tau to e fekumi ke to e loloto ange e tupu'anga mo e 'uhinga 'oku nau si'i penipeni peh ai 'i he 'aho ki he 'aho. Pea 'oku totonu ke tau toe fekumi p ko e h hono makatu'unga mo hono founga 'e malava ke solova ai 'ene palopalema.
- 5) 'Oku mahino lelei mei he ngaahi me'a 'oku tau sio ki ai ko e tokolahi e ni'ihiki ko eni 'oku 'ikai ha f mili 'oku nau nofo ai p ko e ni'ihiki 'oku tokolahi 'o kinautolu 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau ng ue ke ng ue taimi kakato ai. Pea ko e to e ni'ihiki p 'o kinautolu 'oku 'i ai e palopalema ki he feitu'u mo e 'api 'oku nau nofo ai. Pea mo e ni'ihiki kuo 'osi mavahe mei honau ngaahi 'api takitaha. Pea fu'u mahu'inga ke 'i ai ha Potung ue 'a e Pule'anga 'oku ne tokangaekina 'a e ngaahi kakai pehe ni. Pea mo hono fale'i. Pea peh foki 'e to e lelei ange kapau 'o kau atu ki ai mo ha kau faifekau mo ha kau taki lotu 'i hotau fonua ni kae tautefito 'a e mahu'inga ke fale'i mo tokoni'i kinautolu ke nau mahu'inga'ia 'i he ngaahi me'a ko e ng ue ko ia pea mo e mo'ui fakapopototo.
- 6) Ko e mahu'inga 'o e fokotu'u ke 'oua 'e faka'ilo kinautolu he penipeni 'o hang ko e lao lolotonga ka ko e fokotu'u ke fa'u ha lao ke tokoni'i mo fale'i kinautolu mo kumi ha founga ke solova ai 'enau ngaahi fiema'u mo 'enau ngaahi palopalema 'oku nau fehangahangai mo kinautolu.
- 7) Ko e fokotu'u ke fa'u ha lao ke malava 'o mapule'i mo tokangaekina e kakai pehe ni 'i Tonga ni pea mo e fokotu'u ke 'i ai ha *community* ke ne tokanga'i 'a e me'a ni ke fai ha ng ue ki ai pea l pooti mai ki Fale Alea 'a e tu'unga totonu mo e ngaahi 'uhinga totonu ke tau lava ai 'o tokoni ke solova 'a e ngaahi me'a ko eni.
- 8) 'Oku 'i ai e tui 'oku kaunga lahi 'a e hoko 'a e ngaahi me'a lahi 'i he fonua ni 'o hang ko e kaiha'a mo e haefalé mo e ngaahi fakamamahi kehekehe 'e kaunga e kakai pehe ni pea to e fiema'u ke 'omai ha l pooti 'oku to e maau ange mo lelei ange kae lava ke tau fa'u 'aki ha lao 'e lelei mo malava ke tokoni ki hono solova 'a e ngaahi faingata'a'ia ko eni.

Faka'apa'apa atu,

.....
'Akosita. H. Lavulavu
(Fakafofonga Fale Alea Vava'u 16)

Tokoni Kalake:

Fokotu'u faka-Fale Alea Fika 21, 2016.

'Eiki Sea,

Fokotu'u ke fa'u ha Lao Fakatonutonu ki he founa mo e taimi 'oku 'at ai ki he ngaahi saliate mamafa 'i he hala Pule'anga.

'Oku ou faka'apa'apa mo 'oatu 'eku Fokotu'u faka-Fale Alea ni ki he Feitu'u na mo e Fale 'Eiki ni ke fai ki ai ha feme'a'aki.

- 1) Ko e fokotu'u ke fa'u ha Lao Fakatonutonu ki he fakatonutonu e founa mo e taimi 'oku 'at ai ki ha me'alele p ko ha saliate m sini ke lele p te ne faka'aonga'i ai e hala Pule'anga kae tautefito ki he hala Taufa'ahau ki he ngaahi houa mo e taimi femou'ekina. 'Oku tautefito eni ki he taimi pongipongi 'oku fononga mai ai e f nau ako ki he ako. Pea peh foki mo e kau ng ue faka-Pule'anga ki he ng ue 'i he pongipongi kotoa.
- 2) Ko e fokotu'u leva ke fakangatangata mo ta'ofi e ngaahi saliate m sini mamafa kotoa p 'o kau heni e palau, loli lalahi, loli taulani, louta, palau tele, loli uta 'akau, loli uta maka, lola mo e ngaahi saliate m sini mamafa mo lele m m lie kotoa p , ke tapu'i fakataimi kinautolu mei hono ng ue'aki e hala Taufa'ahau mei he taimi 7:00 pongipongi ki he 9:00 pongipongi, 'i he pongipongi kotoa p . Pea mei he 'aho M nite ki he 'aho Falaite, kae 'at leva e ngaahi me'alele uta pasese mo e ngaahi me'alele taautaha ke nau tulituli ki he'enau ng ue.
- 3) Ko e fokotu'u leva ke k taki e ngaahi me'alele mamafa mo e ngaahi me'alele lele m m lie 'o ' pongipongia 'o kamata ng ue kimoutolu ia 'i he taimi po'uli kakato pea mo e taimi hengihengi 'o ngata pea mei he 7:00am, kae 'at 'a e hala Pule'anga ki he f nau ako mo e kau ng ue ke nau tulituli ki he ako mo e ng ue, pea mo e 'uhinga faka-safety 'o fakat t 'aki eni, ko e houa pongipongi 'oku tokolahi e kakai 'oku nau tulituli ki he ng ue tautautefito ki he f nau, nau tulituli ki he ako. Ka ko e taimi 'e ni'ihiko e ngaahi loli uta maka lalahi 'oku nau lele oma kinautolu 'i he hala Pule'anga mo 'enau uta maká pea mokulu e maka he hala pea 'oku te manavasi'i na'a mokulu e maka 'i he f nau p ko ha me'alele.
- 4) Kapau te mou me'a fakalelei p ki he hala Taufa'ahau, ko e kongalahi 'ene busy peh ko e ngaahi me'alele mamafa mo e ngaahi saliate m sini mamafa 'oku nau fakatuai'i

‘a e fefononga’aki ‘i he hala Pule’anga ka ko e kole ke nau k taki mai ‘o ng ue’aki e taimi po’uli ki he ngaahi loli maka pea ko e ngaahi palau ke nau ng ue hengihengi kei po’uli kae ‘at ‘a e hala.

- 5) ‘I he fokotu’u tatau ‘oku toe fokotu’u atu ai heni ke kamata ‘a e Pule’anga ke ng ue ki hono fakalahi p ko e malava ke ma’u ha leini ‘e ua ki he hala Taufa’ahau ke malava ‘o leini ‘e ua ‘a e ha’u mei hahake ki Nuku’alofa pea leini ‘e taha ‘a e foki ki hahake. Pea ko e fokotu’u ke kamata ‘a e leini ua mei Malapo ki Nuku’alofa. ‘Oku ‘i ai e tui ‘e malava p ke fakahoko eni he na’e ‘osi fai p hono mape’i mo hono palani he 2015 pea malava ke fakahoko.
- 6) ‘Oku ou fanongo ma’u p ki he *traffic report* he leti 87.5 he pongipongi pea ‘oku mahino lelei kiate au e faingata’a’ia e kaka’i he fefononga’aki ‘i he hala ‘i he’ene fu’u ‘efi’efi mo fu’u lahi e *busy* ‘a e hala. Pea toe mahino kiate au ‘oku ‘i ai e fie ma’u ke fai ha liliu ‘i he founga lolotonga ki ha founga fo’ou ke malava ‘o tokoni ki he kakai, lolotonga ia ‘oku tau faka’amu ke toe fakalahi pea mo fai ha ng ue ke malava ‘o hoko ‘a e leini ua ‘a e hala Taufa’ahau ki he ha’u ki kolo, pea ‘i he taimi tatau ‘oku tau kei faka’amu na’a malava ke hoko mo e langa ‘o ha hala fakakavakava mei Popua ki Folaha. Pea mo ha ngaahi me’a kehe p te u toki t naki atu.

Faka’apa’apa atu,

.....
‘Akosita. H. Lavulavu
(Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16)

Tokoni Kalake T pile:

Fokotu’u ika 23 ‘o e 2016.

‘Aho 28 ‘o ‘Aokosi 2016

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

Fokotu’u ke liliu e anga hono fili p ko hono *appoint* ha M mipa Poate ki he Ngaahi Poate ‘a e Pule’anga.

‘Oku ou faka’apa’apa mo ‘oatu ‘eku Fokotu’u faka-Fale Alea ni ki he Feitu’u na mo e Fale ‘Eiki ni ke fai ha feme’a’aki ki ai.

- 1) Ko e fokotu’u ke liliu mu’a ‘a e ngaahi Lao ki he Ngaahi Kautaha Poate ‘a e Pule’anga Tonga ‘a ia ‘oku malumalu ‘i he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga ki he anga hono fili p ko hono *appoint* ha M mipa Poate ki he Ngaahi Poate kotoa p ‘a e Pule’anga Tonga.

- 2) Ke fili 'e he kakai fakalukufua 'a e vaeua 'o e kau M mipa kotoa p 'o e Poate pea ko e vaeua leva ke fili 'e he kau M mipa Poate ... 'e he Minisit 'o fakafou 'i hono tali 'e he Kapineti, pea ke kei fou p he ngaahi founa tatau 'i hono tu'uaki ke nau tohi ki ai pea mo hono faka'eke'eke 'e he kau p nolo pea toki fakanofu.
- 3) Ke fokotu'u leva ki he kau M mipa Poate 'e fili mai 'e he kakai 'o e fonua ke fakapapau'i 'e 'i ai ha M mipa pau mei he ngaahi 'otu motu ke kau mai ki ai, pea peh foki mo e toenga 'o e kau M mipa mei Tongatapu. 'Oku fu'u mahu'inga ke fakakau mai 'a e ngaahi 'otu motu ki he faitu'utu'uni 'o kau heni 'a e ngaahi Poate kotoa p 'a e Pule'anga ke 'i ai mo ha fo'i fika pau 'e vahe'i ki he 'otu motu ki Tokelau. Pea kau heni 'a e ngaahi Poate k toa p 'a e Pule'anga 'o kau heni 'a e Poate ki he Pangik Fakalalakaka 'a Tonga, Poate 'Uhila mo e Vai mo e ngaahi Poate kehe.
- 4) 'Oku fiema'u ke tali ui 'a e Poate ...

<009>

Taimi: 1440–1450

Kalake T pile Tokoni: ... ki he kaka'i mo e Pule'angá, k 'i he lolotonga ni, 'oku tali ui p poate ia ki he Pule'angá p k 'oku 'ikai ko e kaka'i fakahangatonu. Ko e ngaahi poate kotoa p ko e ngaahi koloa 'a e kaka'i mo e Pule'angá.

5. 'Oku fu'u mahu'inga 'aupito ke fakakau mai 'a e kakai mei he ngaahi 'otu motú, ke 'i ai ha'anau sea pau 'i he ngaahi poate 'a e Pule'angá pea ke fakapapau'i ko e kakai ko ia 'oku nofo 'i he ngaahi vahefonua ko iá ke ne 'ilo'i pau 'a e ngaahi faingata'a'ia 'oku fehanga'angai mo e kakai 'i he ngaahi 'otu motú. 'E malava ke to e hiki'i hake ai 'a e tu'unga 'o e ngaahi fakahoko fatongia ki he ngaahi 'otu motu pea mo e ngaahi 'uhinga kehe p te u toki t naki atu ki ai 'i he taimi 'e lau ai 'eku fokotu'ú.

Fakatauange p te mou tali lelei 'a e fokotu'u ni.

Faka'apa'apa atu,
'Akosita Lavulavu Fakafofonga Fale Alea Vava'u 16.

Fokotu'u Fika 22/2016

'Aho 28 'o 'Aokosi, 2016.

'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

Fokotu'u ke fai ange ha vakai ki he lao 'a e Poate Vai 'a Tonga.

‘Oku ou faka’apa’apa mo ‘oatu ‘eku fokotu’u faka-Fale Alea ni ki he Feitu’u na mo e Fale ‘eiki ni ke fai ki ai ha feme’a’aki ki ai.

1. Ko e fokotu’u ke fai ha feme’a’aki ki he ‘uhinga totonu ‘oku fa’u ai p lao ia ki he Poate Vai ‘a Tonga (*Tonga Water Board*) pea nau fakahoko fatongia p kinautolu ia ki he ngaahi kolo ‘e ni’ihi pea li’aki e ngaahi kolo ‘e ni’ihi. Pea ‘oku hang ia ‘oku nofo p ‘enau fakahoko fatongia ki he ngaahi kolo lalahi mo e ngaahi kolomu’a ‘o e ngaahi vahefonua kae li’aki e toenga ia ‘o e ngaahi kolo kehe ‘i he ngaahi vahefonua.
2. ‘Oku ‘uhinga e fokotu’u ni.

Eiki Sea Le'ole'o: Ki’i kole atu au ia ke tokoni mai e ‘Eiki Minisit he fo’i kongá ko eni fika ‘uluaki e Poate Vaí. ‘Oku ‘i ai ha’o tokoni ki ai, ‘a e kehekehe ‘a e feng ue’aki’a e Poate Vaí mo e falemahakí ki he kongá ki ‘uta mo koló. Ko ia.

Kalake T pile Tokoni: 2. ‘Oku ‘uhinga e fokotu’u ni he ko e kongá lahi ‘o e ngaahi tokoni fakapa’anga mei mulí mo e ngaahi mon ’ia kehekehe p ‘oku nau ma’ú ‘o kau ai hono fakafongá’i k toa ‘a Tonga ni ki he ngaahi kautaha fakavaha’apule’angá mo fakafeitu’u ki he ma’u’anga vaí. K ‘i he taimi ‘oku nau fakahoko fatongia ai ‘i Tonga ni, ‘oku fakangatangata p ia ki he ngaahi kolo kuo nau ‘osi fili mo fakamafai’i ke nau pule’i mo fakalele. Pea ‘oku ‘osi h p ia ‘i he lao lolotonga ki he *Tonga Water Board*.

3. Ko e fokotu’ú p ‘e malava ke liliu e lao ke malava ke ma’u ‘e he ngaahi kolo kotoa p ‘i Tonga ni ‘a e mon ’ia tatau ‘oku ma’u ‘e he ngaahi kolo kehe ‘i he ngaahi tokoni fakafale’í, tokoni fakame’ang ue, tokoni fakapa’anga mo ha ngaahi tokoni makehe ke nau ‘inasi tatau ai.
4. Pea ka ‘ikai, pea tali ‘e he Pule’angá ke fa’u ha lao tatau ki he ngaahi koló p ko e v henga p vahefonua takitaha ke ‘i ai ha’anau lao ki he vaí (*water*), mo e ma’u’anga vai ‘a e kolo takitaha pea nau ma’u ‘a e mon ’ia tatau mo e mafai tatau ‘oku faka’inasi’aki mo fakamafai’i’aki ‘e he Lao ‘a e Poate Vai ‘a Tonga ke nau ma’u ‘i he lolotonga ni. Kae hili ko iá ‘oku ‘ikai ke ma’u ‘e he ngaahi koló ia mo e ngaahi vahefonua ‘a e mafai tatau ki he vaí mo hono ngaahi mon ’ia ‘oku ‘omai ‘e he lao ‘a e vaí mo e Poate Vai ‘a Tonga.
5. Ko e ki’i fakat t . Ko e Poate ‘Uhila ‘a Tongá, ‘oku ‘i ai hono lao. Pea ‘oku tu’utu’uni ke nau fakahoko fatongia’aki ki hono tufaki e ‘uhilá ke a’u ki he kolo kotoa p ‘i Tongá ni. Pea ‘oku totonu p ke peh mo e Lao ki he Vaí. Ko honau fatongia ke fakahoko ke a’u ‘a e vaí ki he kolo kotoa p ‘i Tonga ni. Pea ko e me’a kehe hono fakalele ia ‘o’ona. P fakalele ‘e he Poate Vai p ko e fakalele p ia ‘e he k miti vai ‘a e kolo takitaha.
6. K ‘oku ‘uhinga peh ‘eku fokotu’ú he ko e ‘uhilá ‘oku mahu’inga ki he mo’ui ‘a e kakaí pea to e mahu’inga ange ‘a e vaí ia ‘i he ‘uhila ‘i he mo’ui ‘a e kakai ‘o e ngaahi koló. ‘I he ‘uhinga, ‘e malava p kakaí ia ‘o mo’ui ‘ikai ha ‘uhila ha kolo. K he ‘ikai ke malava ke mo’ui e kakaí ‘i ha kolo ta’e’i ai ha vaí. Ko e vaí ko e me’a mahu’inga taha ia ‘i he’etau mo’uí ‘o hang ko e me’atokoní.

Fakatauange p te mou tali lelei ‘a e fokotu’u ni.

Faka’apa’apa atu

‘Akosita H Lavulavu,
Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16.

Fokotu’u Fika 24/2016

‘Aho 28 ‘o ‘Aokosi 2016.

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa

‘Eiki Sea,

Fokotu’u ha tau’anga pasi ‘i Neiafu ke talitali ai e f nau mo e kakaí.

‘Oku ou faka’apa’apa mo fakahoko atu ‘eku fokotu’u faka-Fale Alea ni ki he Feitu’u na pea mo e Hou’eiki M mipa ke fai ki ai ha feme’a’aki.

1. Ko e fokotu’u ke langa mu’a ‘e he Pule’angá ha tau’anga pasi ‘i loto Neiafu ke faka’aonga’i ‘e he f nau akó ke nau talitali ai ki he’enau pasí pea toki piki mei ai kinautolu ki honau ngaahi feitu’u takitaha.
2. Ko e fokotu’u na’a malava ke tu’u ‘a e tau’anga pasí ‘i he ve’e tu’u’anga fuká p ‘o hanga hifo ki he m ketí p ko e tu’u ‘i he vaha’a ‘o e fale faikava ‘o e *fire* ‘o hanga hifo ki he m ketí, ‘a ia ‘e malava ke to’o ‘a e ‘ (*fence*) ko iá kae tu’u ‘a e tau’anga pasi ko ení ‘i he ki’i fo’i loto ‘ata’at ko ení. Pea ‘ikai ko ia p , ‘oku to e ofi foki eni ki he tau’anga ‘o e ngaahi pasi ‘a ia te na malava p ke tu’u ‘i he kauhala tatau pea ‘i he poloka tatau pea to e ofi foki ki he lue lalo ‘a e f nau akó. Pea ‘ikai ko ia p , k ‘oku tu’u senit ‘a e tau’anga pasi ko ení ki he ngaahi kolisi k toa ‘o Vava’ú. Pea to e ofi ki he tu’u ‘a e fefononga’aki ki m keti, uafu, loto kolo pea mo e tu’u ‘a e halanga ki Hahake, Hihifo, Vaheloto mo Vahe Pangaimotu foki.
3. ‘Oku fakafuofua ki he pa’anga ‘e 1 mano valuafe ‘a e fakafuofua ki hono langa ‘a e palepale tau’anga pasi ko ení mo hono ngaahi sea lelei ke nau lava ‘o ng ue’aki.
4. ‘I he lolotonga ni foki ‘oku te’eki ai ha tau’anga pasi fakapule’anga ‘i Vava’u he taimi ni. Ko e kolisi p taha ‘i Vava’u ‘oku ‘osi ‘i ai ‘enau tau’anga pasi, k ko e toenga ‘o e ngaahi kolisí mo e f nau akó ‘oku te’eki ai. Pea ko e me’a faka’ofa mo’oni ko ‘etau sio atu ki he’enau faka’ofa he taimi ‘uhá p ko e taimi ‘alot maki aí, ‘a e fiu tali ‘e he f naú ‘a e faingata’a. Pea kuo fu’u ta’u lahi ‘a e kei hala ‘a Vava’u mo ha tau’anga pasi ‘i Neiafu ke nau ng ue’aki. Ke hang ko Tongatapú ‘o ‘i ai e feitu’u pau ke ‘i ai ha tau’anga pasi ‘e 2 ke t naki ki ai e f naú mo ‘ave mei ai ‘oku nau hao mo malu.

Faka’apa’apa atu

‘Akosita Lavulavu,
Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16.

Fokotu’u Fika 25/2016

‘Aho 28 ‘o ‘Aokosi, 2016.

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa

‘Eiki Sea,

Fokotu’u ke ‘i ai ha fale talitali’anga kakai, lalo ‘ovava m keti.

‘Oku ou faka’apa’apa mo fokotu’u atu ki he Feitu’u na mo e Fale ‘Eiki ni ‘a ‘eku fokotu’u ke fai ha feme’a’aki ki ai ho Fale ‘Eiki ni.

1. Ke fokotu’u ke langa mo fakalelei’i ‘a e fale talitali’anga kakai ko ia ‘i he vaha’a ‘o e m keti ‘i ‘Utukalongalú mo e uafu si’í, ‘i he fu’u lalo ‘ovava ke malava ‘e he kakaí ‘o faka’aonga’i ke nau hao ai mei he ‘uhá mo e la’ . Pea ‘e malava ke m l l ki ai mo e kakaí ‘o hang ko ‘enau ‘omai ke talitali’anga ‘o e tau mai ‘a e ngaahi vaka lalahi mei Tongatapu. Pea peh foki ke to e hoko ko e talitali’anga ‘a e kakaí ki he pasí ke nau toki foki ki Hihifo, Vaheloto mo Vahe Hahake.
2. Ko ‘ene tu’u he taimi ni, ‘oku ‘osi popo mo tutulu ‘aupito e ki’i fale ‘oku tu’u ai k ‘oku fu’u si’isi’i mo ‘ikai lahi fe’unga ki he kakaí pea ‘ikai foki ke ‘i ai ha sea ke nau nofo ai. Pea ko e faka’amú na’a lava ke ngaahi mo ha ngaahi sea ke nau lava ‘o m l l ai mo talitali ai ki he pasí p ko e vaka ki motú.
3. ‘Oku fakafuofua ki ha pa’anga ‘e taha mano nimaafe fakak toa ki hono fakapa’anga ‘a e fale talitali’anga kakai ko ení mo hono seá. Ko e fale talitali’anga ko ení ‘e ‘aonga fakak toa ia ki he ngaahi v henga hono kotoa. Pea mo e kakai kotoa p ‘i Vava’ú mo e kakai kotoa p te nau ‘a’ahi ange ki Vava’u, ‘e ‘aonga k toa ‘a e palepale ni kiate kinautolu ke nau hao ai mei he havilí, ‘uhá mo e la’ foki.

Faka’apa’apa atu

‘Akosita H Lavulavu,
Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16.

Tokoni Kalake:

Fokotu’u Faka-Fale Alea Fika 26/2016

Fokotu’u ke fa’u ha lao ke fakapalanisi e founa ‘oku fakalele ai e ngaahi kautaha vakapuna fakalotofonuá.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou faka’apa’apa mo ‘oatu ‘eku fokotu’u faka-Fale Alea ni ki he Feitu’u na mo e Fale ‘Eiki ni ke fai ki ai ha feme’a’aki. ...

<001>

Taimi: 1450-1500

Tokoni Kalake: Ko e fokotu'u ke fa'u mu'a ha lao fakang ue ke malava ke ne fakapalanisi e founa 'oku fakalele ai 'a e ngaahi kautaha vakapuna fakalotofonuá mo fakavaha'apule'angá 'i he ngaahi kautaha taautaha pea ke 'i ai mo ha le'o 'o e kakai 'o e fonua ki ha lao ke ne malava ke fai ha f m hino'aki mo ha f palanisi'aki 'a e fiema'u 'a e kakai ki he founa 'o e totongi vakapuna, founa mo e mahu'inga 'oku totongi ki he'enua utá...

M teni Tapueluelu: Sea fakamolemole mu'a p te u lava 'o ki'i fakahoha'a atu.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai Fakafofonga.

M teni Tapueluelu: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko u fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia pea peh ki he Hou'eiki Minisit kae 'uma' 'a e Hou'eiki N pele kae peh ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea 'oku ou kole fakamolemole lahi atu ki he Fale Alea ko hono 'uhingá ko e fokoutua hake 'a e motu'a ni. 'Oku ou tui 'Eiki Sea kuo fe'unga hono puke pehé ni 'a e Fale Alea 'o Tonga. Talu 'eku lele 'aneho'at mo 'eku fanongo mai 'Eiki Sea.

Fokotu'u 'ave ngaahi Fokotu'u Faka-Fale Alea Vava'u 16 ki he Pule'anga

Pea 'oku ou fokotu'u atu 'i he kupu tolu 'etau tu'utu'uni, 'oku ngofua ke tuku fakataimi p ta'ofi ha ni'ihi p kotoa 'o e ngaahi tu'utu'uni 'aki ha lotu ki ai 'a e tokolahi 'o e Fale Alea. Ka 'oku ou fokotu'u atu 'Eiki Sea ke tali e ' ngaahi me'a ko eni 'o 'ave ki he Pule'anga ke fai ha'anau vakai ki ai kae hoko atu hotau Fale 'Eiki Sea. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi ng ue mahu'inga ke tau sio ki ai. Tohi tangi fekau'aki mo e kau toli mo hono ngaahi kovi'i kinautolu 'i 'Aositel lia. Founa ki he *impeachment*, founa ki he *vote of no confidence* ngaahi, fakamatala fakata'u. Fu'u lahi e ng ue 'Eiki Sea ke tau sio ki ai.

Ko hono lau e ' me'a ko eni 'e iku ki he me'a p 'e taha 'e fakafoki p ki he Pule'anga ke fai 'enua ng ue ki ai. Fu'u fuoloa 'Eiki Sea pea 'oku ou kole fakamolemole atu. 'Oku ou fokotu'u atu ke p loti'i e fokotu'u kuo 'oatu. 'Ave ki he Pule'anga 'a e fokotu'u ko eni kuo 'osi fe'unga e ng ue ki ai ka tau hoko atu 'Eiki Sea. M 1 .

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 . Poupou .

M teni Tapueluelu: Pea ko u kole atu 'Eiki Sea ke p loti'i e fokotu'u. 'Oku ou kole fakamolemole atu 'oku fu'u lahi hono puke pehe'i hotau Fale. 'Oku mo'oni e fokotu'u na'e 'omai he 'e Sea ke fakapotopoto 'a e founa 'oku tau ng ue'aki. Me'a eni 'e hoko 'e lau he 'aho ni 'e lau 'apongipongi 'Eiki Sea. Pea 'oku ou fokotu'u atu ke p loti 'a e fokotu'u 'oku ou hanga 'o 'oatu. 'Ave ki he Pule'anga ke fai ha ng ue ki ai ka tau hoko atu Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 .

Lord Fusitu'a: Tokoni ki he fika f 'oku 'ikai ke u fakahalaki au 'ene fokotu'u. Ka ko e, ko e peh ko 'oku fiema'u ke ng ue'aki 'a e kupu tolu ke tuku fakatafa'aki 'etau tu'utu'uni 'oku 'ikai ke tui fiema'u ke peh . 'Oku 'i lotu e tu'utu'uni p kapau 'oku fie ma'u ke fai ha p loti p loti ia kae 'i lotu p hetau tu'utu'uni ko 'a e Fale 'Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l . Mou me’a mai p ke maama lelei. Me’a mai e ‘Eiki N pele ‘o ‘Eua.

Lord Nuku: Sea ko e tu’u atu p ‘Eiki Sea koe’uhí na’e ‘osi fai ‘a e fakahoha’a atu ‘aneuhu pea ‘oku, pea p loti’i ‘e he Fale ia ‘o tali e l pooti ke lau.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

Lord Nuku: Pea kuo ‘osi tali ia ‘e he Falé Sea. ‘Ikai ke tau toe lava ‘e tautolu ‘o liliu tukukehe kapau ‘e fakafoki ‘e he Feitu’u na.

M teni Tapueluelu: Ki’i fakatonutonu fakatonutonu p Sea.

Sea Le’ole’o: Fakatonutonu.

M teni Tapueluelu: Na’e ‘ikai ke tali ke lau. Ko e ngaahi *recommendation* ko ‘oku ‘omai ko ‘e he l pooti ‘oku ‘ikai ke kau ai ‘a e laú ia. Ko eni ‘oku ‘asi lelei ‘oku tohi’i hinehina mo ‘uli’uli hake p ‘Eiki Sea. ‘Oku tali p ‘oku fokotu’u mai ke tali pea ko ‘ene ‘osí ia ‘Eiki Sea. ‘E iku k toa p ‘ me’a ko eni ‘o ‘ave ki he Pule’anga ke nau toki fai ha ng ue ki ai.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

M teni Tapueluelu: Pea ko u peh au kuo fe’unga ‘Eiki Sea kae hoko atu ‘etau ng ue he ‘oku fu’u lahi ‘etau ...

Lord Nuku: Sea ko ‘eku ‘uhinga p ‘a’aku ia Sea ko e me’a ia na’e fakahoko mai mei he Feitu’u na ‘o hang p ko e mafai ‘oku ‘i he Feitu’u na ke fai ki he, l pooti ko eni pea mo hono tu’utu’uni ke lau Sea. Ko e me’a ko u ongo’i Sea ko ‘etau hanga ‘o toutou maumau’i ‘a e tu’utu’uni ng ue e Fale pea mo e mafai ‘o e Feitu’u na. Tuku he ko ena ‘oku toe si’i ‘oku mei ‘osi.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l . ‘E Fakafofonga f ko e fokotu’u ‘oku fai he Feitu’u na peh ki he ‘Eiki N pele. Kole mu’a sai p ‘oku mei ‘osi ke tau fakakakato mahalo ‘oku toe p ha ki’i miniti ‘e nima ko ‘ene ‘osi p ia mo e ‘osi ‘etau taimi pea lava leva. Pea ‘oku ou, ‘oku tatau p me’a ‘oku ‘ia moutolu mo e me’a na’a ku feinga ‘aneuhu ke ‘oua na’a a’u ki he fo’i t kunga ko eni kae kole mu’a ke hoko atu e lau ‘oku mei ‘osi kae laum lie lelei p Fakafofonga Tongatapu fika f tali p fokotu’u ‘a e ...

M teni Tapueluelu: Sea fakamolemole kau ki’i faka’osi atu ai p . Ko e kole p ki he kaha’u, ko e ngaahi fokotu’u pehé ni ke fokotu’u m hino mai ‘a e fo’i fokotu’u mo e kaveinga.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

M teni Tapueluelu: Pea lau p fo’i fokotu’u p ko e *recommendation* kae ‘oua lau kakato e puipuitu’a ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Io.

M teni Tapueluelu: Ko e ‘uhingá ke tau nounou. M l Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko e me’a ia kuo fai ki ai e sio ‘a e tu’utu’uni ‘a e k miti ko eni mo e fakapotopoto ‘o e ‘ me’a ‘oku ‘omai ki Fale ni ke hoko ia ‘apongipongi m l . Faka’osi mai Kalake ‘etau ...

‘Eiki Pal mia: Sea. Fakamolemole.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: K taki p Sea ko u kole atu ke fakamolemole’i. Kapau leva kuo ‘i ai ha ngaahi tu’unga ‘oku tau a’u ki ai hang ko ia ‘oku tau ‘i ai he taimi ni ko u kole atu ke, ko e ngaahi fokotu’u ko ‘e to e ‘omai ‘amui ‘e tuku ‘etau tu’utu’uni faka-Fale Alea ka tau fai me’a fo’ou he ko e ‘ fokotu’u ia ‘oku ‘osi ‘asi mai p ko e fokotu’u faka-Fale Alea. Pea ‘oku ke ‘osi mea’i lelei p he Feitu’u na ‘oku ‘i ai e taimi ia ke fakahoko mai ‘e ngaahi Fokotu’u faka-Fale Alea.

K ko ‘eku fokotu’u atu ko ‘etau liliu he ‘aho ni eni. Ha’u k toa e ‘ fokotu’u ko ‘etau lele tautolu he taimi ni ‘e tuku k toa e ‘ me’a ko ke toki ‘ai ‘amui ange. Ko ‘eku fokotu’u atu p t lia p na’a ‘osi ange ‘a e me’a ko eni kuo to e tu’u hake ha taha ‘o l unga mai ‘ene fokotu’u ‘a’ana ia ‘oku ‘ikai ke tau ‘ai ‘e tautolu kae tali p fokotu’u ko eni. Ko e ‘uhinga ia ‘oku ou fokotu’u atu ai ‘i he’etau kei, te’eki ai ke t mama’o hotau vaká ‘o ‘alu.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

‘Eiki Pal mia: Ko u hoha’a ki he tafa’aki ko iá. ‘E ‘osi eni pea ‘e fakaholoholo mai e ‘ fokotu’u ke tau ‘alu ai leva ai pea liliu mo ‘etau tu’utu’uni faka-Fale Alea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l . Hoko atu.

Fokotu’u Faka-Fale Alea Fika 26/2016

Tokoni Kalake: Mahu’inga ‘oku totongi ki he’enau uta, founga mo e taimi ‘oku nau fokotu’utu’u ai e taimi folau ‘o e folau atu pea mo e tau mai ha vakapuna. Founga ki he totongi huhu’i ‘o ha p sese ‘oku kaniseli hono taimi folau ko e ‘uhingá ko e maumau ‘o e vakapuna p ko ha ngaahi ‘uhinga kehe. Founga ‘oku liliu ai ‘a e mamafa ‘oku ‘at ke uta ta’etotongi ai ha katoleta mei he kilo ‘e 20 ki he kilo p ‘e 10 mo 15 ki he puna fakalotofonuá pea ka ‘ova ai pea totongi ia ‘o lau kilo.

Uá ‘oku to e fiema’u ke kau mo e kakai ‘i he faitu’utu’uni ki he ngaahi me’a ‘oku fel ve’i mo kinautolu pea neongo ko e Pule’anga ‘oku ne foaki atu ‘a e laiseni mo e ngofua ke nau puna mo fakahoko fatongia ‘i Tonga ni ka ‘oku fu’u faingata’a ke ‘oatu ha le’o ia ‘o e kakai ki he ngaahi kautaha fakatautaha ko eni. He ‘oku nau ha’u p kinautolu mo ‘enau ngaahi lao fakaekinautolu fakapisinisi mo fakang ue. Pea ‘oku ‘ikai ke fiefia ai ‘a e kakai ia he taimi lahi pea ‘oku ‘uhinga peh p foki ‘a e fokotu’u ke fai ha to e fa’u fo’ou ‘o e ngaahi lao ko eni p ko hono monomono fo’ou ke ‘i ai ha le’o ‘o e kakai ‘o e fonua ‘i he ngaahi me’a pehé ni.

Tolu 'oku m hino mei heni 'a e vaivai 'a e fa'u lao ki he ngaahi me'a pehé ni he 'oku totonu ke m 'opo'opo 'a e totonu 'a e kakai 'o e fonua kimu'a pea toki foaki atu hanau laiseni p ko ha ngofua ke nau fakahoko fatongia 'i Tonga 'a e ngaahi kautaha vakapuna kotoa.

F pea ko e ngaahi aleapau ng ue leva ko iá 'oku totonu ke 'omai ke 'uluaki 'ilo ki ai 'a e kakai mo 'i ai ha'anau lau pea toki fai ha fakamo'oni ki ai he koe'uhí ko e kakai 'oku u sia hení pea 'oku te'eki ai ke 'i ai ha tali pau pea mo fakafiem lie ki he kakai tokolahi 'o e fonuá 'oku fakalele 'aki mo pule'i 'aki 'a e totongi mo e totongi huhu'i 'o e ngaahi maumau mo e ngaahi folau 'o kaniseli mo t loi 'o u sia ai 'enau mo'ui mo 'enau ngaahi ng ue. Pea ko e ngaahi vakapuna 'e ni'ihí kuo 'omai p 'a e kau p sese ia kae li'aki e ngaahi katoleta ia 'o 'ikai ke 'omai. Pea a'u ki he taimi 'oku foki ai ki he fonua na'e folau mei ai 'oku te'eki ai p ke ma'u 'ene katoleta 'a'ana ia. Ko e ngaahi me'a peh 'oku totonu ke fa'u ha lao ke malu'i e kakai Tongá mo e kakai 'oku folau mai ki Tonga ni. Koe'uhí ke kei manakoa ai p 'a Tonga ki he kau folau 'eve'eva ki he kaha'u. Pea ke fie folau mai p 'a e kakai mei tu'apule'anga ki hotau fonuá ni.

'Oku m hino lelei p ko e palopalema ia ko eni kuo fu'u laui ta'u 'ene hoko. K 'oku te'eki ai malava ke fai ha tokanga ki ai mo feinga ke solova 'a e faingata'a kuo t fanga mai ai hotau kakai 'i he ngaahi ta'u lahi mo te'eki p ke malava ke fai ha ng ue ki ai.

Fakatauange p te mou tali lelei 'a e fokotu'u ni.

Faka'apa'apa atu,
'Akosita H. Lavulavu
Fakafofonga Fale Alea Vava'u 16.

Fokotu'u faka-Fale Alea fika 27/2016

'Eiki Sea,

'Oku ou faka'apa'apa mo fokotu'u atu 'eku fokotu'u faka-Fale Alea ke fai ha f me'a'aki ki ai 'a e Hou'eiki M mipa.

1. Fokotu'u ke langa ha uafu tau'anga vaka meilí 'i mui'i Talau Neiafu ke malava e ngaahi vaka meilí lalahi 'o fakahifo fakahangatonu ki 'uta peh ki he 'utu'anga lolo ki he ngaahi vaka meilí ke malava 'o fakalahi ai 'a e lahi fakatau 'o e ngaahi vaka meilí 'e tu'utu ki Vava'u pea peh ki he uafu fakahifo'anga koloa ki he ngaahi vaka uta koloa 'oku to e lalahi ange. Te ne 'omai 'a e ngaahi ng ue'anga ki he kakai 'o Vava'u. Pea 'ikai ko ia p ka te ne to e 'omai pea mo e pa'anga lahi ki he vahefonuá 'i he takimamata mo hono langa faka'ekon mika 'a Vava'u.

Faka'apa'apa atu,
'Akosita Lavulavu
Fakafofonga Fale Alea Vava'u 16.

M 1 .

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Hou‘eiki m l ho‘omou k taki ko e lava ia ‘a e fokotu‘u ko eni ‘e
15. Ka mou me‘a atu mu‘a mou ki‘i m l l ka mou toki me‘a mai ke fakakakato ‘etau ng ue.

(Na‘e m l l ‘a e Fale.)

<002>

Taimi: 1515-1530

S tini Le‘o: Me‘a mai ‘Eiki Sea Le‘ole‘o e Fale Aleá.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: M l ‘aupito Hou‘eiki, kuo lava atu e l pooti kuo fokotu‘u maí, tukuhifo ia ki he K miti Kakató, ke toki fai ha ng ue ki ai ke fai ha fokotu‘u ki he Pule‘angá. Ka tau hoko atu ki he ‘etau ‘asenita hokó, ko e 5,2. Fika 5/2016, ka ‘oku ou kole atu Hou‘eiki makatu‘unga ‘oku ‘ikai ke me‘a heni e tokotaha na‘a ne fakah mai ‘a e l pooti ko ení ‘oku ou kole p mahalo ‘oku fakapotopoto ange ke toloi p ke toki me‘a mai. Mahalo ‘e me‘a t mui mai ‘apongipongi mahalo p ko e ‘aho hoko maí. Telia na‘a tau alea fakatatau ki he ‘etau tu‘utu‘uní, ka tau alea‘i ‘etautolu ‘a e fakah mai ‘o e fokotu‘u ko ení, ka ‘oku ‘ikai ke ai ha‘atau kaunga ki ai, ka ko e ‘Eiki N pele Vava‘u Fika 2 na‘a ne fokotu‘ú. ‘A e Tohi Tangi Fika 6/2016, fekau‘aki mo e l pooti ‘a e kautaha kuo l sisita e kau ng ue fakafaha‘ita‘u ‘a Tonga ‘i ‘Aositel liá. Kole atu p ke mou ki‘i laum lie lelei ke ki‘i toloi mu‘a ia, he ko ‘etau to e hoko atu ai p ia ko e to e fo‘i houa ‘e l kakato ia ‘a e l pooti ko iá hano to e lau. Ko ia ke tau fakalaka atu tautolu ai. Toloia ke toki me‘a mai e ‘Eiki N pelé kae toki fai hano fakakakato e fokotu‘u ko iá.

Ka tau hoko atu mu‘a ki he Fika 6, ki he Fakamatala Fakata‘ú, 6.1, Potung ue Ki Mulí mo e Fefakatau‘aki ‘o e 2015. L pooti 2015. Kuo u kole ki he Kalaké ke ne lau pea toki fai he ‘Eiki Minisit ha‘ana e pootifoli ko iá ka tau toki hoko atu. M l .

Lord Nuku: Sea, k taki p mu‘a Sa.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Me‘a mai.

Lord Nuku: Ko ‘eku ki‘i kole atú ‘a e l pooti na‘e ‘omai mei he K miti ko , ‘uluaki mo e ua. ‘A e K miti ko eni ki he Ngaahi Mon ‘iá. Ko e taha eni na‘e ‘osí pea ko e ... ke lau ai leva mo ia...mei he ngaahi mon ‘iá.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: ‘Io.

Lord Nuku: Ko e ‘ai p pe ko e h e me‘a ‘a e Seá. Ka ko e kole atú ke ‘uhí ke fai mo paasi fakataha ai leva e ongo l pooti ia ko iá kae ...

S miu Vaipulu: Sea, tapu mo e Feitu‘u na Sea mo e Hou‘eiki Fale Aleá. Kuo u tui mahalo ko e l pooti ‘oku ‘ikai fie ma‘u ha fakamalanga ia ko e fakah atu p l pooti ia ke tali ‘e he Falé.

Ko e toki me‘a ia e fakahokohoko e ng ue ‘a e Falé, mo e Feitu‘u na, ‘o kapau ‘e toki me‘a mai ai e ... ‘a e ‘Eiki N pele ko ena na‘a ne fakah mai ‘a e l unga ko ení.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Sai p ia, tau toki hoko atu p ki ai. Ka tau hoko atu tautolu ki he‘etau ‘asenitá. Mou k taki p ‘oku lahi p ‘etau ng ué ka ‘oku mo‘oni e ngaahi me‘a ‘oku mou fokotu‘u maí, ka te tau hokohoko p , te tau tulituli p ke maau kotoa p ‘u fakamatala mo e ‘u fokotu‘ú. Ka tau hoko atu mu‘a ki he Fakamatala Fakata‘ú. Kalaké. Potung ue Ki Muli & Fefakatau‘aki 2015.

Fakamatala Fakata‘ú. Kalaké. Potung ue Ki Muli & Fefakatau‘aki 2015.

Kalake T pile: ‘Aho 15 ‘o ‘Akosi, 2016.

‘Eiki Sea Fale Alea,
Fale Alea ‘o Tonga
Nuku‘alofa.

‘Eiki Sea,
‘Oku ou faka‘apa‘apa pea u lau ko e koloa ke fakahoko atu ki he Feitu‘u na ‘a e fakamatala ng ue ‘a e Potung ue Ki Mulí & Fefakatau‘akí ki he ta‘u 2015.

‘I he loto Faka‘apa‘apa mo‘oni,
Fakamo‘oni ki ai *Hon.* Samuela ‘Akilisi P hiva
Minisit Potung ue Ki Mulí.

M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Kole ki he ‘Eiki Minisit ki Muli ke fai mai ha‘ane me‘a.

‘Eiki Pal mia: ‘Oku ou kole atu ‘oku ‘ikai ha‘aku tatau heni. Tapu atu ki he Feitu‘u na Sea kae ‘uma’ e Hou‘eiki. Ko e l pooti ena ‘oku ‘ia te kimoutolu ‘i mu‘a na. Kapau ‘oku ai ha taha ‘oku ai ha‘ane fehu‘i, pea mou fehu‘i mai p he l pooti ko ená. Ko ‘ene

Lord Fusitu‘a: Kole atu ki he Minisit kapau te ne laum lie lelei ke ne ‘ai mai p mu‘a ha ki‘i fakama‘ala‘ala kae toki ‘atu e ki‘i fehu‘í ki ai. To‘oto‘o kongalalahi p ha fakama‘ala‘ala. M l Sea.

Lord Tu‘iha‘angana: Sea, ko e ki‘i tokoni atu p , pea ki‘i fakatonutonu mai p na‘a ‘oku hala ‘eku ma‘ú ka ko e anga ia ‘eku ma‘ú ki ho‘o tataki ‘a e Feitu‘u na. Ko e ‘u me‘a ko ení, ko e ‘u me‘a ia ke tukuhifo ki he K miti Kakató. ‘A e ‘u L pooti Fakata‘u, L pooti ‘A‘ahi Faka-Fale Alea, mo e ‘u me‘a ko iá, ke alea‘i pea hang ko ia ke toki me‘a mai e ‘Eiki Pal miá ‘o ... p ko e h ‘ene me‘a mai ‘o fakama‘ala‘ala pea toki fai e fehu‘í ai. Ko ‘eku ma‘ú p ia, tonu ke ke tukuhifo ‘e koe ki he K miti Kakató, ‘a e ‘u me‘a ko iá, Fakamatala Fakata‘ú , ‘a e 6 mo e 7 mo e 8, mo e 9 mo e 10. Kuo ‘osi e ‘u me‘a ia ‘i Fale Aleá. M l .

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: ... ‘a e ‘u Fakamatala Fakata‘ú. ‘Io, kapau ko e anga ia e fokotu‘u mei loto Fale na, tali lelei p ia he motu‘a ni. Ko e Fika 6 ke tukuhifo ia ki he K miti Kakató. Ko e 6.1, 6.2, .3, .4, tukuhifo ia ki he K miti Kakató.

Tau hoko ki he Fika 7, L pooti ‘A‘ahi Faka-Fale Alea Vava‘u 15. Kapau ‘oku kei kumi e pepa ng ue, e L pooti ‘a e Vava‘u Fika 15, kapau ‘oku faingam lie ‘a Ha‘apai 13 pea ke hoko mai koe ka tau toki foki ki he kumi ‘a e naunau e Fakafofonga ko . Hou‘eiki mou ‘ofa ‘o mateuteu ki he‘etau ng ué e. Ai p ho‘omou *folder* na‘e ‘osi tufa atu na‘e taimi ke hoko atu p ‘eku ‘asenitá kuo mou maau leva ho‘omou fokotu‘u mai ho‘omou me‘á. Me‘a mai.

Lord Fusitu‘a: Sea tapu mo e Feitu‘u na mo e Fale ‘Eiki. ‘Oku hang kiate au mahalo ‘ou tuku hifo‘i kotoa e ‘u me‘a ko ení ki he K miti? ‘Ikai? Tau toki ‘ai he K miti?

Lord Tu‘iha‘angana: Ko ia Sea. Ko e anga ia ‘eku ma‘ú, ko e me‘a ia ‘oku ou fakatonutonu atu aí, ‘uhingá ia mahalo ko e toenga ia e ‘asenita ia ko ení ia ke ke tukuhifo koe ki he K miti ke ng ue ki ai e K mití. ‘A e Fakamatala Fakata‘u mo e L pooti ‘A‘ahi, tu‘utu‘uni p ‘a e Feitu‘u na ia ke tukuhifo ki he K miti Kakató ke alea‘i pea toki l pooti atu. ‘A e toenga ko eni.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Ko ia. ‘Oku mahino p ia ki he motu‘a ni, ka ko ‘eku sio p ‘a‘aku ia ki he hokohoko ‘a ‘etau ‘asenitá. Ko ia ko ‘oku fokotu‘u mei he Fakafofonga N pele Ha‘apai ke tukuhifo kotoa e, ‘a ia ko e Fika 7, Fika 8 ki he K miti Kakató, ko e L pooti Folau fekau‘aki mo e Pule ‘a e Laó mo e Ngaahi Totonu ‘a e Tangatá, ‘alu hifo mo ia, Fika 9, kiate au, hang kiate au kuo ‘osi ‘eku ‘asenitá ‘a‘aku. Kapau kuo mou laum lie lelei ke tukuhifo kotoa ki he K miti Kakató. Ka tau liliu mu‘a ‘o K miti Kakato. ‘Io me‘a mai e Tokoni Pal miá fakamolemole.

‘Eiki Tokoni Pal mia: Ko e Fika 10 p ia Sea ka ko e ‘uhinga ia ke l pooti atu he Sea K miti Kakató ki he Falé he ko e ‘u ‘aitemi eni ia Sea na‘e ‘osi tali ko he K miti Kakató. Fika 10.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Ko ia. Sai p ko ‘ene maau ko ení pea ‘e toki l pooti k toa hake ke fakapaasi k toa p ‘e Tokoni Pal miá. Ka tau liliu tautolu ‘o **K miti Kakato**.

Na‘e liliu leva ‘o K miti Kakato, pea me‘a hake ‘a e Sea ‘o e K miti Kakató, Penisimani ‘Epenisa Fifita ki hono me‘a‘angá.

Me‘a ‘a e Sea

Sea K miti: Tapu mo e ...

<003>

Taimi: 1530-1540

Sea K miti Kakato: ... 'Eiki Pal mia 'o e Pule'anga Tonga. Tapu pea mo e 'Eiki Tokoni Pal mia kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e kau N pele 'o e fonua. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí. Tapu ki he Kalake Pule kae 'uma' 'a e kau ng ue 'o e Falé.

Hou'eiki! Tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua, m l 'ene fakalaum lie lelei kimoutolu pea tau hoko atu ki he 'etau fatongia 'o e K miti Kakato. Na'e mahino p foki 'i he vaha'a taimi ko eni na'e 'ikai ke fai ai ha Fale Alea, na'e femo'uekina 'aupito 'a e 'Eiki Pal mia, kae 'uma' 'a e 'Eiki Sea, peh ki he Hou'eiki Minisit 'i he ngaahi fatongia kehekehe ki tu'apule'anga, kae 'uma' 'a e fakalotofonua pea kuo lava lelei 'a e ngaahi fatongia ko ia, pea hoko atu 'etau faifatongia. Ko e hoko atu p eni 'a e feme'a'aki 'i he L pooti Fakata'u Siulai 2014 - Sune 2015 'a e Potung ue Tanaki Pa'anga Tukuhaú mo e Tuté. Na'a tau ngata 'i he me'a 'a e 'Eiki N pele Fika 1 'o Tongatapu, 'o fel ve'i pea mo e mahu'inga 'o e fatongia ko ia 'o e Komisiona. Ka 'oku 'ikai ke me'a heni 'a e 'Eiki N pelé, ka ko u kole p ke tau hoko atu pea ko u tui kuo to'o atu 'a e kongalahi ia. Ka tau hoko atu 'etau feme'a'aki ki he L pooti ko eni 'a e Potung ue T naki Tukupau mo e Tute 'a e Pule'anga Tongá. Ko ia 'oku ou talamm n atu ke tau ma'u ha fakataha lelei. Hoko atu 'a e feme'a'aki.

Ko e fokotu'u mai ke tali 'a e L pooti 'a e Potung ue Tanaki Tukupau mo e Tuté. 'Eiki N pele Vahefonua 'Eua!

L pooti Fakata'u 'a e Potung ue Tanaki Tukupau & Tuté 2014/2015

Lord Nuku: Fakatapu p 'Eiki Sea. 'Oku ki'i fihí 'a e motu'a ni 'a e tu'unga he taimi ni Sea. 'A ia 'oku tau hiki tautolu he taimi ni meihe Fika 6 ki he Fika 10 e? Ko ia ? Pea 'osi ia pea tau toe foki?

Sea K miti Kakato: Ko ia! Ko e 10.1 L pooti Fakata'u 'a e Potung ue T naki Pa'anga Tukupau mo e Tuté.

Lord Nuku: Ko ia! Ko 'eku fehu'i 'aku Sea, koe'uhi foki Sea, he ko e Fakamatala Fakata'u ko eni 'oku kamata mei he 6.1 ki he Fika 6. Pea kapau leva te tau foki ki he 10.1.

Sea K miti Kakato: Ko ia!

Lord Nuku: 'Osi ia pea tau to e foki leva.

Sea K miti Kakato: Ko e ngata'anga ia 'etau feme'a'aki ko kuo 'osí, pea te tau toe hoko ai p .

Lord Nuku: Kaikehe! Ko 'eku fehu'i p 'aku ia koe'uhi ko e 'Asenita. Ka koe'uhi kuo tau hoko kitautolu tau paasi tautolu he 6, 7, 8, 9 pea tau 10. Ko 'eku fehu'i p 'a'aku ia pea kapau ko ia ke tau lele ai pea tau toki foki ki h .

Lord Fusitu'a: Sea! Ko e tokoni atu p ! 'Oku fu'u lahi 'a e'u me'a ia 'i he 10? Hang ko e me'a mei taumu'a 'anenaí ko e me'a ia na'e 'osi paasi, 'a ia ko e L pooti p ia meihe K miti ki he Falé ni, 'a ia kuo 'osi tali ia. Hang kiate au ko e meimei tipeiti ia 'i he me'a ko na'e tukuhifo he 'aho ni.

Lord Tu’iha’angana: Sea, ke u ki’i tokoni atu p . Ko e fokotu’utu’u ‘o e ‘Asenita ‘oku ta’emahinó, ‘uhingá ko e Fika 6 p Fika 7, Fika 8 mo e 9 ko e ‘u ng ue ia na’e toki fakah mai ‘i he ‘etau h mai fo’ou mai ko eni. Mo’oni ‘a e Feitu’u na ia ko e lolotonga fai ‘a e feme’a’aki ia ‘i he Fika 10 ‘i he Fakamatala Fakata’u ‘a e Potung ue T naki Tukupau.

Sea K miti Kakato: Ko ia!

Lord Tu’iha’angana: ‘A ia kapau leva ‘oku tau foki kitautolu ki he ng ué, ‘oku mo’oni ‘a e Feitu’u na ia ke faka’osi ‘a e ng ue ko ia, ‘a ia ‘oku tu’u ia ‘i he 10.

Sea K miti Kakato: Ko e ngata’anga eni ‘a e feme’a’aki ‘a e Falé pea m l l . Tau to e hoko atu p ai.

Lord Tu’iha’angana: ‘A ia ‘oku tonu ke toe hoko atu ai ‘i he me’a ko ia.

Lord Tu’i’ fitu: Tonu p ho’o ‘Asenita ‘au ko e toki fakah mai eni ia ‘i he L pooti ko eni.

Lord Tu’iha’angana: Ko e me’a fo’ou eni ia na’e toki fakah mai. Lele koe ho’o me’a motu’a ‘a e 10 ke ‘osi pea ke toki leva...

Sea K miti Kakato: Ko ia! Ko e ‘u me’a ia na’e tukuhifo ai ki he K miti Kakato ‘e toki ‘asenita’i leva ia ...

Lord Fusitu’a: Ko e me’a fo’ou eni ia ke toki fai ki ai ‘a e tipeiti. Mo’oni koe Sea.

Sea K miti Kakato: Ka tau hoko atu ‘etau feme’a’aki. Tau to e hoko atu p ai.

Fokotu’u ke tali L pooti Fakata’u Potungae Tute & Tukupau

Lord Tu’iha’angana: Sea, na’e fai ‘a e feme’a’aki ‘aho lahi heni, ‘i he me’a ‘a e Tute mo e Tukupau pea ko eni hang ‘oku toe foki ‘a e me’a, ka ko u fokotu’u atu ke tali ia ka tau hoko atu kitautolu.

Sea K miti Kakato: Ko ia!

Lord Tu’iha’angana: Lele koe ‘i ho’o me’a motu’a ‘a ia ko e 10 ke ‘osi pea ke toki foki ki h .

Sea K miti Kakato: Ko ia Ko e ‘u me’a ia na’e tukuhifo ‘e he K miti Kakato ‘e toki ‘Asenita’i leva ia ...

Lord Tu’iha’angana: Ko e me’afo’ou toki fai ki ai ‘a e tipeiti ...

Sea K miti Kakato: Ka tau hoko atu ‘etau feme’a’aki

Lord Tu’iha’angana: Sea, na’e fai ‘a e feme’a’aki ‘aho lahi ‘i he me’a ko eni ‘a e Tute mo e Tukupau pea ko ena kuo toe foki ‘a e me’a. Ka ko u fokotu’u atu ke tali ia ka tau hoko atu kitautolu.

P loti’i ‘o tali L pooti Fakata’u Potung ue Tute & Tukupau

Sea K miti Kakato: Kalake! Ko moutolu ‘oku laum lie lelei ke tali ‘a e Potung ue T naki

Tukupau mo e Tuté ‘a e Pule’anga ‘o Tonga mo e Palani Fakata’u Tolu ‘a e Potung ué

2016,2017,2018, 2019 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea, 'oku loto ki ai 'a: Mateni Tapueluelu, Vili Manu pangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisita Tanaki Pa'anga H mai, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'i'afitu.

'Eiki Sea, 'oku loto ki ai 'a e toko hongofulu-ma-fitu (17).

Sea K miti Kakato: M l ! Ko moutolu 'oku 'ikai ke mou laumalie ki ai, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ha fakah loto ki ai Sea.

Fokotu'utu'u ng ue fakapa'anga, Pangik Pule Fakafonua 'a Tonga, Fepueli 2016

Sea K miti Kakato: M l 'aupito Hou'eiki, tali ia. Ko e 'Asenita 10.2. Fakamatala, Fokotu'utu'u ng ue fakapa'anga, Pangik Pule Fakafonua 'a Tonga, Fepueli 2016. Mou k taki 'a e T pile 'a e Pule'anga 'o fakama'ala'ala mai.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga Tukahau & Tute: Tapu mo e Sea 'o e K miti Kakato, kae kole p ha ki'i sekoni 'e 20 ke fakam 'opo'opo atu p ...

Sea, ko e l pooti ko eni, ko e l pooti ia kuo tu'utu'uni 'e he Lao ki he Kovana ko 'o e Pangik Pulé, ke ne fakah mai 'i he m hina 'e ono kotoa p ki he Fale ni. Ko e l pooti p eni ki he tu'unga faka'ekonomika ko eni 'o e pa'anga h atu 'a ia 'oku pule'i mai 'e he Pangik Pulé.

Sea, hang ko ia 'oku ...kapau 'e fakafoki p ho'omou manatu Sea, ki he mahina ko M , Sune 'i he taimi ko na'e fai ai 'a hono alea'i ko 'etau Patiseti 'i he Ta'u Fakapa'anga fo'ou ko eni 16/17 'a eni 'oku fakahoko mai. Na'e 'osi to'o mai kotoa p 'a e Sitesitika ko eni Sea 'o ng ue 'aki hono fatu ko 'o e siate folau ki he fonua ni ki he ta'u fakapa'anga ko eni, pea na'e 'i ai 'a e fakafuofua ki he anga 'a e tupu faka'ekonomika 'a e Pule'anga ki he p seti 'e 3 ke ng ue 'aki 'o fakafen pasi p eni Sea, ...mahino p foki 'a Siaina. 'Oku kei fail p 'a e tupu faka'ekonomika 'a Siaina mei he ki he 6.7 mo 8 . Ko e tu'u fakam mani lahi 'Amelika... 'oku nau fekuki p mo e faingata'a p neongo 'oku 'asi mai e tupu p seti 'e ua p tolu. 'A ia (fu'u kovi e ongo) ko hono fakalukufua Sea, 'oku faingamalie p 'a e tupu faka'ekonomika 'o e fonua,...(kovi e ongo)... ke tokoni'i 'a e ngaahi sekitoa ki he ng ue, 'a e takimamata ... ko e *service* pea peh ki he langa, ke ne hanga 'o tokonia 'a e langa hake hotau fonua. 'A ia ko hono fakalukufua p ia Sea, ko e 'omai p eni ia ke fakakakato 'a e fiema'u ko eni 'a e laó. Ka ko u fokotu'u atu ke tau tali. M l .

Fakam l 'ia 300 miliona tupu pa'anga mohe e fonua

Sea K miti Kakato: M l ! 'Oku fakafiefia 'aupito 'a e ng ue 'a e Poate ko eni. Kuo a'u eni 'a e t naki pa'anga 'a 'etau pa'anga mohe ki he pa'anga 'e 300 laka hake 'i he 300 miliona, pea te tau lava 'o fai 'a e fefakatau'aki mo muli 'i he m hina 'e hiva. Ko ia 'oku tau fakam l ki he Komisiona Pule kae 'uma' 'a e Poate 'i he ng ue lelei 'oku fai ki he tu'unga faka'ekonomika, 'Eiki N pele!

Tokanga ki he tu'unga hikihiki totongi koloa he fonua

Lord Fusitu'a: M l Sea. Tapu mo e Feitu'u na pea tapu mo e K miti. Hang ko e lave 'a e motu'a ni 'anenai, na'a ku peh 'e au kuo tau 'osi aofangatuku 'i he me'a ni, pea kapau ko eni 'oku to e fai ha feme'a'aki ki ai, pea ko e kole fakama'ala'ala heni. Ko e peesi 15 mo e 16 'oku ne hanga 'o fakama'ala'ala mai 'a e hikihiki 'o e totongi ko 'o e koloa 'i Tonga ni, 'Eiki Sea. 'A ia kapau 'oku tau peh 'oku tau poupou'i ki ha langa fakalalakalaka faka'ikonomika ki ha tu'unga 'oku 'ikai ke fu'u fai ha *deficit* 'i he lea fakapilit nia, pea 'oku 'i ai p 'a e kole fakama'ala'ala 'a e motu'a ni. Ko e palakalafi fakamuimui ko he 16. 'Oku fakafuofua 'e a'u ki Fepueli 2017 'e hiki 'a e totongi fakalukufua 'o e ngaahi koloa 'aki e p seti 'e 2.3 fakahoa ki he fakafuofua 'a e Kautaha Pa'anga Fakavaha'a Pule'anga *IMF* 'a ia ko e

<004>

Taimi: 1540-1550

Lord Fusitu'a : ... Ko e kautaha fakam manilahi eni, 'Eiki Sea. Kapau ko 'enau sivi 'etau tu'unga faka'ekon mika, 'i ai e hiki e totongi 'o e koloa 'i he tu'unga peh , 'oku kole e motu'a ni ke 'ai mai mu'a ha fakama'ala'ala ko e h hono 'uhinga. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l , 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute : M l . Sea, 'oku 'osi mea'i p ia 'e he kau Fakafofonga e talí. Mahalo ko e feinga p ke toe fakal loa atu fakataha. Ko e hang p ko kuo mea'i 'e he Hou'eiki, 'a e anga ko e hono fua ko 'a e fet 'aki ko 'a e mahu'inga 'o e koloá. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi koloa lalahi ai 'oku fakamahu'inga'i 'o fakatefito mei ai 'a e tala ko eni e me'afua ko ení.

Sea, ko e loló, foki, kau 'a e mahu'inga ko eni 'o e lolo, 'i he'ene, ko e *component* lahi taha ia, 'oku ne uesia ko 'a e fet 'aki ko 'a e anga ko 'a e totongi ko eni 'a e koloá. Ka 'oku mou mea'i p , Sea, ko e 'alu eni ke 'osi 'a e ta'u e taha, pea mo e kei.. 'Oku fakal kufuá 'oku holo 'a e totongi ko 'o e totongi lolo, ko e lahi ia, ko e feke'ike'i ko eni 'oku fai 'i he founga ko eni 'i m mani, mo e ngaahi fonua ko eni 'oku nau hanga 'o fakatupu e loló, pea to e lahi p foki mo e lolo 'oku fakatupu 'i 'Amelika. 'I he tu'unga leva ko iá, 'oku tokoni 'aupito ia ki hono holoki hifo ko eni 'a e feliuliuaki ko eni 'a e totongi koloa 'i he ngaahi taimi ko ení, 'Eiki Sea. Pea 'oku 'i ai foki 'a e ngaahi koloa ia, hang ko e ' ... mo e ' me'a peh , 'oku tau v ofi p . Ka ko e tu'u ko ki he kaha'u, hang ko e fakafuofua ko eni kuo 'omai mei he Potung ue, 'oku nau fakafuofua 'e 'i he p seti e 2.3, 'a ia 'oku kei fakafiem lie p ia, 'Eiki Sea. Kau eni ia he tu'unga ma'ulalo 'aupito p ia, 'a e feliuliuaki ko ení. M l 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : M l .

Lord Fusitu'a : Sea, 'oku ou fakam l ki he fakama'ala'ala ma'olunga mei he Minisit . Ko e 'uhinga ia 'eku fakafehu'i, he 'oku mahino mai, ko e fakalea eni 'a e peesi hoko maí. Neongo na'e hikihiki 'a e totongi 'o e ngaahi koloa.

Sea K miti Kakato : Peesi fiha ia, k taki?

Lord Fusitu'a : 15, 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Palakalafi fiha?

Tokanga ki he 'uhinga hiki ai totongi koloa he mahino holo totongi lolo

Lord Fusitu'a : Palakalafi fika 1, konga ko 'i loto. Neongo na'e hikihiki 'a e totongi 'o e ngaahi koloa fakalotofonuá, ka na'e lahi ange 'a e holo ange totongi fakam manilahi 'a e loló. 'A ia ko e 'uhinga e faka'eke'eke. Kapau kuo holo 'a e totongi 'o e lolo, 'oku 'i ai 'ene fekau'aki mo e ngaahi sekitoa kehekehe 'o e 'ekon mika, ko ia 'oku ne hanga 'o fakamamafa'i. Ko e h e me'a 'oku hiki ai e totongi fakal kufua e ngaahi koloa? Ko e 'uhinga ia e fehu'i fakal kufua, 'Eiki Sea. Pea 'oku ou fakam l p ki he tali 'a e 'Eiki Minisit , ka 'oku kei tu'u nenefu p , m l .

Sea K miti Kakato : M l 'aupito. Na'e 'osi fokotu'u mai ke tau p loti'i. Kalake. 'Eiki N pele, me'a mai koe, kae toki hoko a Ha'apai Fika 12.

Lord Nuku : Ko e 'uhinga p , 'Eiki Sea, koe'uhí, ko e fakafuofua ko ki he tu'u ki he kaha'u, 'oku holo ia 'i he peesi 6. Holo'aki 'a e p seti 'e 1.4, ka ko e 'uhingá, ko e ngaahi fakamatala ko 'oku fet 'aki kehekehe 'a e ngaahi fakamatalá, ka koe'uhí ko e hang eni ia ha *forecast* ki he kaha'u.

Sea K miti Kakato : Palakalafi fiha ia?

Lord Nuku : Fakafuofua ki he kaha'u, peesi 6. Palakalafi 1 p . Ko e fakamatala eni ko ki he 2016.

Sea K miti Kakato : Hoko atu.

Tokanga ki he t kehekehe fakamatala 'e holo totongi lolo

Lord Nuku : Ko ia, ko e 'uhinga ke fakama'ala'ala mai e tu'ungá, Sea. Pea ko e me'a ko eni, hang ko e 'uluaki fehu'i ia ki he'ene tu'u ko ki he'ene holo. Ka 'oku fakamatala 'i he tafa'aki e taha 'oku 'i ai e tupu. Pea ko e h 'a e tu'unga ko 'oku tau 'i ai 'i he taimi ni? Pe 'oku makatu'unga eni 'i he koe'uhí 'i he fakafuofua 'e he Pangik Pule. 'A ia ko e faka'ikon mika ia he 2017, 'e toe holo p mo ia 'aki e 1.9, 'i he peesi 10 ia, p seti. Ka ko e fiema'u p koe'uhi ke hanga 'e he kakai 'o 'ilo'i 'a e tu'unga ko 'oku 'uhinga ai 'a e anga ko e ngaahi fika ko eni 'oku 'omaí. Ko e peesi 6 'oku 1.4, 'a ia 'oku makatu'unga ia 'i he me'a ia 'e taha. Pea ko 'ene peesi ko 10, 'a ia 'oku holo ai ko 1, p seti e 9, p seti. Ki he tupu faka'ikon mika. Ko e ngaahi holo foki ko ení, Sea, 'oku mahu'inga 'aupito eni ia koe'uhí ki he anga ko tu'u 'a e fonuá, he ko e v sone eni ia ki he 16/17, 'a ia 'oku tau lolotonga fononga aí, Patiseti faka-pa'anga. Pea ko e fiema'u ke ki'i fakama'ala'ala mai mei taumu'a, ke makatu'unga lelei, koe'uhí ke lava e kakai 'o to e faka'uli fakalelei he anga ko 'enau fokotu'utu'u ng ué, he 'oku pau ke fononga fakataha p 'a e Pule'angá mo tu'a.

Lord Fusitu’a : Ko e ki’i tokoni p ki he ‘Eiki N pele kapau ‘e laum lie lelei. Ko e

Sea K miti Kakato : ‘Eiki N pele, ‘oku ke tali e tokoni?

Lord Fusitu’a : Te ke laum lie lelei p ki ai? Ko e tupu p seti e 1.4 ko ‘oku ke me’a ki ai, ‘oku mo’oni ‘aupito ia, pea ‘oku h ngalingali t kehekehe ia mo e me’a ko ‘i he peesi 10. Ka ‘oku malava p ke hikihiki hake e totongi e koloa, kae kei tupu faka’ekon mika. ‘A ia ‘oku ‘i ai e tupu faka’ikon mika, ka ko ‘eku fiema’u, pe ko e h e ngafa ‘e hilifaki ki he kakai e fonuá, ‘i he tupu faka’ikon mika ko ia? ‘A ia ko e fehu’i faka’ekonomika fakal kufua ia. ‘Oku h ‘oku ‘i ai e tupu faka’ikon mika, ka ‘oku kei hikihiki pe ‘a e totongi e koloa, ‘a ia ‘oku hilifaki mai e tute kiate kinautolu. ‘a ia ko e fiema’u e *detail* pe ko e fakaikiiki, pe ko e fakama’ala’ala, ke tau ‘atu ...

Sea K miti Kakato : M 1 . ‘Eiki N pele, to e hoko atu pe kuo mahino ia?

Lord Nuku : ‘Oku ou fakaongoongo atu, Sea, ki he tali mei he Pule’anga.

Sea K miti Kakato : Mal . ‘Eiki Minisit . Minisit Polisi.

‘Eiki Minisit Polisi : M 1 Sea. ‘Oku ou kole p ke u ki’i tokoni atu he ki’i kongá ko iá, ki he me’a ‘oku tokanga ki ai e Fakafofonga N pele mei ‘Eua. Kapau te ke vakai p ki he me’a na’a ne fehu’i mai he peesi hono 6. Ko e me’a ‘oku tokanga ki ai ‘a e fo’i p seti e 1.9, ‘a e fo’i tupu, ko e *profit*, ko e tupu faka’ekon mika ia. ‘Oku ki’i holo si’i ki he p seti e 1.9, ‘a ia na’e ki’i lahi ange kimu’a, ka ‘oku ki’i holo hifo ‘o 1.9. Ko e tu’u ko ‘a e kongá ko ia ‘i he peesi hono 16, ko e peseti ko , ko e *inflation* ia. Na’e ‘alu hake, ngalingali ‘e ‘alu ki he 2.3. Kapau ‘e ki’i hiki hake *inflation* ki ‘olunga, ke ki’i holo ‘a e tupu, ‘a e *profit*. Ko e ‘uhinga ia ‘a e ki’i fo’i me’a ko iá. Na fetaulaki lelei p naua, Sea.

Sea K miti Kakato : M 1 . Mal ‘aupito. Ngali kuo. Kalake, tau p loti.

Vili Hingano : Sea.

Sea K miti Kakato : U , k taki. Ha’apai 12.

Vili Hingano : K taki p , Sea, na’a ku ki’i taimi p , na’a ku vakai ki he Hou’eiki pe ‘oku nau laum lie lelei ke... Sea, ‘oku ou fakam l ‘aupito au ki he lipooti ko eni, ki he fokotu’utu’u ng ue fakapa’anga ko eni, Fepueli 2016, pea mei he Pangik Pule Fakafonua ‘a Tonga. ‘I ai e me’a m lie, Sea, na’a ku fakatokanga’i. ‘Asili ai he kuo ngalo foki, he ko e lava eni ia e m hina e taha foki ‘etau ‘i he me’a ko eni, pea toki to’o mai eni ia e pepá ia. Na’e ‘i ai e me’a na’a ku fakatokanga’i, Sea, ‘i he l pooti ko eni. ‘A e hanga ‘e he ngaahi fonua lalahi, kau ai a ‘Amelika, Nu’usila, ‘Asitelelia, Siaina, Siapani. Ke nau fai tu’utu’uni ki he’enu Pangik Pule. Ke liliu e ngaahi *policy*, ke ‘alu fakataha pea mo e taimi, pea mo e mo’oni’i me’a ‘oku hoko fakalotofonua ki he ‘ekon mika ‘o honau ngaahi fonua taki taha. Na’a ku faka’ofa’ofa’ia ‘aupito, Sea, kapau ‘e toki me’a p ki ai e Hou’eiki, ‘i ha’anau faingam lie, ki he peesi, fika 1 p ‘i he peesi 7. ‘Oku ‘asi ai e ngaahi fakamatala ko eni ki he ngaahi faitu’utu’uni ‘a e ngaahi fonua ki honau ngaahi pangik ke fai e ngaahi liliu ko eni ki he ngaahi *policy* faka’ekon mika ‘o e ngaahi fonuá, ko e

‘uhingá ke lava ‘o feau ‘a e ngaahi ta’au faka’ekon mika ko eni ‘oku hoko ko eni. Pea na’a ku faka’ofa’ofa’ia ‘aupito ‘i he ng ue ko kuo nau fai, Pea ‘oku ou fakam l lahi ki he K vana mo ‘ene kau ng ue, koe’uhi ‘oku nau fai ‘a e me’a tatau ...

<006>

Taimi: 1550-1600

Vili Hingano: .. ki hono fakam ’opo’opo pea ki hono punipuni ‘a e ngaahi *policy* hotau fonua ni ke ‘alu fakataha p pea mo e ngaahi nga’unu ko eni fakam mani lahi ‘i he ‘ekon miká ‘oku fai. ‘

Tokanga ki he ngaahi kautaha fakapa’anga ‘ikai ko ha pangike

Oku ‘iai ‘a e ki’i me’a ‘oku fai ki ai ‘a e tokanga Sea, pea ko e tokoni p eni ki he ‘etau ng ue. ‘I he peesi 27 ‘oku ‘i ai ‘a e fakamatala ko eni Sea. Tokanga’i ‘o e ngaahi kautaha fakapa’anga ‘ikai ko ha pangik . Peesi 27 fakamolemole hou’eiki. Palakalafi fakamuimui, ‘oku ‘i ai ‘a e ki’i fakamatala ko eni. Tokanga’i ha ngaahi kautaha fakapa’anga ‘ikai ko ha pangik . ‘A ia ko e me’a ko eni ‘oku mahino ki he motu’a ni Sea, ‘oku fokotu’u mai heni ‘a e fokotu’utu’u ng ue ko eni ‘a e Pangik , ‘oku nau lolotonga fa’u ‘a e ngaahi Lao, ke fakah mai ki he Fale ni, pea ko e ngaahi Lao ko eni ‘oku kau ai ‘a e ngaahi me’a ko eni Sea, te u lau atu p fakatatau ki he ‘etau Tu’utu’uni Ng ue ko eni mei he tohi ko eni. ‘Oku kau ‘i heni ‘i he fakalelei ki he Lao ki he Pule’i ‘o e Fetongi Pa’anga Mulí, ke fakam lohi’i ‘a e ngaahi mafai ‘o e Pangik Pule Fakafonua ‘a Tonga ki hono pule’i ‘a e ngaahi kautaha fakafetongi pa’anga muli. Ko e ngaahi Lao eni ‘e fakah atu ki he to’u Fale Alea ‘o e ta’u 2016. ‘Oku kau ki ai ‘a e Lao Fakatonutonu ki he pule’i ‘o e fetongi pa’anga muli. ‘Uluakí ia.

Ua, Lao ki he ngaahi Kautaha N Iiki.

Tolu Lao ki he Ngaahi Kautaha N Pa’anga pea mo e Lao ki he Kul iti ‘Iunioni.

‘Oku lolotonga fa’u ‘a e ngaahi Lao, ‘io ‘oku kau hifo mo e ngaahi me’a ko ena Sea ‘i he ngaahi me’a ‘oku ng ue ki ai ‘a e pangik , ke fakalao’i ke fakah mai ki he Fale ni. Pea ‘alu hifo ia ki he palakalafi fakamuimui p ‘o e fo’i kongá ko ia Sea ‘oku peh , ‘oku lolotonga lele foki mo e ng ue ki hono l sisita, mo t naki ‘a e ngaahi fakamatala ‘o fekau’aki, mo e ngaahi kautaha fakapa’anga ‘oku ‘ikai ko ha pangik , ‘oku nau lolotonga fakahoko ng ue ‘i Tonga ni.

Sea, ko e me’a ia ‘oku fie fakahoha’a ai ‘a e motu’a ni, ‘i he kongá ko eni ‘o e fokotu’utu’u ng ue ko ia ‘oku fai ‘e he pangik . ‘Oku ou tui au ko Fepueli eni, ka ‘oku ou fakatokanga’i kuo ‘osi fakah mai ‘enau L pooti ko eni ki ‘Akosi ‘o e ta’u ni, p . ‘Oku ou tui p mahalo na’a ‘oku to e ki’i *update* ange ia ka ‘oku te’eki ai ke lave’i ‘e he motu’a ni ki ai. Ka ko ‘eku fie fakahoha’a ‘i he me’a ko eni, ko e ‘uhingá he ‘oku tuhu’i tonu mai heni –ngaahi kautaha pa’anga ‘oku ‘ikai ko ha pangik . ‘A ia ko e fakakaukau ‘a e motu’a ni Sea, ‘oku kau ai ‘a e ngaahi me’a ko eni. Kau ai ‘a e ngaahi talafi pa’anga mei mulí, kau ai ‘a e fanga ki’i kautaha n fakalotofonua ko ia ‘atautolu ‘i Tonga ni. ‘E kau ai mo ha ki’i kautaha fakafotofonua ‘oku ne ng ue’aki ‘a e me’a ‘oku ui ko e ‘iate, p ko e l langa kae n atu ‘a e pa’anga. ‘E kau heni ‘a e ngaahi kautaha toutai. ‘A ia ko e ngaahi me’a eni ‘oku fai ki ai ‘a e hoha’a ‘a e motu’a ni Sea. ‘Oku lolotonga fai ‘a e ng ue ki ai,

pea 'oku ala atu 'a e Pule'angá ke fai hono fakalao'i pea mo hono l sisita, 'o fakatatau pea mo e me'a ko eni 'oku nau l pooti mai ko eni. Pea ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'á Sea. Ko e 'uhinga ko eni 'a e fakahoha'a 'oku fai atú, ko e taimi ko eni 'oku tau ala atu ai ki aí, 'oku m nava lelei 'a e ngaahi pangik ia. 'A ia kapau te tau to'o mai 'a e totonu 'a e fanga ki'i kautaha ko ení tau peh ko e ko e ki'i kautaha n . Ka tau ka to'o mai 'a e totonu ko ia 'oku fai 'e he ngaahi kautaha n ko ení ki he kakai 'o e fonuá, 'o laiseni mo l sisita, pea 'oange mo e tu'utu'uni ke ne muimui'i. Kiate au Sea 'oku 'i ai 'a e hoha'a 'a e motu'a ni. Ko hono 'uhingá, 'uluaki, 'e 'ikai ke 'i ai ha taha ia 'e ha'u 'o 'omai ha'ane fu'u ngatu launima ki he Pangik Fakalalakaká, p ko e Pangik BSP p ko e ANZ p ko e Pangik Mbf 'o tuku ai ke fai ha'ane n . 'E 'ikai ke tali ia 'e he ngaahi pangik ko eni.

Tokanga ki he uesia kakai fonua he faitu'utu'uni ki he ngaahi kautaha ta'efakapangike

Ko 'eku fakatokanga'i ko eni 'a e fakamatala ko ení Sea, hono fakalao'i ko eni mo hono fai 'o e tu'utu'uni ko ení ki he ngaahi kautaha 'oku 'ikai ke fakapangik . 'Oku 'i ai 'a e manavasi'i 'a e motu'a ni 'e uesia 'a e kakai 'o e fonua. 'E mole honau ngaahi faingam lie, ko 'enau fanga ki'i fie ma'u fakavavevavé, 'oku nau to'o p 'a e ki'i ta'ovala lele mai mo ia ki he ki'i kautaha n . Tukuatu 'a e ki'i ta'ovalá ai kae 'omai 'a e ki'i tola 'e 200. 'Oku 'ikai ke lava ia 'o fai ki he pangik 'o hang ko e me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e ng ue pea mo e fokotu'utu'u ng ue ko eni 'oku 'omai.

'Eiki Minisit Polisi: Sea ke u ki'i tokoni ange mu'a ki he Fakafofonga.

Vili Hingano: 'Ikai ke u tali ia 'e au Sea.

Sea Komiti: 'Oku 'ikai ke tali ia 'e he Fakafofonga.

'Eiki Minisit Polisi: Fakatonutonu..

Vili Hingano: Ko e h 'eku halá Sea?

'Eiki Minisit Polisi: Ko e ki'i l pooti ia ko ení, ko e taimi ko ia 'e ha'u ai 'a e fanga ki'i Lao ko iá, ko e toki taimi ia te tau alea ai he *detail* ko p 'oku totonu p 'ikai, ka 'e ha'u 'a e fanga ki'i Lao ko iá. Ko ia p Sea.

Sea K miti: M l . Hoko atu Ha'apai 12.

Vili Hingano: Sea, 'oku ou fakam l ki he 'Eiki Minisit , 'oku 'i ai p 'ene mo'oni ko e 'uhingá 'oku te'eki ai ke h mai 'a e Lao. Ka ko e 'uhingá foki 'oku tau lolotonga 'i ai 'i he fokotu'utu'u ng ue fakapa'anga ko ení, pea 'oku tonu p ke fai 'a e talanoa ki ai. Pea kapau 'e toki ha'u p 'a e Lao ia, 'oku ou tui 'e toe ki'i 'at lahi ange ai 'etau ng ué, mo 'etau talanoa ko eni ki he me'a ko eni 'oku fai ki ai 'a e faka'amu 'a e motu'a ni. Ko hono fakatokanga'i p eni ia 'e he motu'a ni 'a e ki'i konga ko ení Sea, pea 'oku ou loto p au ke fai p hano fakatokanga'i he'etau ng ue ko e 'uhingá, kuo mei 'osi 'a e efiafi ni.

Eiki Minisit Polisi: Ko ‘eku fakatonutonú pe ‘a’aku ia, ko e ‘uhinga ko e l pooti mai p ia ka tau tali ka tau hiki, kae toki ha’u ‘a e Lao. Ko ia p ia hou’eiki ‘a e fakatonutonu.

Sea K miti: M l ‘aupito. Hoko atu koe Ha’apai 12.

Tokanga ki he uesia faka’ekonomika e fonua he ngaahi tu’utu’uni ng ue fakapa’anga Pule’anga

Vili Hingano: M l Sea. Ko ‘etau ng ué ‘oku ‘i ai ‘a e ‘u *stage* kehekehe ‘oku fai ai. Ko ‘etau hanga ko eni ‘o *review* ‘a e ngaahi l pooti ko eni ‘oku ‘omai ko eni, ko ‘etau hanga ‘o ‘analaiso, ko e ‘uhingá ke tau ma’u ha lelei ki he ta’u fakpa’anga hokó , ko e h ‘a e ng ue. ‘Oku ‘uhinga peh ‘oku ‘ikai ke ‘uhinga noa’ia ‘etau talanoa ko eni mo e founa ng ue ko eni ‘oku ‘omai ‘e he Falé, ke tau siofi ai ‘a e L pooti ko eni. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi me’a ia heni ‘oku mahu’inga ke tau siofi, pea fai ‘a e talanoa ki ai. He ko u ‘ilo ‘oku tu’u telinga mai ‘a e kau ng ué ia p ko e *Ministry* p ko e Potung ue ‘oku fakahoko ‘i he Fale ni hono talanoa’i ‘enau L pooti. Ko e ‘uhingá ke *implement* ha me’a fo’ou mo ha me’a ke toe lelei ange ‘a e ng ue ki he kaha’u. ‘Oku ou tui p ‘oku tonu p ke mea’i ‘e he Minisit , ‘oku ‘i ai p ‘aonga ‘etau ngaahi talanoa ko eni ‘oku fai ko eni Sea. Kae tuku p mu’a ke hoko atu. Sea, ko ‘eku tokanga p ‘a’aku ia ko e ‘uhinga ko e faingam lie ko eni ‘oku lolotonga ‘inasi ai ‘a e kakai ‘o e fonuá ‘i he ng ue ‘oku fai ‘e he fanga ki’i kautaha n iiki ko eni. ‘A ia ‘oku tokoni lahi ‘aupito nautolu ki he langa fakalalakaka faka’ekon mika ‘a e fonua ni. ‘A ia ko e me’a ko eni ‘oku hoko ko ení, ko hono fakalao’i ko eni mo hono to e ‘oatu ‘a e ngaahi Tu’utu’uni ko ia ke nau muimui ki aí, ‘e ‘ikai ke to e fu’u kehekehe ia pea mo e pangik . ‘A ia ‘e mole ‘a e fo’i tau’at ina ko iá, pea mole mo e fo’i faingam lie ko iá, pea mole mo ‘enau totonu ‘oku lolotonga ng ue p , pea ‘oku lolotonga lele lelei p ia he ‘oku nau tokoni ai ki he ‘ekon mika fakalukufua ‘a e fonuá ‘oku lolotonga fakahoko ‘i Tonga ni. ‘A ia ‘oku ‘uhinga peh Sea ‘a ‘eku hoha’a.

Kole Pule’anga ke nau vakai’i ngaahi polisi ke hilifaki ngaahi kautaha ta’efakapangike

‘Oku mahino kiate au ‘i he me’a ko ení, ‘oku ‘i ai ‘a e fo’i me’a ‘e 2 ‘oku taukave’i mai ‘a e ‘uhinga hono fai ai ‘a e ng ue ko eni. ‘Uluaki, ko e ngaahi fetuku hala’i ko ia ‘o e pa’angá, pea ua, ko e feinga’i ke ta’ofi ‘a e fa’ahinga ng ue fakatautoitoi’aki ‘a e pa’anga. ‘A ia Sea ko ‘eku ‘ilo ko ia ki he fanga ki’i kautaha n ko eni ko e ‘at he ‘at ‘enau ng ue ‘oku fai. Tau peh ko ‘eku fakat t p ki he kautaha N ko eni ‘a e *Five Star*, ko e *SPBD* mo e h fua ‘a e fanga ki’i kautaha n iiki, ‘oku tu’u ‘a e ngaahi papá he ve’ehala. Ko ‘etau ‘unu atu ‘o ala kia nautolu he me’a ko ení, hang kiate au ‘oku tau feinga’i ‘e tautolu ia ke sai ‘a e ngaahi pangik kae faka’ofa ‘a e fanga ki’i kautaha n ‘a e m tu’a Tonga ko eni ‘oku nau tokoni p mo fakafaingam lie’i fakas niti ‘a e kakai ‘o e fonua. ‘A ia ‘oku peh ‘a e fakahoha’a Sea ‘a e motu’a ni ‘i he fokotu’utu’u ng ue ko eni ‘oku fai ko eni. ‘Oku ou peh Sea, ‘oku tonu ke to e fai ha sio ki he me’a ko eni. ‘Oku ou kole atu ki he Pule’angá, ke nau k taki fakamolemole. Nau hanga mu’a ‘o *review* ‘a e fokotu’utu’u ng ue ko eni ‘oku ‘omai ‘e he Pangik , ‘o hang ko e me’a ko ia na’a ku fakahoko atu ‘i he peesi 7, ‘a e hanga ‘e he ngaahi fonua lalahí ‘o fai tu’utu’uni’i ‘enau pangik Pulé, *review* pea fakafo’ou ‘a e ngaahi *policy*, ke fakafaingam lie’i ki he kakai ‘o e fonua. Tonu ke fai p ‘a e me’a tatau ‘o hang ko eni ‘oku fakahoko ko eni. *Review* ‘a e fo’i kongá ko ení, ke

‘oua ‘e uesia ‘a e fanga ki’i kautaha n iiki, he ko e taimi ni ko e ‘alu atu ha ki’i finemotu’a ‘i Ha’apai ke ‘alu ‘o l langa ‘o ‘ai ha’ane fo’i fute, kuo pau ke l sisita hono hingoá ‘ona ke ‘ave ki he Potung ue. Kapau ‘e hola mai ki Tonga ni, ‘e fakafoki fakapule’anga atu ki Ha’apai. Ka teu folau ki muli ‘e ta’ofi ‘a e folau ki muli ke feinga’i ‘a e fo’i futé ke lava. Ka ko e anga ‘etau nofo fevetokai’aki pea fefaka’apa’apa’aki ‘i Tongani. Sea, ko hotau ‘ulungaanga ia ‘o tautolu, te tau lava p ‘e tautolu ia ‘o *settle*..

<008>

Taimi: 1600-1615

Vili Hingano: ... e ngaahi me’a ko eni, ko ‘etau ‘unu atu ko ke fakalao’i pea fakapepa’i e ngaahi me’a ko eni, ‘oku ‘i ai e manavasi’i he motu’a ni Sea, mole hotau faingam lie pea mole pea mo e totonu ‘oku ma’u ‘e he kakai ‘o e fonua. Sea ‘oku ou lave’i p ‘e au ia kuo ke tokanga mai ki he motu’a ni ko e ‘uhinga ko e taimi, pea ‘oku kei toe p e ki’i me’a ke u fai ki ai e ki’i fakahoha’a Sea.

Sea K miti Kakato: Sai, ‘a Hou’eiki, k taki, Tokoni Pal mia?

Fakama’ala’ala ko e l pooti ke ‘omai tu’unga ‘i ai Tonga he’ene tupu faka’ekonomika

’Eiki Tokoni Pal mia: Sea tapu mo e Feitu’u na tapu mo e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale, ko e ‘ai p ‘e au ke fakatokanga’i mu’a ‘e he Fale Sea ko e ‘omai p eni ia e l pooti ‘o e tu’unga ‘o e ‘ekon mika mo e fakafuofua ‘o e ‘ekon mika ki he m hina, ngaahi m hina hoko maí. Ko e me’a ko eni fekau’aki mo e fokotu’utu’u ng ue faka’ekon mika p ko e h ‘etau ngaahi lao, ko e h e ngaahi, me’a ia ko ia ‘e toki ha’u ... toki ha’u ia ‘a mui. Ko e l pooti ia ko eni ko e talamai ko e tu’unga ‘o e ‘ekon mika ‘a Tonga ni. Ko e me’a ‘e ala hoko he ngaahi m hina ka hoko mai. Ko e me’a ko eni ‘oku tokanga ki ai ‘a e Fakafofonga ‘oku mo’oni p ia ‘oku ‘i ai e ngaahi me’a ai ‘oku tonu ke fakatokanga’i ka ‘oku ‘i ai e taimi ia ‘e toki fai ai e ng ue ko iá ke tau sio ko e h e me’a ‘e toe tupulekina ai e ‘ekon mika, ko e h e ngaahi ng ue ‘oku tonu ke tau fai ke toe tokangaekina ai ‘a kinautolu ko eni ‘oku tokanga ki ai ‘a e Fakafofonga. Ka ko e l pooti ia ko eni Sea ko e talamai p ia ko e tu’unga eni ‘oku tau ‘i ai, ko e tu’unga eni ‘e ala hoko ‘i he m hina ka hoko mai. Ko ia na’e ‘ai ke fokotu’u atu Sea ke tali ai leva e l pooti ia, he ko e talamai p ia ko e tu’unga eni. ‘Oku ‘ikai ke, ko e me’a ‘oku tokanga ki ai ‘a e Fakafofonga, lahi e taimi ia ke toki fai ha talanoa’i ha ngaahi founa te tau ala tokoni ki ai hei’ilo na’a toe lava ai ‘o to e lelei ‘a e ‘ekon mika ‘i he tafa’aki ko eni e *grassroots*. Ko ia p Sea kae fokotu’u atu ai leva ...

Sea K miti Kakato: M l , m l ‘aupito ‘a e fakamaama ‘oku fai mei taumu’a ka tau kole atu Hou’eiki te tau ki’i lepa h ka tau toki hoko atu ‘apongipongi koe’uh ‘oku kei ‘i ai p e me’a ke tokanga ki ai ‘a e kau M mipa pea ‘oku ou fakam l atu ‘i he lava lelei ‘o e fatongia ‘o e efiafi ni ka tau liliu ‘o **Fale Alea**.

(Pea na’e liliu ‘o Fale Alea pea me’a hake ai p ‘a e ‘Eiki Sea Le’ole’o ‘o e Fale Alea, Lord Tu’i’ fitu ki hono me’a’anga)

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito Hou’eiki, ka mou k taki mu’a, mou ki’i me’a hifo. Kole atu p ‘a e ki’i taimi nounou ko eni Hou’eiki kae ‘oua te mou tuput maki. Tu’unga ‘i he fet ’aki holo e fakatonutonu ‘eku ‘asenita, ko ia ‘oku ou kole ai ke mou ki’i me’a p miniti ‘e nima kae feinga ke to’o atu e konga e ‘ l pooti ke fakapaasi kae lava ke ‘alu hake ke fika k toa ke tatau ‘etau ma’u ki he ‘asenita kae ‘oua ‘e to e fakafehu’i e motu’a ni he taimi ‘oku ou hokohoko atu ai ‘eku fika, lolotonga ‘etau lele he hiva ‘oku tau foki ‘o hongofulu. Ko e ‘uhinga p ia ko e ‘ai ke fakakakato ‘etau ng ue ka mou laum lie lelei, kole ki he Sea ‘o e K miti Kakato ke l pooti hake e ngaahi l pooti kuo maau ke fokotu’u mai ki he Fale.

L pooti ngaahi ng ue kuo lava mei he K miti Kakato

Penisimani Fifita: Tapu ki he ‘Eiki Sea ... (kovi ‘a e ongo) ... Tapu ki he ‘Eiki Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki Minisit ‘o e Kapineti. Tapu ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e kau N pele. Tapu ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai. ‘E Sea ko e l pooti mei he K miti Kakato ki he Fale Alea ki he ngaahi ng ue na’e tukuhifo ki he K miti Kakato kuo lava ‘a e ng ue ki ai.

Lao Fakaangaanga Fika 10, 2016, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Pule’i ‘o e Toutai 2016. Na’e tali ke tuku atu ki he K miti Lao ke fai ha vakai ki he lao ni mo ha talanoa mo e kau toutai mo e kakai. Lao Fakaangaanga Fika 11, 2016, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 3 ki he Ng ue Faka-Pule’anga 2016, tali ‘a e kole ‘a e Pule’angá ke fakafoki ‘a e lao ni. L pooti ‘a e Komisoni Fili ki he 2015 na’e tali. L pooti ‘a e Poate Sino’i Pa’anga M l l mei he Ng ue 2014/2015 na’e tali. L pooti ‘a e ‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale ki he ta’u 2014/2015, Sea na’e tali. Potung ue Ngoue, Me’atokoni, Vaot t mo e Toutai 2014 na’e tali. Fakamatala ‘Ea, Ma’u’anga Ivi, Ma’u’anga Fakamatala, Tokangaekina ‘o e Fakatamaki Fakanatula ... Feliuliuaki ‘o e ‘Ea mo e Fetu’utaki 2015, Sea na’e tali eni. Potung ue *Statistic* ‘o Tonga 2014, na’e tali. Potung ue Fefakautau’aki, Takimamata mo e Ng ue ‘a e Kakai 2012/2013 mo e 2014 na’e tali.

Fekau’aki mo e Fakataukei ki he Ako Ng ue ki he Vakai Fakalukufua ki he Koniv sio ‘a e Ngaahi Pule’anga Fakatahataha ki he Fakafepaki’i ‘o e Ta’efaitotonu, *UNCAC, Nadi, Fiji*, ‘aho 20-21 ‘o Siulai 2015 na’e tali. Konifelenisi hono 16 ki hono fakafepaki’i ‘o e ta’efaitotonu, ‘aho 2-4 ‘o *Malaysia* na’e tali. Fakataha ‘a e Hou’eiki Fale Alea ‘o *Asia* Tonga ke fakangata ‘a e mali kei ta’u si’i, ‘aho 25 ‘o M ’asi na’e fakahoko ia ki *Nepal* na’e tali. Fakataha ki hono tali ‘o e ‘asenita ki he Fakalakalaka ‘o e 2030 na’e fakahoko eni ‘i he ‘aho 25-27 ‘o Sepitema 2015 mo e fakataha lahi hono 70 ‘a e ngaahi Pule’anga Fakatahataha na’e fakahoko eni he ‘aho 28-29 ‘o Sepitema 2015, Sea na’e tali.

Konifelenisi ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea fekau’aki mo e tupu tokolahí mo e fakalakalaka ‘i he teuteu atu ki he fakataha *G SEVEN* ‘i *Shima, Tokyo*, Siapani, ‘aho 26-27 ‘o ‘Epeleli 2016 na’e tali. Konifelenisi faka-Fale Alea fakam mani lahi ne fokotu’u ‘e he kautaha feng ue’aki faka-Fale Alea fekau’aki mo e Pangik ‘a M mani mo e *IMF*, na’e fakahoko eni ‘i *Washington D.C* ‘Amelika ‘i he ‘aho 10-12 ‘o ‘Epeleli 2016, na’e tali. Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga Tongá ki he ta’u ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2015 na’e tali. L pooti Fika 1/2015, K miti Tu’uma’u ki hono Fakafepaki’i ‘o e Ta’efaitotonu, tali fakataha mo hono fakatonutonu. L pooti ‘A’ahi faka-Fale Alea ki he Vahefonua Niuafou’ou na’e tali. Fakamatala Fokotu’utu’u Ng ue Fakapa’anga Pangik Pule Fakafonua ‘o Tonga, ‘Aokosi 2015 na’e tali. L pooti Fakata’u Potung ue T naki Pa’anga Tukupau mo e Tuté na’e tali. ‘Eiki Sea ko e kakato ia e ngaahi fatongia na’e tukuhifo ki he K miti Kakato, m l ‘aupito.

P loti'i 'o tali L pooti Komisoni Fili ki he 2015

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakam l atu ki he Sea 'o e K miti Kakato 'ene ng ue, 'oku ou kole ki he Kalake ke tau p loti ai leva e ngaahi l pooti kuo fokotu'u hake mei he K miti Kakato. Ko ia 'oku loto ke tali 'a e L pooti Komisoni Fili ki he 2015, fakah 'aki e hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, M teni Tapueluelu, Vili Manu'opangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipului, 'Akosita Havili Lavulavu, Sosefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai mo e Tute, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 16.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'oku tali ia, Hou'eiki tau ki'i fakam lohisino *exercise* ai leva e toenga ko eni e p loti tahataha ko eni pea mou toki me'a atu p 'oku mou fiti. Ko ia 'oku loto ke tali e L pooti 'a e Poate ...

Lord Nuku: Sea ko e ki'i fokotu'u atu Sea ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Sino'i Pa'anga M l l mei he Ng ue, ko au ...

Lord Nuku: Ko e ki'i kole atu, he 'ikai ke lava ke ke p loti'i fakalukufua?

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko u tali atu au ke...

Lord Nuku: Ko e ki'i fokotu'u atu p pea kapau 'e fiem lie e Feitu'u na ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia.

Lord Nuku: Pea ka ko e h p me'a e Feitu'u na ...

P loti'i fakal kufua 'o tali 'a e 'u Lipooti mei he K miti Kakato

'Eiki Sea Le'ole'o: M l ho'omou laum lie lelei, na'e fai 'eku tu'utu'uni peh 'anenai pea mou fakatonutonu mai au, ka ko 'eku 'ai atu ko eni m l ho'omou toe ... Ko ia 'oku loto ke tali k toa 'a e ' l pooti kuo fokotu'u ki he Fale Alea 'o Tonga, ' fokotu'u l pooti kuo tuku hake mei he Sea 'o e K miti Kakato, fakah 'aki 'a e hiki nima pea fakataha pea mo e fakatonutonu 'o e L pooti Fika 1, 2016, K miti Tu'uma'u ki he Fakafepaki'i 'a e Ta'efaitotonu. Ko ia 'oku loto ke tali k toa fakalukufua 'a e p loti he ngaahi l pooti ko eni, fakah 'aki e hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, M teni Tapueluelu, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipului, 'Akosita Havili Lavulavu, Sosefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai mo e Tute, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana. 'Eiki N pele Nuku.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Fakam l atu ...

Kalake T pile: Sea loto ki ai ‘a e toko 17.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Kuo tali kotoa ‘etau l pooti ko ia. Pea ko e anga ia ‘etau ng ue. Me’a ke fakanounou pea fakanounou. Ko e ‘ai eni ke ... ke tau fakal loa ‘oku mou talamai ke tau fakanounou. Pea ‘oku ou fakam l atu he ng ue lahi, ka hoko leva ha’aku tu’utu’uni pea mou talangofua ‘oua te mou to e ‘ai ke fakal loa ‘etau ng ue. Me’a mai e ‘Eiki N pele, ‘oku ke toe feinga mo koe ke fakal loa?

Lord Fusitu’a: ‘Ikai.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

Lord Fusitu’a: Ko e ki’i kole fakama’ala’ala p Sea. K taki ko e 10.3, 10.4 mo e 10.4.1, ko e h ko e me’a ‘oku hoko ki ai? Na’e te’eki ke p loti’i ... Te tau toe ... he na’e p loti’i p ia mei he 10.4.2 ki mu’a?

‘Eiki Sea Le’ole’o: Fakaongoongo p ki he ‘asenita N pele .

Lord Fusitu’a: ‘E fai p ha feme’a’aki ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia. Ko ‘eku feinga eni ...

Lord Fusitu’a: Poupou.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ke faka’ata’at atu ‘oua te mou to e puputu’u fe’ vangafemaleleaki holo he’etau ‘asenita ...

Lord Fusitu’a: M l .

‘Eiki Sea Le’ole’o: Kuo lava kakato atu e fu’u *part one* ko , ko e *part two* ‘apongipongi ‘oku tau toki foki leva ki he *number* tonu ‘aupito.

Lord Fusitu’a: Ko ia Sea toki fakahoko ia ‘apongipongi, m l .

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito e ... Ko eni kuo tali lelei kotoa ho ‘ folau kotoa. Teuteu mo ho’o to e ‘ folau, Hou’eiki ka ko hono fakak toa ko u fakam l atu fakafofonga’i atu e Sea ‘o e K miti Kakato ho’omou ng ue m lohi, fu’u l pooti ‘e 16 ko eni ko e ng ue kotoa ia ‘a e Pule’anga pea ‘oku ‘omai ki he Fale, ho’ata ki tu’a ‘etau ng ué pea ‘oku ou fakamon ’ia atu e efiافي ni. Mou ‘o lotu, ma’u ha’amou ivi, mou me’a mai ‘apongipongi tau kau mo e ‘Eiki ke hoko atu ‘etau ng ue. Ko hono fakak toa na’e ‘i ai e me’a na’e tokanga ki ai ‘a e Tokoni Pal mia, ‘oku ou tui p te u toki fai ha’aku fakahoha’a ki he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea fekau’aki mo ‘etau me’afaka’eiki ‘i Fisi kae toki maau ia pea ‘e l pooti pongipongia atu ki he Feitu’u na. Fakak toa ‘oku ou fakam l atu, ki’i me’a mai ‘a Ha’apai 13 ‘oku hokohoko ho’o fa’a me’a ...

Alea'i toloi e Fale Alea ki he 11:00 'apongipongi

Veivosa Taka: K taki Sea, tapu atu pea mo e Sea. Sea tapu mo e Feitu'u na 'oku 'i ai 'a e ki'i fakataha 'oku 'omai ki he 9:00 ki he 11:00, ka 'oku 'ikai ke 'ilo p ko au p ia p 'oku k toa p e Hou'eiki e Fale, ko e anga p e ki'i fehu'i Sea. M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oku ou tui mahalo 'oku 'ikai ke 'i ai ha fakataha Fakafofonga, haohaoa p ko e ...

M teni Tapueluelu: Sea ki'i poupou atu p au 'oku ngali mo'oni e Fakafofonga na'e 'i ai e ' tohi fakaafe mai ki he me'a 'a e Pule'anga 'apongipongi ko e 9:00 ki he 11:00 ke ki'i tokoni mai e Pule'anga ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia.

M teni Tapueluelu: M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Tapu mo e Hou'eiki M mipa, 'io ko e ki'i fakataha eni 'a e Potung ue ko eni e MIA ke talanoa'i ai mo *present* ai e ngaahi palani fakalalakaka, 'oku kau ai e palani 'a Niua mo e ngaahi komiunit peh . Pea ko e tu'u mai 'a e polokalama Sea he taimi ni 'oku lele mei he 9:00 ki he 11:00 'oku ou tui ko e me'a ia na'e tokanga ki ai 'a e Hou'eiki M mipa p 'e toloi p kole atu ke toloi ki he 11:00, pea kapau p 'e 'ikai, sai p ka mau feinga'i p ke fakavavevave. Ko ia p Sea, m l .

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai Pal mia. Pea ke fale'i lelei he 'oku fa'a lahi e toloi hotau Fale 'i he ' me'a ko eni.

'Eiki Pal mia: Ko e, ko e talanoa fakamuimui ko mo e ni'ihiko 'oku nau hanga 'o *organize* e me'a, te nau feinga p ki he 10:00, houa p 'e taha. Ko e talanoa fakamuimui ia ko na'e fai mo ia 'anenai, he na'a nau tokanga ki he Fale Alea. Ka 'oku mahu'inga foki mo e fakataha ko eni pea ko 'ene fakah mai ia kiate au te nau feinga ke houa p 'e taha, tau ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko ia ai ... me'a mai, meimei t puni ...

Lord Fusitu'a: Sea ko u tui na 'oku pau ange p e toloi ki he efiafi. Toloip ia ki he efiafi 'apongipongi kae m 'opo'opo fakalelei ...

'Eiki Sea Le'ole'o: M l , sai ...

Lord Fusitu'a: He 'oku ou sio ko e ' kaveinga ko , langa fakalalakaka e CPD 'oku 'aonga ke tau 'i ai p Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito.

Lord Fusitu'a: M 1 .

'Eiki Sea Le'ole'o: Sai, toloi e Fale ki he 11:00 'apongipongi ke lava kakato e fakataha ko eni 'oku me'a ki ai e Hou'eiki pea mou ...

... (kovi 'a e ongo) ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Taimi 'oku me'a ai e Sea pea mou k taki ... toloi e Fale ki he 11:00 pea tau faka'osi.

Kelesi

(Na'e fakahoko ai p ia 'e he 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, Lord Tu'i' fitu)

<009>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga